

ผลการศึกษา

การศึกษาเรื่องความสำเร็จของการจัดการป่าชุมชน บ้านดงผาปูน ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชน ถอดบทเรียน ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน และเปรียบเทียบกระบวนการจัดการป่าชุมชน บ้านดงผาปูนกับเงื่อนไขของการจัดการป่าชุมชนที่ประสบความสำเร็จ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในหมู่บ้านที่มีบริบทคล้ายกัน โดยได้แบ่งหมวดหมู่ข้อมูลไว้เป็น 8 ตอนดังรายละเอียดต่อไปนี้

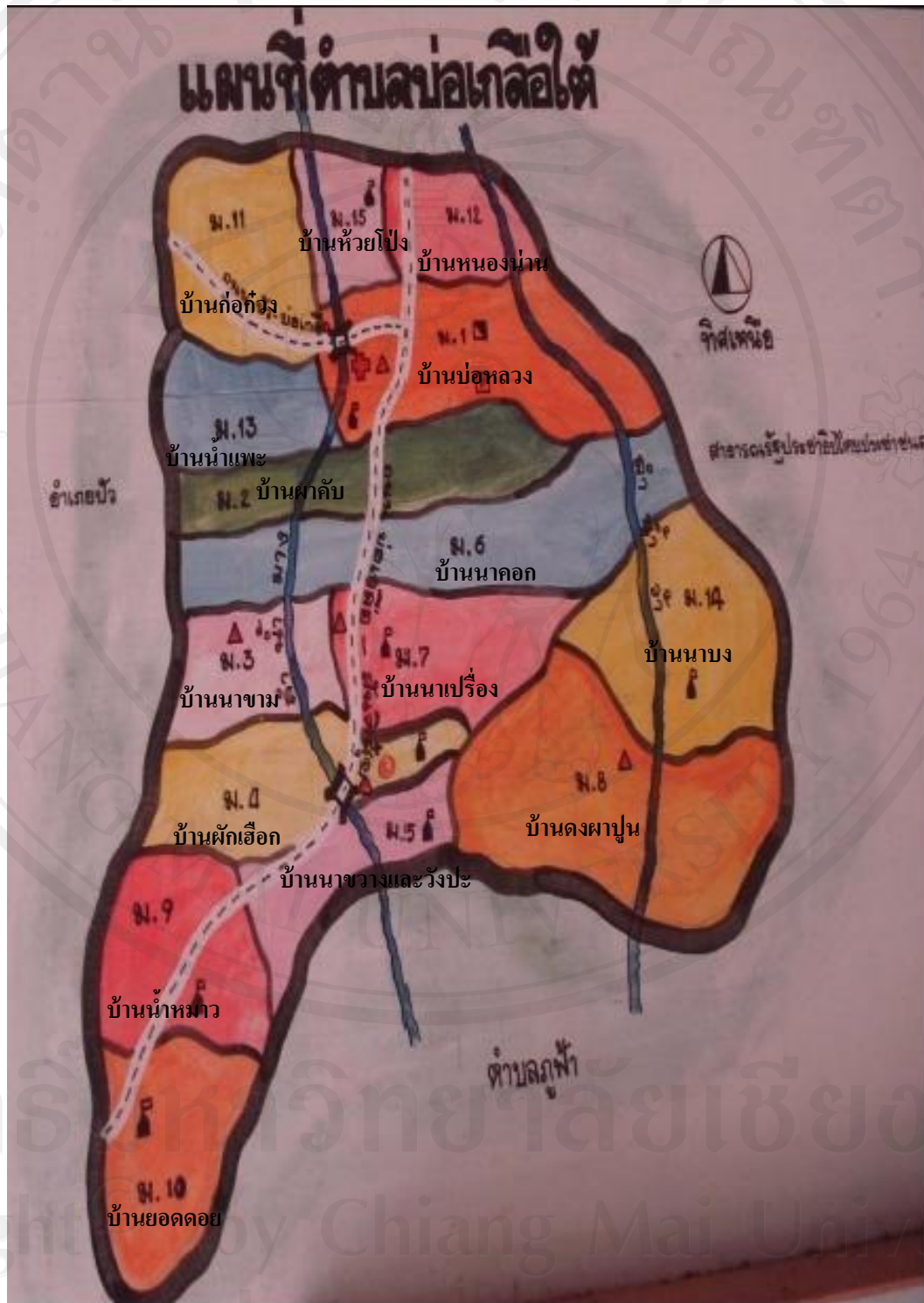
- 4.1 บริบทของชุมชน ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อของชุมชน และประเพณีของชุมชนในการสร้างป่าชุมชน
- 4.2 การประยุกต์แนวคิดและความเชื่อของผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยในการจัดการป่าชุมชน
- 4.3 กระบวนการในการจัดการป่าชุมชนบ้านดงผาปูน
- 4.4 ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน
- 4.5 การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน
- 4.6 การควบคุมการใช้ทรัพยากรจากป่าชุมชนและการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน
- 4.7 การสร้างความเข้มแข็งให้กับป่าชุมชน
- 4.8 ศึกษาและเปรียบเทียบการจัดการป่าชุมชนบ้านดงผาปูนกับเงื่อนไขการจัดการป่าชุมชน ที่ประสบความสำเร็จ

4.1 บริบทของชุมชน ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อและประเพณีของชุมชนในการสร้างป่าชุมชน

4.1.1 ตำแหน่งที่ตั้ง

ตั้งอยู่ระหว่าง ละติจูดที่ 19 องศาเหนือ 3 ลิปดา 6 พิลิปดา – 19 องศาเหนือ 5 ลิปดา 41 พิลิปดา และ ลองจิจูดที่ 101 องศาตะวันออก 11 ลิปดา 1 พิลิปดา – 101 องศาตะวันออก 13 ลิปดา 23 พิลิปดา อยู่บนเทือกเขาขุนน้ำว้ากลาง ทางด้านทิศตะวันออกของตัวอำเภอบ่อเกลือ ห่างจาก

อำเภอบ่อเกลือ 14 กิโลเมตร และห่างจากตัวจังหวัดน่าน 109 กิโลเมตร อยู่ในตำบลบ่อเกลือใต้ ซึ่งมีทั้งหมด 15 หมู่บ้าน โดยหมู่บ้านดงผาปูนตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 8

ภาพ 4.1 การแบ่งเขตชุมชนตามเขตการปกครอง ต.บ่อเกลือใต้ อ.บ่อเกลือ จ.น่าน

4.1.2 อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านนาบง ต.บ่อเกลือใต้ อ.บ่อเกลือ

ทิศใต้ ติดต่อกับ บ้านห่างทางหลวง ต.ภูฟ้า อ.บ่อเกลือ

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านวังปะ ต.บ่อเกลือใต้ อ.บ่อเกลือ

4.1.3 ลักษณะทางกายภาพ

บ้านดงผาปูนตั้งอยู่บนพื้นที่ราบหุบเขาหินปูน ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติขุนน่าน มีภูเขาสูงชันล้อมรอบ ชาวบ้านมักตั้งบ้านเรือนอยู่ตามไหล่เขาเรียงลำดับลดหลั่นกันไป มีลำห้วยจานหรือลำห้วยคำเป็นลำห้วยสายหลักไหลผ่านหมู่บ้านตลอดทั้งปี ทั้งยังมีลำห้วยสาขาสายอื่นๆ ที่ไหลมาจากป่าชุมชนและนอกเขตป่าชุมชน อีก 6 สาย ได้แก่ ห้วยบง ห้วยโด้ง ห้วยเปน ห้วยปลาบู่ ห้วยหมาล่อง และห้วยน้ำอุ่น ซึ่งลำห้วยทั้ง 6 สายนี้จะไหลมารวมกันที่ลำห้วยจานไหลผ่านหมู่บ้านก่อนไหลลงสู่ลำน้ำมาง ลำน้ำว้า และไหลลงสู่แม่น้ำน่าน

หมู่บ้านมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 8,780 ไร่ โดยทั้งหมดไม่มีเอกสารสิทธิ์รับรองความเป็นเจ้าของ แบ่งเป็นที่นา 50 ไร่ ที่สวน 146 ไร่ ที่อยู่อาศัย 21 ไร่ พื้นที่ป่าอนุรักษ์ 180 ไร่ พื้นที่ป่าชุมชนน้ำ 150 ไร่ พื้นที่ป่าใช้สอย 740 ไร่ และพื้นที่ป่าประเพณี 8 ไร่ ส่วนอีก 7,500 ไร่ เป็นไร่หมุนเวียนและไร่เหล่าโดยส่วนใหญ่จะที่อายุมากกว่า 5 ปีและจะปรับเปลี่ยนเป็นป่าใช้สอยของหมู่บ้าน

4.1.4 ลักษณะภูมิอากาศ

บ้านดงผาปูนมีสภาพภูมิอากาศทั้งหมด 3 ฤดู คือ

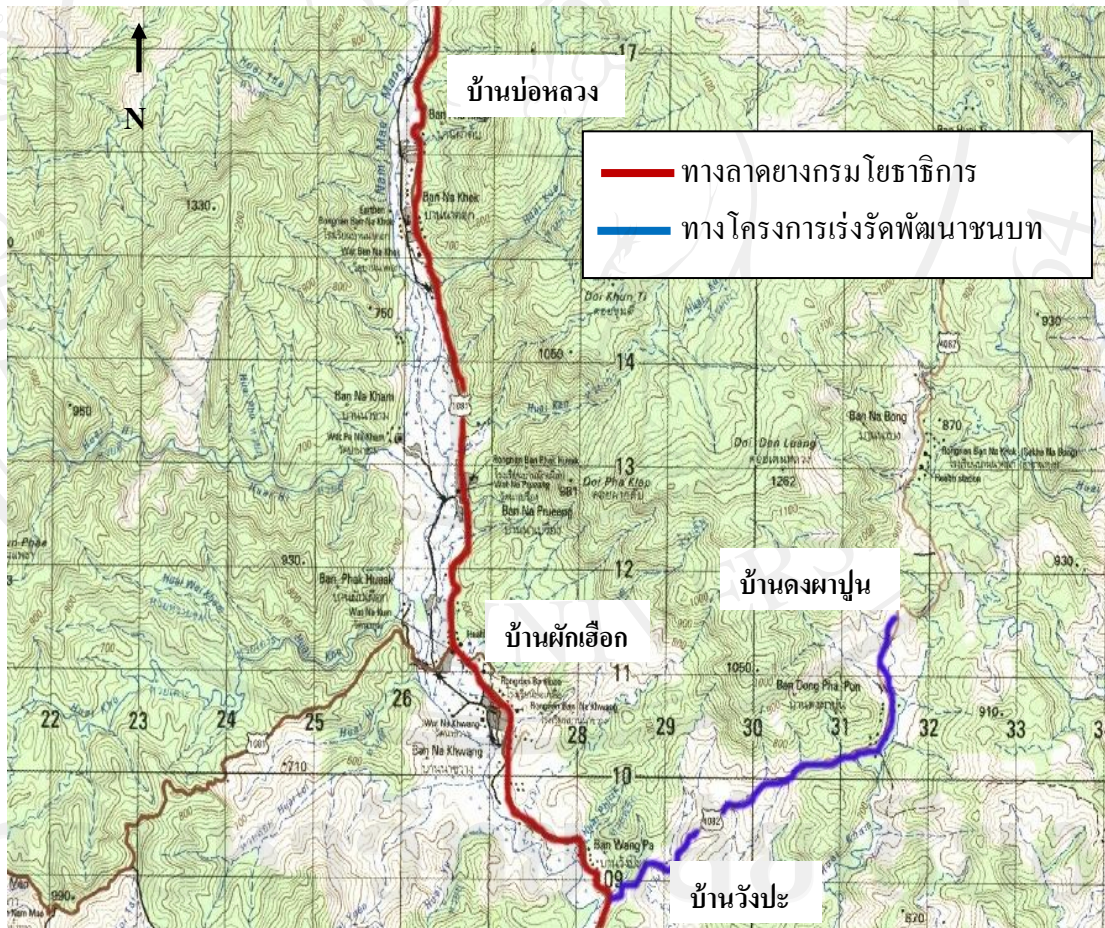
ฤดูร้อน (มีนาคม - เมษายน) เนื่องจากพื้นที่ส่วนมากอยู่ในหุบเขาทำให้มีอากาศเย็นตลอดทั้งปีจึงทำให้ฤดูร้อนสั้นกว่าปกติ

ฤดูฝน (พฤษภาคม-ตุลาคม) จะมีฝนตกชุกเป็นระยะเวลาสั้น อยู่ในพื้นที่เสี่ยงภัยดินถล่มของจังหวัดน่าน

ฤดูหนาว (พฤศจิกายน-กุมภาพันธ์) ตั้งอยู่บนเทือกเขาสูงและหุบเขาเนื่องจากบ้านดงผาปูนตั้งอยู่บนเทือกเขาสูง ในฤดูหนาวอากาศจึงหนาวเย็นจัด บางครั้งอุณหภูมิลดลงถึง 1-5 องศาเซลเซียส

4.1.5 การคมนาคม

ห่างจากตัวอำเภอบ่อเกลือ 14 กิโลเมตร มีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1081 จากอำเภอบ่อเกลือ – บ้านฝักเหือก ระยะทาง 8 กิโลเมตร แยกซ้ายมือจากบ้านฝักเหือก – บ้านวังปะ ระยะทาง 2 กิโลเมตร เป็นทางลาดยางของกรมโยธาธิการและผังเมือง จากบ้านวังปะ – บ้านดงผาปูนระยะทาง 4 กิโลเมตร เป็นทางลาดยาง 2 กิโลเมตร อีก 2 กิโลเมตร เป็นทางลูกรัง สร้างโดยโครงการเร่งรัดพัฒนาชนบท การเดินทางสามารถเดินทางได้ตลอดทั้งปี บ้านดงผาปูนไม่มีรถโดยสารประจำทางผ่านหมู่บ้าน มีเพียงรถสองแถวที่วิ่งระหว่างอำเภอบ่อเกลือ – ตำบลภูฟ้า ซึ่งจะผ่านบ้านวังปะ หลังจากนั้นอาจเดินเท้าเข้าหมู่บ้านหรือขับรถจักรยานยนต์และรถยนต์

ภาพ 4.2 เส้นทางจากหมู่บ้านบ่อหลวง – หมู่บ้านดงผาปูน อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน

4.1.6 ทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านคงผาปูนเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บนเทือกเขาสูงสลับซับซ้อน มีความลาดชันตั้งแต่ 2 เปอร์เซ็นต์ จนถึงมากกว่า 50 เปอร์เซ็นต์ มีสภาพแวดล้อมหมู่บ้านเป็นป่าดิบเขา สลับกับป่าดิบชื้น และเบญจพรรณ ที่ระดับสูงตั้งแต่ 600-1,745 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง เป็นป่าที่มีความชุ่มชื้นสูงและมีสภาพป่าค่อนข้างสมบูรณ์ ป่าดิบเขาของหมู่บ้านจะอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน ชาวบ้านใช้เป็นแหล่งเก็บหาของป่าเช่น เห็ด ไม้ก่อ พญาเสือโคร่ง เป็นต้น ปัจจุบันคณะกรรมการหมู่บ้านอยู่ในระหว่างดำเนินการกันเขตแนวให้ป่านุรักษ์ต่อไป ป่าดิบชื้นอยู่บริเวณทิศตะวันออกของหมู่บ้านเป็นป่านุรักษ์และป่าใช้สอยของชุมชนพบของป่าเช่น หวาย ตาว ต้นเขือง มะกอกป่า มีไม้เฉพาะถิ่นเช่น ต้นยางนา ไม้ก่อ พบสัตว์เช่น เก้ง หอน อีเห็น อีบิ่ง เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน ได้แก่ ห้วยเปินและห้วยปลาบู่ เป็นแหล่งน้ำอุปโภค บริโภค และใช้ในการเกษตรของหมู่บ้าน และป่าเบญจพรรณอยู่บริเวณทิศตะวันออกซึ่งเป็นป่าใช้สอย และทิศตะวันตกซึ่งป่าประเพณีของหมู่บ้านชาวบ้านหาของป่าประเภท หน่อไม้ ไม้ไผ่ สมุนไพร และไม้พื้น พบไผ่บง ไผ่ซาง ไผ่รวก ต้นสัก ประคู้ มะค่า กระจายอยู่ทั่วบริเวณป่า และสัตว์ป่า เช่น ตุ่น อ้น กระรอก ไก่ป่า นกต่างๆ เป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ของหมู่บ้าน ชาวบ้านพยายามสร้างข้อตกลงร่วมกันภายในชุมชนและเจ้าหน้าที่รัฐเพื่อให้เกิดข้อตกลงเรื่องการ ใช้ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการทรัพยากร ภายใต้เงื่อนไขการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ อย่างยั่งยืนต่อไป โดยรายละเอียดเรื่องการ ใช้ประโยชน์และการจัดการจะกล่าวถึงในหัวข้อ การ ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนและหัวข้อการควบคุมการใช้ทรัพยากรจากป่าชุมชน และการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในลำดับต่อไป

4.1.7 ลักษณะการตั้งบ้านเรือน

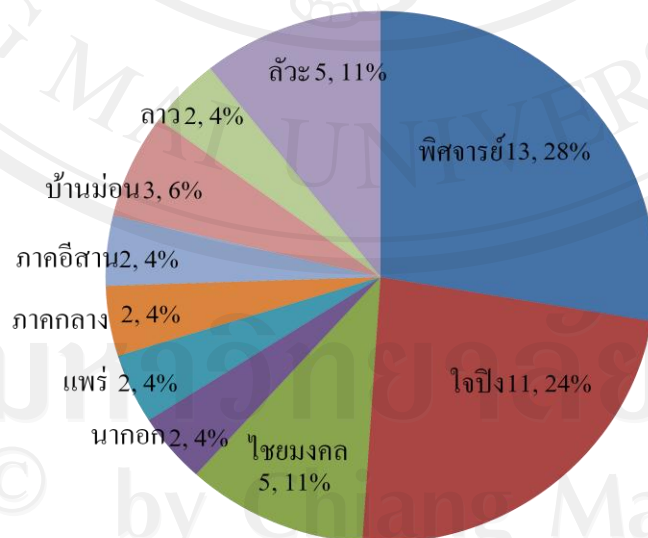
การตั้งบ้านเรือนสร้างบ้านอยู่ตามไหล่เขา มีการปรับพื้นที่ภูเขาให้เป็นที่ราบลดหลั่นกันไป สภาพบ้านเรือนส่วนใหญ่ใช้ไม้เป็นวัสดุหลักแบบมีใต้ถุนหลังคามุงด้วยหญ้าคา นำไม้มาคั้น หรือนำไม้ไผ่มาสานกันเป็นฝาบ้าน ภายในบ้านเป็นทั้งครัวและที่นอน โดยชาวบ้านจะมีการจัดแบ่งพื้นที่ในเรือนตามขนาดครอบครัว ต่อมาเมื่อการเดินทางสะดวกมีถนนเข้าถึงหมู่บ้าน การสร้างบ้านเรือนจึงเริ่มมีการนำวัสดุอื่นๆเข้ามาใช้มากขึ้นจากที่เคยใช้หญ้าคามุงหลังคาที่เปลี่ยนมาใช้สังกะสีแทน จากที่เป็นบ้านแบบใต้ถุนสูงก็ปรับเป็นบ้านสองชั้นแบบครึ่งไม้ครึ่งตึก ซึ่งบ้านแบบใหม่นี้ชาวบ้านจะสร้างเรือนครัวแยกออกจากตัวบ้านอย่างเป็นสัดส่วนไม่ห่างจากตัวบ้าน สาเหตุที่สร้างแยกจากตัวบ้านเพราะชาวบ้านยังใช้ไฟในการประกอบอาหารควนไฟในระหว่างหุงต้ม

คณะผู้กระจายเต็มบ้าน ส่วนการสร้างส่วนนั้นชาวบ้านจะสร้างส้วมไว้แยกจากตัวบ้านไม่ห่างกัน แต่หากเป็นบ้านที่ก่อสร้างใหม่ก็จะสร้างส้วมไว้ในตัวบ้านด้านล่างของเรือน

4.1.8 ลักษณะประชากร

ประชากรบ้านดงผาปูนมีทั้งสิ้น 47 ครัวเรือน มีประชากรทั้งสิ้น 182 คน เพศชาย 98 คน เพศหญิง 84 คนทั้งหมดใช้ภาษาคำเมืองเป็นภาษาพูด มีเชื้อสายปนหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ประกอบด้วยทั้งคนเหนือพื้นเมือง คนที่มีเชื้อสายจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คนมีเชื้อสาย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว กลุ่มคนลัวะหรือขมุ กลุ่มไทลื้อจากอำเภอทุ่งช้าง รวมไปถึงคนจากภาคกลาง รายละเอียดแสดงดังภาพ 4.3 ซึ่งสาเหตุที่มีหลายชาติพันธุ์จะกล่าวถึง ในประเด็นของประวัติหมู่บ้านต่อไป

โดยทั่วไปชุมชนบ้านดงผาปูนชาวบ้านส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติลักษณะครอบครัวเดี่ยว 4-5 คนเท่านั้น จะประกอบด้วย สามี ภรรยา และบุตร เพราะหากแต่งงานแล้ว จะแยกครอบครัวออกไปเป็นของตนเอง โดยปลูกสร้างบ้านเรือนใหม่ไม่ห่างจากบริเวณเรือนของบิดา มารดา ชาวบ้านจึงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดและเกื้อกูลกัน ซึ่งในการจัดการป่าชุมชนนั้นพบว่ากลุ่มที่มีอิทธิพลในการจัดการมากที่สุดจะเป็นกลุ่มคนเหนือพื้นเมืองตระกูลพิศจารย์และใจปิง เพราะได้เข้ามามีบทบาทในการเป็นผู้นำชุมชนทั้งอย่างเป็นทางการและตามธรรมชาติ รวมไปถึงยังเป็นกลุ่มผู้บุกเบิกหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงให้ความเชื่อถือมากกว่ากลุ่มอื่นๆ

ภาพ 4.3 โครงสร้างของประชากรในบ้านดงผาปูน

4.1.9 ลักษณะทางการเมืองและการรวมกลุ่ม

บ้านดงผาปูนเป็นชุมชนขนาดเล็กมีเพียง 47 ครัวเรือน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ชุมชนด้านเหนือเรียกตามภาษาคำเมืองว่าค้อเหนือจำนวน 25 หลังคาเรือน ส่วนชุมชนที่อยู่ทิศใต้เรียกตามภาษาคำเมืองว่าค้อใต้จำนวน 22 หลังคาเรือน โดยตลอดระยะเวลาการก่อตั้งบ้านเรือนมีการเปลี่ยนแปลงดังนี้

ยุคดั้งเดิมก่อนมีบ้านดงผาปูน ในยุคนี้อยู่ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2519 เป็นยุคที่ยังไม่ได้ก่อตั้งหมู่บ้านชาวบ้านในบริเวณนั้นอยู่ตามหุบเขาใช้ชีวิตโดยการทำข้าวไร่ผสมกับการปลูกฝือก มัน และเก็บผักที่ได้จากป่าประทังชีวิตโดยมีคนอยู่ประมาณ 10 ครัวเรือนซึ่งทั้งหมดเป็นญาติพี่น้องกันสร้างที่พักอาศัยใกล้ๆกันเพื่อป้องกันอันตรายจากสัตว์ป่าเพียงเท่านั้นโดยในยุคนี้จะมีเพียง พ่ออ้อยบุญ ไชยมงคล พ่ออ้อยอ้อย ใจปิง และพ่ออ้อยศรีจันทร์ พิศจารย์ เป็นเพียงผู้นำตามธรรมชาติอยู่กับเพื่อนๆ และลูกหลาน

ยุคเข้าร่วมกลุ่มผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยและการอพยพย้ายถิ่นฐานระหว่างปี พ.ศ. 2519 – 2526 เป็นช่วงที่มีการต่อสู้ระหว่างผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยและฝ่ายทางการ ด้วยพื้นที่ที่สามารถเข้าออกระหว่างประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวได้ง่ายทำให้กลุ่มผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยพยายามยึดพื้นที่บริเวณหุบเขาดังกล่าว ซึ่งในปัจจุบันคือ บ้านนาบง บ้านดงผาปูน บ้านผาสุก บ้านท่าทางหลวง บ้านห้วยล้อมและบ้านห้วยลอยเป็นฐานที่มั่นเพื่อจ่ายต่อการรบ หลบหนี และติดต่อกับประเทศพันธมิตรของตนทั้งประเทศเวียดนามและประเทศจีน ในช่วงแรกผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยและชาวบ้านอาศัยอยู่ร่วมกันโดยชาวบ้านเอื้อเฟื้อที่พักและอาหารแลกเปลี่ยนกับการสอนหนังสือให้เด็กในหมู่บ้านและแลกเปลี่ยนแนวคิดซึ่งกันและกัน จนกระทั่งเมื่อทางการเมืองโยบายให้ปราบปรามกลุ่มผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยในจังหวัดน่าน ทำให้เกิดการรบขึ้นในบริเวณบ้านดงผาปูนในปัจจุบัน เหตุการณ์นี้เองทำให้ชาวบ้านแบ่งออกเป็นกลุ่มต่างๆทั้งกลุ่มที่ผันตัวเองเป็นกลุ่มผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย กลุ่มที่ย้ายออกจากพื้นที่ไปอยู่บริเวณบ้านวังปะและนาขวาง บางกลุ่มย้ายลงมาอยู่บ้านผาสุก ทั้งนี้ผู้ที่อพยพออกมาบริเวณบ้านวังปะและบ้านนาขวางยังมีบทบาทสำคัญในการให้ข้อมูลข่าวสารและสถานการณ์กับผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยที่เป็นเครือข่ายของตนเองอยู่ เมื่อย้ายมาบ้านวังปะและนาขวางก็พบกับความลำบากเนื่องจากไม่มีที่ดินเป็นของตัวเอง จึงไม่สามารถปลูกข้าวได้ตามปกติ จึงพยายามจะกลับเข้าไปในพื้นที่เดิมหลายครั้งจนกระทั่งสถานการณ์สงบ

ยุคบุกเบิกชุมชนบ้านห้วยจาน พ.ศ.2526-2529 เป็นยุคเริ่มต้นที่ผู้นำตามธรรมชาติ มีบทบาทอย่างสูงทางการเมือง เนื่องจากเป็นแกนนำในการอพยพเข้ามาบุกเบิกพื้นที่ทำกินมี 3 ท่านได้แก่ พ่ออ้อยอ้อย ใจปิง พ่ออ้อยศรีจันทร์ พิศจารย์ และพ่ออ้อยต้น พิศจารย์ ทั้งยังมีผู้นำทางการเมืองอย่าง นายรัตน์ พิศจารย์ ในขณะนั้นเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านนาขวาง หมู่ 5 และเป็นผู้นำแบบทางการ

ของชุมชนบ้านห้วยจาน หมู่ 5 ครั้ง เป็นหมู่บ้านบริวารของบ้านนาขวาง ยุคนี้เป็นยุคที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมทางการเมืองสูงเป็นอย่างมาก เพราะคนในชุมชนมีสิทธิเท่าเทียมกันที่จะเสนอแนวทางการอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างสันติ มีการเสนอแนวความคิดการก่อตั้งกลุ่มที่ทำเพื่อส่วนรวม และเพื่อช่วยเหลือคนในชุมชนที่ขาดแคลนอาหาร โดยเฉพาะเรื่องข้าว จนเกิดการยอมรับของผู้คนในชุมชน 12 ครัวเรือน กระทั่งในปี พ.ศ.2528 จึงก่อตั้งเป็นธนาคารข้าวบ้านดงผาปูน เป็นยุคที่ชาวบ้านและผู้ผู้นำเสียดสละกิจส่วนตัวเพื่อกิจส่วนรวม ร่วมมือร่วมแรงกันทำการผลิตข้าวไว้เป็นทุนทางอาหารมีแนวคิดบริหารจัดการข้าวไว้เป็นสวัสดิการแก่ผู้คนในชุมชนอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม แนวคิดนี้ดำเนินการและลงมือปฏิบัติโดยชาวบ้านมาตั้งแต่เริ่มต้นกระทั่งปัจจุบันธนาคารข้าวบ้านดงผาปูนยังคงดำเนินงานต่อไป หากแต่เปลี่ยนเพียงผู้บริหารจัดการเป็นคณะกรรมการหมู่บ้านที่ได้รับการแต่งตั้งจากที่ประชุมหมู่บ้านทำหน้าที่เป็นผู้ดูแล

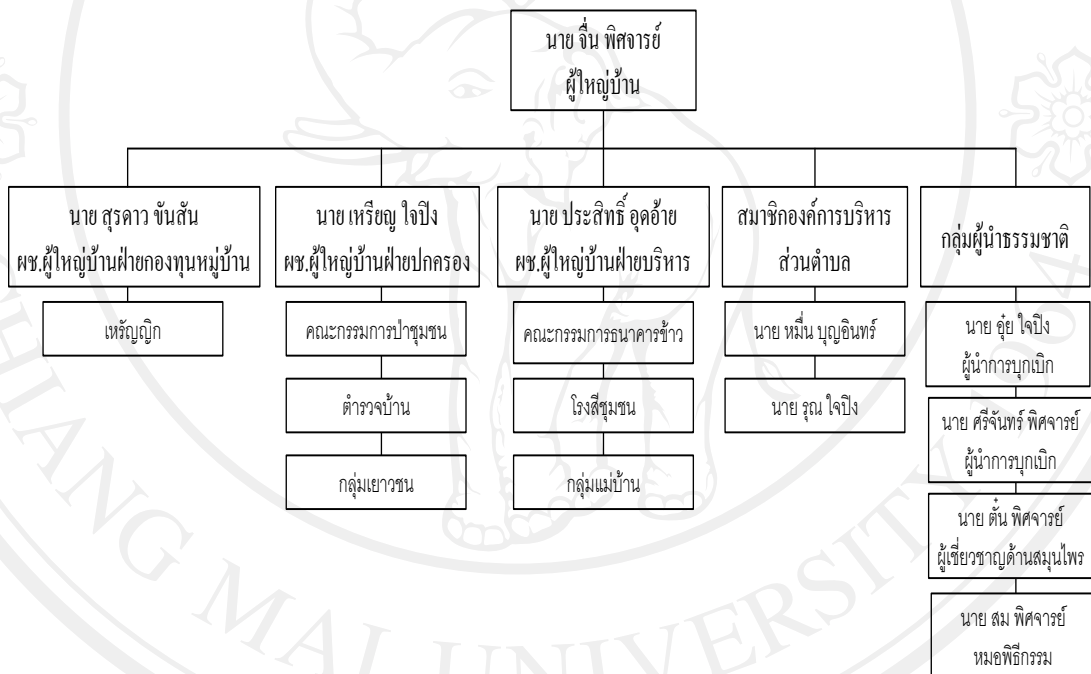
ยุคกำเนิดบ้านดงผาปูน พ.ศ.2529-2534 ยุคนี้เป็นยุคที่สถานการณ์บ้านเมืองเริ่มสงบเมื่อเหตุการณ์สู้รบระหว่างรัฐกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเริ่มคลี่คลายจากพื้นที่สีแดงเป็นสีชมพู กระทั่งขาวในที่สุด รัฐจึงเริ่มเข้ามาพัฒนาหมู่บ้านมีการสร้างถนน ชาวบ้านจึงประสานงานร่วมกับภาครัฐก่อตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการขึ้น โดยทำการเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านจาก บ้านห้วยจาน หมู่ 5 ครั้งเป็นบ้านดงผาปูน หมู่ 8 มีการจัดการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านเข้ามาทำหน้าที่ผู้นำอย่างเป็นทางการคือ นายสมศักดิ์ วัฒวรรณ อยู่ในหน้าที่ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2529-2534 เป็นยุคที่ชาวบ้านเริ่มต้นตัวในสิทธิของตัวเอง กล้าที่จะต่อสู้กับผู้แทนอำนาจรัฐที่ไม่เป็นธรรม เริ่มพัฒนาระบบสาธารณูปโภคต่างๆ ในชุมชน

ยุคแห่งการบริหารจัดการ พ.ศ.2539-ปัจจุบัน ยุคนี้เป็นยุคแห่งการจัดการชุมชนโดยผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการในขณะนั้นเข้ามามีบทบาทเป็นอย่างมาก สำหรับการขับเคลื่อนกระบวนการทางการเมือง การขอมติจากชาวบ้านเป็นกำลังหนุนเสริมในการบริหาร จัดการ มีการรวมกลุ่มของตัวแทนชาวบ้านเข้ามาเป็นคณะทำงานร่วมกับผู้นำ มีการนำเสนอแนวคิดเรื่องกฎระเบียบข้อบังคับของหมู่บ้านมาเป็นกลไกควบคุมคนในชุมชนให้อยู่ในระเบียบเดียวกันอย่างสันติสุขผ่านกระบวนการนำเสนอต่อชุมชน ขอมติอนุมัติจากชาวบ้าน แล้วจึงประกาศใช้ในปี 2547 เป็นต้นมา ในเรื่องของกฎระเบียบเพื่อรักษาความสงบทางสังคมในชุมชน กฎบางข้อยังส่งผลไปสู่การบริหาร จัดการ เพื่อรักษาความสมดุลของทรัพยากรในป่าให้คงความอุดมสมบูรณ์ต่อไป และด้วยแนวคิดที่เห็นผลจริงในทางปฏิบัติ

4.1.10 รายชื่อผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการ

- พ.ศ.2526 – 2529 นายรัตน์ พิศจารย์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 5 ครั้ง ดำรงตำแหน่งในช่วงที่ยังเป็นบ้านห้วยจาน หมู่บ้านบริวารของบ้านนาขวาง
  - พ.ศ.2529 - 2534 นายวีระศักดิ์ วัฒวรรณ ผู้ใหญ่บ้านคงผาปูนคนที่ 1
  - พ.ศ.2534 – 2539 นายสมฤทธิ ใจปิง ผู้ใหญ่บ้านคงผาปูนคนที่ 2
  - พ.ศ.2539 – 2551 นายศุภกิจ(ต๊อบ) พิศจารย์ ผู้ใหญ่บ้านคงผาปูนคนที่ 3
  - พ.ศ.2551 – ปัจจุบัน นายจิ้น พิศจารย์ ผู้ใหญ่บ้านคงผาปูนคนที่ 4
- ปัจจุบันระบบการปกครองบ้านคงผาปูนมีการจัดการปกครองดังนี้

ภาพ 4.4 ระบบการปกครองบ้านคงผาปูนในปัจจุบัน (พ.ศ.2553)

4.1.11 ชุมชนกับการปกครองท้องถิ่น

บ้านคงผาปูนเป็นชุมชนที่มีภาษา วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต ที่สอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติ คนมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติสูง มีสำนึกเคารพนับถือผู้อาวุโสกว่า สังคมลักษณะนี้เป็นส่วนหนึ่งที่เอื้อประโยชน์ต่อชุมชนในการปกครอง นอกเหนือจากกฎระเบียบที่กำหนดโดยภาครัฐและชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการ มีกระบวนการทางการปกครองที่เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เช่น หากเกิดกรณีข้อพิพาทหรือมีโครงการพัฒนาใหม่เข้ามาในชุมชน ผู้นำคือผู้ทำหน้าที่สื่อสารข้อมูลทางสังคมแก่คนในชุมชน ขอความคิดเห็นและลงมติร่วมกันเพื่อหาข้อสรุป

ก่อนตัดสินใจต่อเรื่องต่างๆที่จะเกิดผลต่อชุมชนบ้านคงคาปูน ผ่านเวทีการประชุมประจำเดือน ในวันที่ 10 ของทุกเดือน การประชุมประจำเดือนและร่วมพัฒนาหมู่บ้านจึงเป็นเสมือนเวทีให้ชาวบ้านเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอยู่เสมอ การวางกฎระเบียบของชุมชนเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมและสามารถปฏิบัติได้จริงโดยไม่มีภาระเว้น จึงเป็นสิ่งสะท้อนถึงปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนกับการปกครองท้องถิ่นเป็นอย่างดี

4.1.12 ประวัติชุมชน

เดิมที่บ้านคงคาปูนเป็นหมู่บ้านบริวารของบ้านนาขวาง (หมู่ 5) มีเพียงชาวบ้านบางส่วน ของบ้านนาขวางเข้ามาจับจองพื้นที่ทำกินไม่ได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนหรืออยู่อาศัยอย่างถาวร จนกระทั่งปลายปี พ.ศ.2526 มีชาวบ้านส่วนหนึ่งซึ่งเป็นชาวไทยพื้นเมืองเหนืออพยพบ้านเรือน จากบ้านวังผาแดง (ส่วนหนึ่งของบ้านนาขวางในอดีต ปัจจุบันหมู่บ้านนี้ไม่มีแล้ว) เข้ามาจับจองพื้นที่ทำกินและทำการสร้างบ้านแปลงเมืองโดยการนำของ นายอุ้ย ใจปิง นายศรีจันทร์ พิศจารย์ นายต้น พิศจารย์และนายรัตน์ พิศจารย์ขณะนั้นเรียกว่า บ้านห้วยจาน หมู่ 5 ครั้ง (ตั้งชื่อหมู่บ้าน ตามชื่อลำห้วยสายหลักที่ไหลผ่านหมู่บ้าน) เป็นหมู่บ้านสาขาของบ้านนาขวางในขณะนั้น การอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนเนื่องมาจากชาวบ้านประสบปัญหาขาดแคลนพื้นที่ทำกิน ชาวบ้านจึงอพยพเข้ามาจับจองและทำการบุกเบิกพื้นที่ป่าตามไหล่เขาเพื่อเพาะปลูกข้าวไร่ไว้บริโภค ในครัวเรือน บ้านห้วยจานจึงเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านเลือกที่จะอพยพเข้ามา เพราะอุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ ถึงแม้ว่าพื้นที่ส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นภูเขาสูงชันสลับกันไปก็ตาม ต่อมาในปี พ.ศ.2528 มีชาวบ้านจากบ้านม่อน บ้านบ่อหลวง อพยพเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มขึ้นอีก ภายหลังตำรวจตระเวนชายแดนและหน่วยงานของรัฐได้เข้ามาพัฒนาหมู่บ้านร่วมกับชาวบ้าน และได้ทำการเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านจากเดิมชื่อบ้านห้วยจาน มาเป็นบ้านคงคาปูน ซึ่งตั้งตามลักษณะภูมิประเทศของหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บนเทือกเขาหินปูนแวดล้อมไปด้วยป่าดิบเขา ในปีเดียวกันชาวบ้านเริ่มมีการจัดตั้งธนาคารข้าวตามคำแนะนำของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนภายใต้การนำของนายรัตน์ พิศจารย์ ซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านนาขวาง หมู่ 5 และเป็นผู้นำชุมชนในขณะนั้น โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ชุมชนมีข้าวไว้เป็นทุนทางอาหาร แรกเริ่มก่อตั้งมีทั้งหมด 12 ครัวเรือน และ 12 ครัวเรือน ต้องร่วมมือ ร่วมกาย ร่วมใจใช้แรงงานบุกเบิกพื้นที่เพาะปลูกข้าวส่วนกลาง ปีแรกเก็บเกี่ยวข้าวได้ 315 ถังครึ่ง ถือว่าเป็นข้าวของส่วนกลางเก็บไว้ในธนาคารข้าว จะทำการเปิดธนาคารข้าว เมื่อครัวเรือนใดในชุมชนเกิดการขาดแคลน สามารถยืมจากธนาคารข้าวได้ ในสัดส่วน ยืม 10 ถัง ส่งคืน 11 ถัง มีคณะกรรมการธนาคารข้าวเป็นผู้บริหารจัดการ และถือปฏิบัติเช่นนี้มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งธนาคารข้าวถือเป็นจุดเริ่มต้นของแนวทางการจัดการชุมชนแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

เพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม ต่อมาในปี พ.ศ.2529 บ้านดงผาปูนมีผู้ใหญ่บ้านคนแรกเข้ามาทำหน้าที่ผู้นำอย่างเป็นทางการต่อจากนายรัตน์ พิศจารย์ และก่อตั้งเป็นหมู่บ้านดงผาปูนอย่างเป็นทางการ

4.1.13 การประกอบอาชีพ

ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรเป็นหลักทำการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภค มีบางส่วนปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อขาย มีการประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะออกจากชุมชนไปรับจ้างทำงานเป็นรายได้เสริมหลังจากเสร็จสิ้นฤดูกาลเกษตรแล้วแต่ก็มีส่วนน้อยที่รับจ้างเป็นอาชีพหลัก และการเก็บหาของป่าขาย ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

อาชีพเกษตร

เนื่องจากบ้านดงผาปูนมีลักษณะเป็นภูเขาล้อมรอบ ไม่มีพื้นที่เพาะปลูกแก่ชาวบ้านมากนัก การประกอบอาชีพส่วนใหญ่จึงเป็นการเกษตรเพื่อบริโภคในชุมชน โดยเฉพาะการปลูกพืชและการปศุสัตว์ ได้แก่

1) ข้าวไร่/ข้าวนา การปลูกข้าวไร่จะปลูกในลักษณะไร่หมุนเวียนสลับกันไปช่วงละ 3-5 ปี จึงจะกลับมาปลูกซ้ำที่เดิม เนื่องจากชาวบ้านเชื่อว่าหากปลูกซ้ำที่เดิมในทุกๆ ปีจะทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของดินลดลง ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมปลูกข้าวไร่ตามภูเขาสูงเนื่องจากพื้นที่หมู่บ้านมีที่ราบจำกัด ส่วนการปลูกข้าวนาชาวบ้านจะปลูกตามที่ราบริมห้วยจาน ห้วยโตั้ง และห้วยบง เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่นิยมใช้สารเคมี ยังคงใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยตามธรรมชาติที่หาได้ในชุมชน ลักษณะการทำนาเป็นนาคำ ชาวบ้านจะนิยมปลูกข้าวไว้กินเอง พันธุ์ข้าวที่ปลูกได้แก่ ข้าวตาว ข้าวกำ ข้าวขาว ข้าวชิวและข้าวลาย

2) ข้าวโพด การปลูกข้าวโพดชาวบ้านส่วนใหญ่ปลูกไว้เพื่อขายและแบ่งไว้สำหรับเลี้ยงสัตว์บ้างเล็กน้อย การปลูกข้าวโพดจะมีพ่อค้าคนกลางเข้ามาติดต่อตั้งแต่การนำเมล็ดพันธุ์มาให้ชาวบ้าน มาสี รับซื้อ และหักค่าเมล็ดพันธุ์หลังจากขายผลผลิตแก่พ่อค้าแล้ว ฉะนั้นกระบวนการผลิตข้าวโพดจึงค่อนข้างเบ็ดเสร็จที่พ่อค้าคนกลางชาวบ้านเป็นผู้ผลิต ปัจจุบันการปลูกข้าวโพดมีแนวโน้มลดลงเนื่องจากขายได้ราคาต่ำ ไม่คุ้มทุนเมื่อหักค่าเมล็ดพันธุ์ ทั้งค่าปุ๋ย ค่าแรง ทั้งยังมีสัตว์ป่ามารบกวนกัดกินจนชาวบ้านได้รับความเสียหาย อย่างเช่น หมูป่า หรือหมี ที่มักจะมากัดกินข้าวโพดของชาวบ้านอยู่เสมอ

3) เลี้ยงสัตว์ การเลี้ยงสัตว์ส่วนใหญ่ชาวบ้านนิยมเลี้ยงแบบปล่อยตามธรรมชาติให้หากินในป่า สัตว์เลี้ยงส่วนใหญ่เป็นจำพวกสัตว์พื้นเมืองที่ทนต่อสภาพแวดล้อมของพื้นที่สูงได้ดี ได้แก่

ไก่ ไค้สุกร เป็ด กบ ปลา การเลี้ยงสัตว์ส่วนใหญ่เลี้ยงไว้เป็นอาหารและแบ่งขายบ้างบางครั้ง อย่างเช่นไก่ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีส่วนสำคัญในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญชาวบ้านจะใช้ไก่หนึ่งเป็นเครื่องเซ่น และเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นตลอดทั้งปี ชาวบ้านจึงนิยมเลี้ยงไว้ใช้ในพิธีกรรมและซื้อขายกันเอง

4) ผักและผลไม้ การปลูกผักผลไม้ชาวบ้านนิยมปลูกในพื้นที่สวนของตนเองหรือบริเวณบ้านส่วนใหญ่จะอยู่ใกล้แหล่งน้ำโดยเฉพาะการปลูกผัก ซึ่งชาวบ้านจะปลูกในช่วงหลังฤดูเก็บเกี่ยวข้าว มีทั้งปลูกเพื่อบริโภคกันเองในครัวเรือนและแบ่งขายหากเหลือ ผักที่ปลูกได้แก่ ผักกาดเขียวปลี คะน้าหอม เป็นต้น ส่วนผลไม้ชาวบ้านจะนิยมปลูกบริเวณสวนของตนเอง เป็นลักษณะเกษตรผสมผสานปลูกทั้งผักผลไม้ และเลี้ยงสัตว์ไว้ในที่เดียวกัน ไม้ผลที่ปลูกได้แก่ ลิ้นจี่ มะม่วง ลำไย ฝรั่ง มะละกอ เป็นต้น

5) พืชอื่นๆ ได้แก่ เผือกและมัน เป็นพืชที่ชาวบ้านจะปลูกเสริมแทรกเข้าไปในพื้นที่ปลูกข้าวไร่เพื่อสร้างรายได้เสริมหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวไร่เสร็จเพราะลงทุนน้อย ขายได้ราคาดี ซึ่งชาวบ้านจะเก็บเผือกและมันขายให้แก่พ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อถึงในชุมชน

อาชีพรับจ้างทั่วไป

อาชีพรับจ้างทั่วไปเป็นอาชีพหลักของคนส่วนน้อยในชุมชน มีทั้งเป็นลูกจ้างรายวันให้กับโครงการของรัฐและเอกชนอย่างเช่น โครงการพัฒนาเพื่อความมั่นคงพื้นที่ลุ่มน้ำน่าน อันเนื่องมาจากพระราชดำริฯพื้นที่ที่ 9 (พมพ.9) กรมป่าไม้ ลูกจ้างทำงานก่อสร้าง เป็นต้น ส่วนชาวบ้านที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักจะทำงานรับจ้างเป็นอาชีพเสริมหลังจากเสร็จสิ้นฤดูกาลเกษตร ชาวบ้านจะเดินทางไปยังจังหวัดใกล้เคียง เช่น จังหวัดลำปางเพื่อรับจ้างทำงานที่โรงงานลูกชิ้น บางคนเดินทางไปทำงานประจำเป็นเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย แรงงานก่อสร้างที่กรุงเทพฯ เมื่อถึงฤดูกาลเพาะปลูกจึงกลับมายังชุมชน

การเก็บหาของป่าขาย

การเก็บหาของป่า เป็นแนวทางการลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้อีกหนึ่งทางหนึ่งของชาวบ้าน ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของป่า ความหลากหลายทางชีวภาพและประเภทของป่าที่แตกต่างกันของหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงสามารถเก็บหาของป่าได้หลากหลายชนิด เป็นแหล่งอาหาร ทั้งเนื้อสัตว์ พืชผัก เห็ดและผลไม้ เป็นวัสดุในการสร้างอยู่อาศัย เช่น ไม้ก่อ ไม้ไผ่ ใบค้อ ใช้เป็นยาสมุนไพร เช่น พญาเสือโคร่ง หลุมหลิบ นางหมาย เป็นต้น และเป็นแหล่งไม้พื้นที่ชาวบ้านใช้ในการหุงต้ม และให้ความอบอุ่น จากการสำรวจพบว่าชาวบ้านเก็บหาของป่าประมาณ 160 ชนิด มีมูลค่าประมาณ 1,700,000 บาท โดยชาวบ้านจะใช้ช่วงเวลาที่ว่างเว้นจากการทำเกษตร หรือช่วงเวลาเดินทางกลับจากไร่

ในการเก็บหา ทั้งนี้ของป่าแต่ละชนิดจะมีความแตกต่าง ในช่วงฤดูกาลเก็บหาและสถานที่ ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดในประเด็นการใช้ประโยชน์จากป่าต่อไป

4.1.14 การถือครองที่ดิน

ในระยะเริ่มแรกของการตั้งถิ่นฐานชาวบ้านไม่มีการออกเอกสารสิทธิใดๆ ใช้วิธีการจับจองคือ ครอบคร้วไคมีแรงงานในการแผ้วถางมาก ก็จะมีที่ดินมาก เป็นไปในลักษณะของที่ดินมือเปล่า กล่าวคือ เป็นที่ดินที่ไม่มีหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์อย่างหนึ่งอย่างใดใน 4 อย่างต่อไปนี้ คือ ไม่มีโฉนดที่ดิน โฉนดแผนที่ โฉนดตราจองและตราจองที่ตราว่าได้ทำประโยชน์แล้ว ที่ดินมือเปล่านี้ อาจจะไม่มืหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ในที่ดินแต่อย่างหนึ่งอย่างใดเลย หรือมีหนังสือสำคัญสำหรับที่ดินบางอย่าง เช่น ใบเหยียบย่ำ ตราจองที่เป็นใบอนุญาต ส.ค.1 ใบจองหนังสือรับรองการทำประโยชน์หรือใบไต่สวน ซึ่งในหมู่บ้านพบว่ามืเพียงใบจองเป็นหนังสือที่ทางราชการออกให้ เพื่อเป็นการแสดงความยินยอมให้ครอบครองทำประโยชน์ที่ดินเป็นการชั่วคราวเท่านั้น ส่วนการซื้อขาย จับจองเป็นการกระทำแบบปากเปล่าไม่มีใบสัญญา โฉนด หรือเอกสารสิทธิใดๆ เป็นหลักฐาน กรรมสิทธิ์ที่ดินของชาวบ้านจึงเป็นเพียงการรับรู้ภายในชุมชน ต่อมาปี พ.ศ.2542 หมู่บ้านถูกทางการประกาศเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูคา ทับพื้นที่ของหมู่บ้าน แต่ด้วยระยะทางที่ตั้งอุทยานที่ไกลจากตัวหมู่บ้านและกำลังพลของเจ้าหน้าที่มีไม่เพียงพอ ทางอุทยานแห่งชาติภูคา จึงได้ส่งเจ้าหน้าที่มาสร้างข้อตกลงร่วมกันกับชาวบ้าน ในเรื่องการใช้ที่ดิน โดยอุทยานแห่งชาติภูคา ขอกันเขตป่าต้นน้ำที่ติดชายแดนลาวให้เป็นป่าอนุรักษ์ ซึ่งชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในการล่าสัตว์ เก็บหาหน่อไม้ นำไม้ยั่นต้นตาย มาใช้ประโยชน์ได้และไม่ให้ชาวบ้านจับจองที่ดินเพิ่มขึ้นจากเดิม ทั้งนี้ชาวบ้านต้องเฝ้าระวังไฟป่าและดูแลไม่ให้เกิดการบุกรุกป่าของชาวบ้าน ภายหลังปี พ.ศ. 2550 มีการตั้งอุทยานแห่งชาติขุนน่านขึ้นเข้ามาดูแลและรับผิดชอบในพื้นที่ซึ่งอุทยานแห่งชาติขุนน่านยังคงใช้ข้อตกลงเดิมของชาวบ้านกับอุทยานแห่งชาติภูคาต่อไป

4.1.15 ประวัติการสร้างป่าชุมชน

ในหมู่บ้านมีของป่าที่สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนอย่างเช่น ลูกต้าวหรือลูกชิด เพราะเป็นพืชเฉพาะถิ่นพบมากในป่าไม่ห่างจากชุมชนมากนัก เป็นพืชที่มีความสำคัญต่อชุมชน ซึ่งเป็นที่มาของการรวมกลุ่มและการสร้างองค์กรชุมชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติชนิดอื่นๆติดตามมา กล่าวคือ หลังจากที่มีการเข้ามาก่อสร้างหมู่บ้าน ในช่วงปลายปี 2526 ชาวบ้านจะเก็บลูกต้าวมาเพื่อประกอบอาหารหวาน หน่อต้าวปรุงอาหารคาว จนกระทั่งมีการเข้ามารับซื้อลูกต้าวของพ่อค้าคนกลางจากตัวเมือง ลูกต้าวจึงมีมูลค่าทางตัวเงินมาก

ขึ้นกว่าการใช้ประโยชน์ประจำวัน มีการเก็บลูกตำรายามากขึ้น โดยการตัดต้นขายหน่อตำรายาและลูกตำรายา ซึ่งถือเป็นการเก็บผลผลิตที่ผิดเพราะการตัดต้นเพื่อเก็บลูกตำรายาและขายหน่อตำรายาสามารถทำได้หนึ่งต้นต่อหนึ่งครั้ง และต้องรอให้ต้นตำรายาต้นอื่นๆ โตอีกประมาณ 5-6 ปี กว่า จะทำการเก็บผลผลิตตำรายาได้อีกครั้ง หากทำการเก็บลักษณะนี้ทำให้กระทบต่อปริมาณผลผลิตของลูกตำรายาในปีถัดไป เพื่อการป้องกันปัญหาจากประเด็นข้างต้นที่อาจกระทบต่อชุมชนบ้านดงผาปูน แนวคิดและกระบวนการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจึงเกิดขึ้น โดยการเริ่มจัดสรรพื้นที่ป่าของชุมชน เป็นป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ตำรายาและพืชสำคัญอื่นๆ ในป่า มีการจัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านดงผาปูนขึ้นเพื่อกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชน การตั้งกฎระเบียบการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยการจับและปรับเงินหากมีการฝ่าฝืนกฎระเบียบ มีการบริหารจัดการผลประโยชน์จากป่าเพื่อการกระจายรายได้ต่อสมาชิกในชุมชนดังตัวอย่าง การจัดการผลประโยชน์จากลูกตำรายา ในแต่ละปีมีการแบ่งกลุ่มๆ ละ 13 ครัวเรือน เป็นกลุ่มตัวแทนชาวบ้าน เพื่อทำหน้าที่ตัด ต้ม และขายลูกตำรายาในป่าชุมชน ส่วนรายได้จากการขายลูกตำรายาทั้งหมดในรอบปีจะต้องนำมาเฉลี่ยให้กับ 13 ครัวเรือน ซึ่งจะต้องถูกหักภาษี ร้อยละ 10 ต่อ 1 ถึง เข้าเป็นเงินกองกลางหมู่บ้านเพื่อนำเงินที่ได้มาดูแล เพื่ออนุรักษ์ป่าชุมชนต่อไป ทั้งนี้ชาวบ้านยังทำหน้าที่ปลูกต้นตำรายาเสริมในป่าเพื่อทดแทนต้นตำรายาที่แก่ตาย ช่วยเพิ่มพื้นที่ป่าให้คงความสมบูรณ์ เป็นจุดเริ่มต้นในการกระจายแนวคิดเรื่องการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านในเวลาต่อมา

4.1.16 ศาสนาและความเชื่อ

ชาวบ้านบ้านดงผาปูนนับถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาหลัก มีสำนักสงฆ์บ้านดงผาปูนเป็นศูนย์รวมชาวบ้านและเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การทอดกฐิน การทำบุญใส่บาตรวันพระ เป็นต้น นอกจากการนับถือศาสนาพุทธ ชาวบ้านยังให้ความเคารพนับถือผีซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อในเรื่องผีเป็นอย่างมาก ชาวบ้านให้ความเคารพและถือปฏิบัติต่อผีที่ตนเองนับถือเสมอมาตั้งแต่รุ่นปู่ ย่า จากการศึกษาค้นคว้าพบว่าชาวบ้านจะนับถือผีใกล้ตัวที่ตนเองเคารพ คือ การเคารพต่อผีบรรพบุรุษหรือผีญาติของตนเองที่ล่วงลับไป ชาวบ้านจะทำการตั้งคู่มือไว้เป็นที่สถิตของผีบรรพบุรุษนิยมตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของบ้าน ให้ลูกหลานทำการเคารพกราบไหว้แสดงความกตัญญูและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจทั้งนี้ยังมีผีเจ้าสม เจ้าสร้อย เจ้าหลวงภูคาเป็นผีที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความเคารพนับถืออย่างมาก ชาวบ้านมักแสดงความเคารพนับถือผ่านพิธีกรรมต่างๆ เช่น การบายศรีสู่ขวัญเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเช่นไหว้ขอพรผี รวมไปถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย หากเกิดกรณีชาวบ้านเจ็บไข้ได้ป่วยหรือต้องเดินทางไกล การขอพรจากผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อช่วยปกป้องรักษาให้มีชีวิตอยู่รอด เดินทางปลอดภัย การขอสิ่งต่างๆ ต่อผี

ต่อพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น แต่ชาวบ้านเชื่อมั่น การแสดงออกผ่านพิธีกรรมของชาวบ้าน จึงเป็นการสร้างพลังความเข้มแข็งจากภายในจิตใจ หรือการประกอบพิธีของบ้านซึ่งชาวบ้านเชื่อว่า ประเพณีดังกล่าวสามารถช่วยขจัดสิ่งเลวร้ายสิ่งไม่ดีออกจากหมู่บ้านไป แล้วนำความดีงาม กลับเข้ามาให้แก่คนในหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงแสดงออกทางความเชื่อเรื่องผีผ่านพิธีกรรม การเช่นไหว้ผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยเหลือ เป็นต้น นอกจากผีดังกล่าวข้างต้นแล้ว ชาวบ้าน ยังมีความเชื่อว่าผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆมีอยู่ในป่า มนุษย์ หรือสิ่งต่างๆรอบตัวมีผีเป็นเจ้าของ เป็นผู้ดูแลคุ้มครองปกป้องรักษา ไม่ว่าจะเป็น ต้นไม้ ภูเขา สายน้ำ มนุษย์ บ้าน ซึ่งชาวบ้านได้ สะท้อนความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผ่านพิธีกรรมในจารีต ประเพณีต่างๆ

4.1.17 ประเพณี

ชาวบ้านนับถือศาสนาและมีความเชื่ออันเดียวกัน ประกอบกับคนในชุมชนมีความสัมพันธ์ แบบเครือญาติการถ่ายทอดประเพณีและวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่สามารถซึมซับได้ง่าย สืบทอด จากรุ่นสู่รุ่นโดยตรง ปู่สอนพ่อ พ่อสอนลูก ลูกซึมซับ และถือปฏิบัติต่อๆ กันมาจนกระทั่งปัจจุบัน โดยมีประเพณีที่สำคัญดังนี้

1) ประเพณีกินข้าวใหม่

ประเพณีนี้เป็นประเพณีที่แสดงออกถึงการเฉลิมฉลองกับการได้มาซึ่งอาหารหลัก ของครอบครัวนั้นคือข้าว ข้าวที่แต่ละครัวเรือนเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ในแต่ละปี การนึ่งข้าวแล้วเชิญผี บรรพบุรุษมาร่วมยินดีและกินข้าวใหม่ในปีนี้ร่วมกับลูกหลาน เมื่อบอกกล่าวผีบรรพบุรุษที่ดูบผี แล้ว ญาติพี่น้องที่มาร่วมพิธีกรรมจะกินข้าวเข้าร่วมกันทั้งครอบครัว พิธีกรรมนี้จัดช่วงเดือน ตุลาคม-มกราคม มีความสัมพันธ์กับการอนุรักษ์ป่า ในส่วนของการสร้างความตระหนักจิตสำนึก โดยคำกล่าวที่ใช้ในพิธีกรรมจะกล่าวถึงบุญคุณของแผ่นดิน ที่นา ภูเขา ป่าไม้และบรรพบุรุษ ที่ช่วยให้ฝนตกตามฤดูกาล ไม่เกิดภัยธรรมชาติหรือภัยพิบัติต่างๆ เด็ก เยาวชนและชาวบ้านจะได้รับ ฟังและซึมซับ ถึงประโยชน์ของป่าไม้และธรรมชาติที่ทำให้มีอาหารอุดมสมบูรณ์

2) ประเพณีเลี้ยงขวบ

ประเพณีเลี้ยงขวบเป็นพิธีกรรมซึ่งจัดขึ้นเพื่อตอบแทนผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนับถือ หลังจากที่ได้ทำการบนบาน ขอรพรเรื่องต่างๆไว้หรือได้กระทำการล่วงเกินเอาไว้ การเลี้ยงขวบจึง เป็นการตอบแทนหรือขอขมาต่ออาการกระทำของคน ที่แสดงออกต่อผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้วยเหตุการณ์ที่ “สมัยแรกก่อตั้งหมู่บ้านมีเขยบ้านดงผาปูน ซึ่งเป็นคนต่างถิ่นเข้ามาอยู่ใหม่ๆก็เข้าป่า ไปเก็บฟืนออกมาโดยพลการ ไม่กล่าวขอต่อผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เมื่อกลับมาถึงบ้าน ก็เกิดอาการ คลุ้มคลั่ง ถอดเสื้อผ้าตัวเองแล้ววิ่งเข้าป่าหลังบ้านพออุ้ยไป ชาวบ้านต้องไปขอให้อุ้ย ผู้รู้เรื่อง

คาถาอาคมไปช่วยจึงกลับออกจากป่ามาได้และหายเป็นปกติ” หลังจากเหตุการณ์นั้นชาวบ้านจึงจัดประเพณีเลี้ยงขวขึ้นเป็นประจำ ในทุกๆ 3 ปี โดยจะมีเครื่องเช่นไหว้ 4 อย่าง คือ หมู หม่า เป็ด และไก่ พิธีกรรมนี้จะจัดที่ศาลากลางบ้าน ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม ชาวบ้านใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการป่าชุมชน เป็นการจัดการในลักษณะระบบความเชื่อ สร้างเป็นข้อกำหนดกฎเกณฑ์ของชุมชนในเวลาต่อมา เช่น การงดเก็บหาของป่าในวันขึ้น 15 ค่ำ การเข้าป่าจะต้องบอกเจ้าป่าก่อนว่าต้องการมาเก็บหาอะไร จำนวนเท่าไรและสามารถเก็บหาได้เพียงเท่านั้น

3) ประเพณีสู้แก้ว ทำขวัญ หรือ บายศรีสู่ขวัญ

ประเพณีสู้แก้ว ทำขวัญ เป็นพิธีกรรมที่มีเครื่องเช่นไหว้ประกอบพิธีกรรมอยู่ 6 อย่างหลักๆ คือ ไก่ หมู เหล้า ดอกไม้ เชือกฝ้าย น้ำเปล่า เทียน มีพ่ออ้อยหรือหมอขวัญเป็นผู้ท่องคาถาประกอบพิธีกรรม ประเพณีนี้จัดขึ้นเพื่อเรียกขวัญหรือดวงจิตของคน ชาวบ้านเชื่อว่ามี 32 ขวัญในร่างกาย เป็นการเรียกดวงขวัญให้กลับเข้าสู่ร่างกาย เพราะหากเจ็บป่วย ต้องออกเดินทางไกลหรือกลับมายังชุมชนดวงขวัญอาจพลัดหลงไม่ติดตัวมา พิธีกรรมเริ่มต้นโดยการเตรียมเครื่องเช่นไหว้เช่น ไก่หนึ่ง เหล้าดอกไม้ ฝ้าย เทียน จากนั้นพ่ออ้อยเริ่มบิกรรมคาถาจนจบ จากนั้นผู้เข้าร่วมพิธีจะใช้ฝ้ายผูกข้อมือผู้ที่เจ็บป่วย โดยมีฝ้ายเป็นสื่อเรียกขวัญทั้ง 32 ขวัญ กลับมาสู่ร่างกายและจิตใจ ให้หายเจ็บป่วย เป็นปกติหรือหากเดินทางไกลสามารถขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผีที่ตนนับถือคุ้มครองเดินทางสะดวกปลอดภัย พิธีกรรมนี้จัดตลอดทั้งปี มีความสัมพันธ์กับการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยคำสู่ขวัญนั้นจะกล่าวถึงสถานที่ต่างๆ ในหมู่บ้าน เช่น ขวัญเอยเจ้าอยู่ทางใด อยู่ในป่าเขาห้วยห้า หรือในห้วยทาง โดยชาวบ้านจะมีความเชื่อว่าถ้าไม่ยอมให้ดวงขวัญหาย จะต้องให้ความเคารพ ยำเกรงพื้นที่นั้นๆ

4) ประเพณีหอมขวัญข้าว เอาขวัญคน

ประเพณีนี้เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นหลังจากชาวบ้านเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จสิ้นในทุกหลังคาเรือน จากนั้นชาวบ้านจะกำหนดวันประกอบพิธีกรรมเพื่อขอบคุณผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่ช่วยให้ได้ผลผลิตข้าวในปีนั้นๆ โดยชาวบ้านจะนำข้าวมารวมกันยังศาลากลางบ้าน จากนั้นพ่ออ้อยผู้อาวุโสในชุมชนจะเริ่มประกอบพิธีกรรมขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผี โดยมีข้าวที่ชาวบ้านนำมาเป็นเครื่องเช่นไหว้ เมื่อเสร็จพิธีกรรมชาวบ้านจะนำข้าวที่ได้จากการประกอบพิธีกรรมมาเก็บไว้ในธนาคารข้าว เพื่อใช้เป็นทุนทางอาหารที่มั่นคงแก่ชุมชนต่อไป พิธีกรรมนี้จัดช่วงเดือนธันวาคม-มกราคม เป็นประเพณีที่ทำให้ชาวบ้านฝึกนิสัยการเสียสละ โดยการให้ข้าวแก่ส่วนรวมใช้เป็นทุนสำรองไว้ใช้ในยามขาดแคลน เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความรักใคร่ กลมเกลียวในหมู่บ้าน การสอนเรื่องการเสียสละให้กับเยาวชน เป็นแรงผลักดันให้เกิดความสามัคคีในการจัดการป่าชุมชนที่ดี

5) ประเพณีของบ้าน

ประเพณีของบ้าน เป็นการประกอบพิธีกรรมเพื่อขับไล่สิ่งไม่ดี ความโชคร้าย โรคภัยไข้เจ็บ ตลอดจนโรคภัยอันตรายต่างๆ ให้ออกไปจากหมู่บ้าน แล้วอันเชิญสิ่งที่ดีงาม ความสุข ความเจริญ ให้มาบังเกิดแก่หมู่บ้านและผู้คนในชุมชน ในระหว่างประกอบพิธีกรรมจะใช้ไถ่หนึ่งหรือต้มจนสุก เหล้าดอกไม้เทียน ข้าวสาร ข้าวสุก อาหารประเภทต่างๆเป็นเครื่องเซ่น จากนั้นพ้ออุ๊ยหรือผู้เฒ่าผู้แก่ ในชุมชนจะเริ่มท่องคาถา โดยจะประกอบพิธีบริเวณทางเข้าหมู่บ้านและท้ายหมู่บ้าน 2 จุด ประเพณีนี้จะจัดขึ้นช่วงเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ พิธีของบ้านจะทำเมื่อพาดข้าวเสร็จสิ้น นั้นหมายถึงเป็นฤดูที่มีการเข้าป่าล่าสัตว์ของชาวบ้าน ในคาถาจะกล่าวถึงเครื่องมือที่จะใช้ในการล่าสัตว์ เช่น ปืน กบง (ทำจากไม้ไผ่ใช้สำหรับดักสัตว์ขนาดเล็ก) ต่า แห้ว มง แห เป็นต้น เพื่อสัญญา กับเจ้าป่าว่าจะไม่ใช้อุปกรณ์ที่ทำลายป่าเกินไป เช่น ใช้ไฟฟ้า หรือ เสาป่า ทั้งนี้ยังเหมือนเป็นการเตือนชาวบ้านให้ใช้ทรัพยากรจากป่าอย่างถูกวิธีอีกด้วย

ตาราง 4.1 ช่วงเวลาที่ประกอบประเพณีของหมู่บ้านดงผาปูน

ประเพณี	ช่วงเวลา (เดือน)												หมายเหตุ
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
กินข้าวใหม่	↔											↔	
เลี้ยงขวบ		↔	→										3ปี/ครั้ง
สู่แก้ว ทำขวัญ	←											→	
หอมขวัญข้าวเอาขวัญคน	↔												
ของบ้าน	↔												

ประเพณีของหมู่บ้านมีความเชื่อมโยง สัมพันธ์กับ ดิน น้ำ ป่า มุ่งเน้นให้ชาวบ้านระลึกถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ ที่ก่อให้เกิดแหล่งอาหาร ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรดี และเป็นที่สุดของฝักรบพบุรุษที่คอยปกป้องรักษาหมู่บ้าน โดยสะท้อนให้เห็นในคำกล่าวหรือคาถาที่ใช้ในการประกอบพิธี เปรียบเสมือนคำสอนที่ถูกถ่ายทอดจากผู้อาวุโสในหมู่บ้านสู่ชาวบ้านและเยาวชน รุ่นต่อๆ ไป

ในภาพรวมของบริบทของชุมชน ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อ และประวัติของชุมชนในการสร้างป่าชุมชน ทำให้เห็นพัฒนาการของชุมชนที่นำไปสู่การจัดการป่าชุมชนที่ดีในเวลาต่อมา ดังแสดงในตาราง 4.2

ตาราง 4.2 เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในบ้านคองผานูน

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	ชื่อผู้ทำ	เหตุการณ์/สถานการณ์	ผลกระทบ
ก่อนพ.ศ. 2519	นายบุญ ไชยมงคล นายอยู่ ใจปึง นายศรีจันทร์ ทัศนารีย์	รวมตัวอาศัยอยู่ในหมู่บ้านคองผานูนในปัจจุบัน	มีการรวมกลุ่มของผู้อยู่อาศัยอยู่ในป่า เป็นชุมชนขนาดเล็กมีประมาณ 10 ครอบครัว
พ.ศ. 2519 - 2526	นายบุญ ไชยมงคล นายอยู่ ใจปึง นายศรีจันทร์ ทัศนารีย์	ให้ที่พักอาศัยแก่กลุ่มผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยและมินิโยบายของรัฐบาลในการปราบปรามผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย	เกิดการรบในพื้นที่บ้านคองผานูน ชาวบ้านอพยพไปยังบ้านวังปะและบ้านนาขวาง
พ.ศ. 2526 - 2529	นายรัตน์ ทัศนารีย์ นายบุญ ไชยมงคล นายอยู่ ใจปึง	กลับบุกเบิกพื้นที่ทำกินในบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบัน	เกิดหมู่บ้านสาขาของบ้านนาขวางซึ่งบ้านหัวฝายจาน และมีระบบไฟฟ้าในหมู่บ้าน
พ.ศ. 2528 - 2529	นายรัตน์ ทัศนารีย์	ก่อตั้งธนาคารยิว โดยชาวบ้านปลูกแปลงนาส่วนกลางเพื่อนำข้าวเข้าสู่ธนาคารเป็นทุนสำรองไว้ใช้ในช่วงขาดแคลน	ชาวบ้านเริ่มมีการประชุม จัดตั้งคณะกรรมการยิว เริ่มเกิดรูปแบบการจัดการอย่างมีส่วนร่วม
พ.ศ. 2529 - 2534	นายวิระศักดิ์ วัฒนารณ นายรัตน์ ทัศนารีย์	มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านครั้งแรกและเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเป็นบ้านคองผานูน	- มีการอพยพคนจากบ้านมอญ บ้านบ่อหลวงและบ้านนาออกมายังบ้านคองผานูน ทำให้หมู่บ้านมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ทั้งคนเมืองเหนือ คนญู่และคนลัวะ - เริ่มมีการสร้างประเพณีของหมู่บ้านคองผานูน โดยเกิดจากการประชุมหมู่บ้าน

ตาราง 4.2 (ต่อ) เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในบ้านตงผานู่น

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	ชื่อผู้ทำ	เหตุการณ์/สถานการณ์	ผลกระทบ
พ.ศ. 2534 - 2539	นาย สมฤทธิ์ ใจบึง	- มีบุคคลภายนอกเข้ามาซื้อของป่าในหมู่บ้าน ต้นตัวในป่าลดลงเป็นจำนวนมากเนื่องจากชาวบ้านตัดขายในปริมาณมาก - เกิดการพึ่งพิงหลายของหน้าดินในหมู่บ้าน	- ชาวบ้านเริ่มถางป่าขายวงกว้างเพื่อครอบครัว พื้นที่ในการหาของป่าทำให้ป่าลดลง
พ.ศ. 2539 - 2543	นาย สุภกิจ พิศจารย์	การรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อแบ่งเขตพื้นที่ทำกิน เขตป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอยและป่าประเพณี	- สร้างข้อตกลงของหมู่บ้านในการใช้พื้นที่ป่าและเริ่มฟื้นฟูป่า
พ.ศ. 2543 - 2547	นาย สุภกิจ พิศจารย์	ร่วมกับอุทยานแห่งชาติภูทิวทางเขตรับผิดชอบป่าของหมู่บ้านกับอุทยาน รวมทั้งสร้างข้อตกลงในการใช้พื้นที่	มีการสำรวจและแบ่งแนวเขตที่ดินทำกินของชาวบ้าน และเขตป่าต่างๆ รวมถึงทำระเบียบข้อบังคับ ในการใช้ประโยชน์จากป่า
พ.ศ. 2547 - 2550	นาย สุภกิจ พิศจารย์	มีการจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน ทำหน้าที่บริหารจัดการ ควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่า	ป่าไม้อุดมสมบูรณ์ขึ้นและได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวในปี พ.ศ. 2550
พ.ศ. 2550 – ปัจจุบัน	นาย ฉันทน์ พิศจารย์	ปรับปรุงและพัฒนาระบบการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน สร้างเครือข่ายการทำงานกับภายนอกและหน่วยงานของรัฐ	เกิดการทำงานร่วมกับหมู่บ้านที่มีเขตติดต่อกับบ้านนาบงและบ้านท่าทางหลวง

4.2 การประยุกต์แนวคิดและความเชื่อของกลุ่มผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยในการจัดการป่าชุมชน

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยและชาวบ้านบ้านดงผาปูนเริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยยังไม่ได้ตั้งหมู่บ้าน กลุ่มผู้เผยแพร่แนวคิดเริ่มเคลื่อนไหวเพื่อสร้างฐานที่มั่นในจังหวัดน่าน ในอำเภอปอเกลือและเฉลิมพระเกียรติ มีฐานที่มั่นแรกได้แก่บริเวณบ้านห้วยล้อมและขยายพื้นที่ออกไปเรื่อยๆ ตามหุบเขาใกล้เคียง ในส่วนของบ้านดงผาปูนและบริเวณใกล้เคียงนั้นเริ่มเข้ามา มีบทบาทในการเผยแพร่แนวคิดในช่วงปี พ.ศ. 2519 โดยแนวคิดที่ผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยใช้มุ่งไปในเรื่องความเท่าเทียมกันของคนในสังคม เสรีภาพในการแสดงออกทางความคิด การกระทำ และการแสดงความรัก เคารพต่อพ้องเพื่อนผ่านการแบ่งปัน ซึ่งสามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญที่มีอิทธิพลในการจัดการป่าชุมชนในเวลาต่อมาดังนี้

ในประเด็นของความเสมอภาคและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นนั้นพบว่า ชาวบ้านได้นำมาประยุกต์ใช้โดยจะจัดประชุมทุกวันที่ 10 ของทุกเดือน ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนจะส่งตัวแทนเข้าประชุมอย่างน้อยครัวเรือนละ 2 คน ซึ่งเนื้อหาของการประชุมจะเป็นการแจ้งข่าวสารจากทางอำเภอหรือจังหวัด และเรื่องปรึกษาหารือเพื่อหาแนวทางปฏิบัติ ในการประชุมผู้ใหญ่บ้านจะมอบบทบาทให้ผู้นำชุมชนแต่ละฝ่ายที่เกี่ยวข้องรับผิดชอบดำเนินการประชุม เช่น เรื่องโครงการและงบประมาณจะให้สมาชิก องค์การบริหารส่วนตำบลเป็นผู้รับผิดชอบ ในส่วนประเด็นการปรึกษาหารือจะเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนแสดงความคิดเห็น ไม่ว่าจะแม่บ้าน ผู้อาวุโส รวมไปถึงเยาวชนในหมู่บ้านและเมื่อประชุมเสร็จในตอนค่ำจะมีการสรุปการประชุมผ่านเสียงตามสายเพื่อให้ทราบโดยทั่วกันอีกครั้งหนึ่ง ชาวบ้านจึงจะถือว่าการประชุมนั้นเสร็จสมบูรณ์จากการสัมภาษณ์ วีรศักดิ์ วิลาวรรณ (2554) ผู้ใหญ่บ้านคนแรกของหมู่บ้าน ได้กล่าวถึงการประชุมหมู่บ้านว่า “การเข้าร่วมประชุมหมู่บ้านเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องทำเพราะ ได้รับรู้ข่าวสาร ซึ่งเป็นสิทธิประโยชน์ของตนเอง ไม่ว่าจะป็นข่าวการขึ้นทะเบียนเพื่อรับพันธุ์ข้าว ข่าวการผ่อนปรนการชำระหนี้สิน ข่าวการขึ้นทะเบียนขอรับเงินชดเชยจากภัยพิบัติ ถ้าไม่เข้าประชุมก็จะเสียผลประโยชน์ส่วนเรื่องที่ประชุมก็เป็นเรื่องใกล้ตัวที่ต้องร่วมกันตัดสินใจ เช่น การขยายพื้นที่อนุรักษ์ การปันผลของกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้าน การเข้าร่วมประชุมจะเป็นการรักษาผลประโยชน์ของตนเองและยังได้แสดงความคิดเห็นต่อที่ประชุมหมู่บ้านใครชอบ ใครไม่ชอบ ใครเห็นด้วย ใครไม่เห็นด้วยก็พูดในที่ประชุมได้เลย” เนื้อความข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อการประชุมหมู่บ้าน และการแสดงความคิดเห็น ซึ่งชาวบ้านสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างมีอิสระ และเกิดข้อสรุปที่เป็นข้อตกลงร่วมกันของหมู่บ้านอย่างแท้จริง

ในประเด็นของการประยุกต์เรื่องการมีส่วนร่วมนั้นพบว่า ชาวบ้านประยุกต์วิธีการร่วมกันคิด แยกกันทำ และร่วมกันจัดการ ลักษณะการปฏิบัติคือ ในการทำกิจกรรมทุกครั้งจะมีการประชุม

เพื่อหาหนทางที่เหมาะสมร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมด จากนั้นก็แยกย้ายกันทำงานตามที่ตนได้รับผิดชอบในที่ประชุมและเมื่อเกิดปัญหา ก็จะช่วยเหลือและร่วมกันจัดการ ลักษณะการทำงานจะวนรอบในลักษณะนี้ แนวคิดและลักษณะการทำงานถูกส่งผ่านมายังชาวบ้าน เช่น ในกรณีการจัดการผลผลิตข้าวของหมู่บ้าน เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวช่วงกลางเดือนมกราคม ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านจะร่วมประชุมกันเพื่อกำหนดแนวทางปฏิบัติร่วมกับกลุ่มที่เป็นรอบเวรเก็บเกี่ยวประมาณ 13 ครัวเรือน ตั้งคณะกรรมการสำรวจและติดตามการจัดเก็บ โดยในปีนี้ (พ.ศ. 2554) พบว่าผลผลิตในป่ามีน้อย ประกอบกับหมู่บ้านได้เงินรางวัลจากการเข้าประกวดลูกโลกสีเขียว จึงงดเว้นการจัดเก็บภาษีเข้ากองทุน เพื่อให้ครอบครัวที่เก็บเกี่ยวปีนี้มีรายได้ใกล้เคียงกับปีที่ผ่านมา การทำงานอย่างมีส่วนร่วมนี้เองเป็นส่วนสำคัญให้เกิดการจัดการที่ดีในระยะต่อมา

การประยุกต์แนวคิดเรื่องความรัก ความเคารพต่อเพื่อนพ้องและการแบ่งปัน ชาวบ้านจะเน้นการแสดงความรักเอื้ออาทรต่อกัน แสดงออกผ่านพฤติกรรมของชาวบ้านเช่น เมื่อหาเนื้อสัตว์ได้จะแบ่งปันให้กับผู้ที่เข้าป่าด้วยกัน และต้องแบ่งเป็นส่วนๆตามจำนวนบ้านในค้อที่ตนเองอาศัยอยู่จะมากขึ้นอยู่กับผู้ให้เป็นผู้ตัดสินใจ นอกจากนี้ผู้ศึกษายังพบหลักการของกลุ่มผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย (ศุภวัฒน์ ตั้งจิตปิยะนนท์, 2545) ที่นำไปสู่การอยู่ร่วมกันในชุมชนได้แก่ หลักการปรับทุกข์ ผูกมิตร 4 ดี 5 ร่วม 7 จังหวะ ซึ่งที่เกี่ยวข้องได้แก่หลักการ 5 ร่วมคือ

- 1) ร่วมกิน คือ ชาวบ้านจะไม่รังเกียจอาหารของเพื่อนบ้านที่นำมาให้เพราะถือว่าเพื่อนกินได้ เราก็กินได้
- 2) ร่วมนอน คือ ไม่รังเกียจสภาพบ้านที่อยู่ของเพื่อนบ้าน จะเป็นกระท่อม เถียงนา หรือเพิงก็สามารถพักอาศัยร่วมกันได้
- 3) ร่วมคิด คือ ให้ชาวบ้านทุกคนสิทธิในการออกความเห็น มีส่วนร่วมในการทำงานของหมู่บ้านทุกขั้นตอน
- 4) ร่วมศึกษา คือ มีการร่วมเรียนรู้แลกเปลี่ยนความรู้ เพื่อนำมาใช้พัฒนาหมู่บ้าน
- 5) ร่วมใช้แรงงาน คือ ให้ทำงานด้วยความขยัน ไม่เกียจงาน ไม่ดูถูกงาน แต่ต้องเป็นงานไม่ผิดศีลธรรม

ทั้งนี้การนำแนวคิดและวิธีปฏิบัติของกลุ่มผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยมาประยุกต์ใช้ในการจัดการหมู่บ้านและป่าชุมชนนั้น เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการจัดการที่กลุ่มผู้นำชุมชน พยายามประยุกต์ใช้เพื่อให้ชาวบ้านมีแนวทางในการปฏิบัติที่ดี สร้างเป็นข้อตกลงที่ชุมชนยึดถือและร่วมกันพัฒนาให้เกิดความเหมาะสมกับชุมชนของตนเอง

4.3 กระบวนการในการจัดการป่าชุมชนบ้านดงผาปูน

ในประเด็นของกระบวนการในการจัดการป่าชุมชน ผู้ศึกษาได้ข้อมูลจากชาวบ้านในชุมชน ทั้งจากการสังเกต การสัมภาษณ์ การเข้าร่วมการประชุมหมู่บ้านอย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม รวมทั้งการเข้าใช้ชีวิตร่วมกับคนในชุมชน โดยพบประเด็นสำคัญที่แสดงถึงกระบวนการในการจัดการป่าชุมชนดังต่อไปนี้

4.3.1 การกระจายตัวของป่า และแหล่งทรัพยากร

พบว่าลักษณะพื้นที่บ้านดงผาปูน เป็นหุบเขาล้อมรอบหมู่บ้าน โดยชาวบ้านจะตั้งบ้านตามที่ราบของหุบเขานานกับพื้นที่นา ซึ่งมีลำห้วยงานานบข้างอีกทีไปตลอดแนว ถัดจากเขตชุมชนจะเป็นที่ไร่สำหรับปลูกไม้ยืนต้น และพืชไร่ หมู่บ้านได้แบ่งป่าเป็น 4 ประเภทคือ

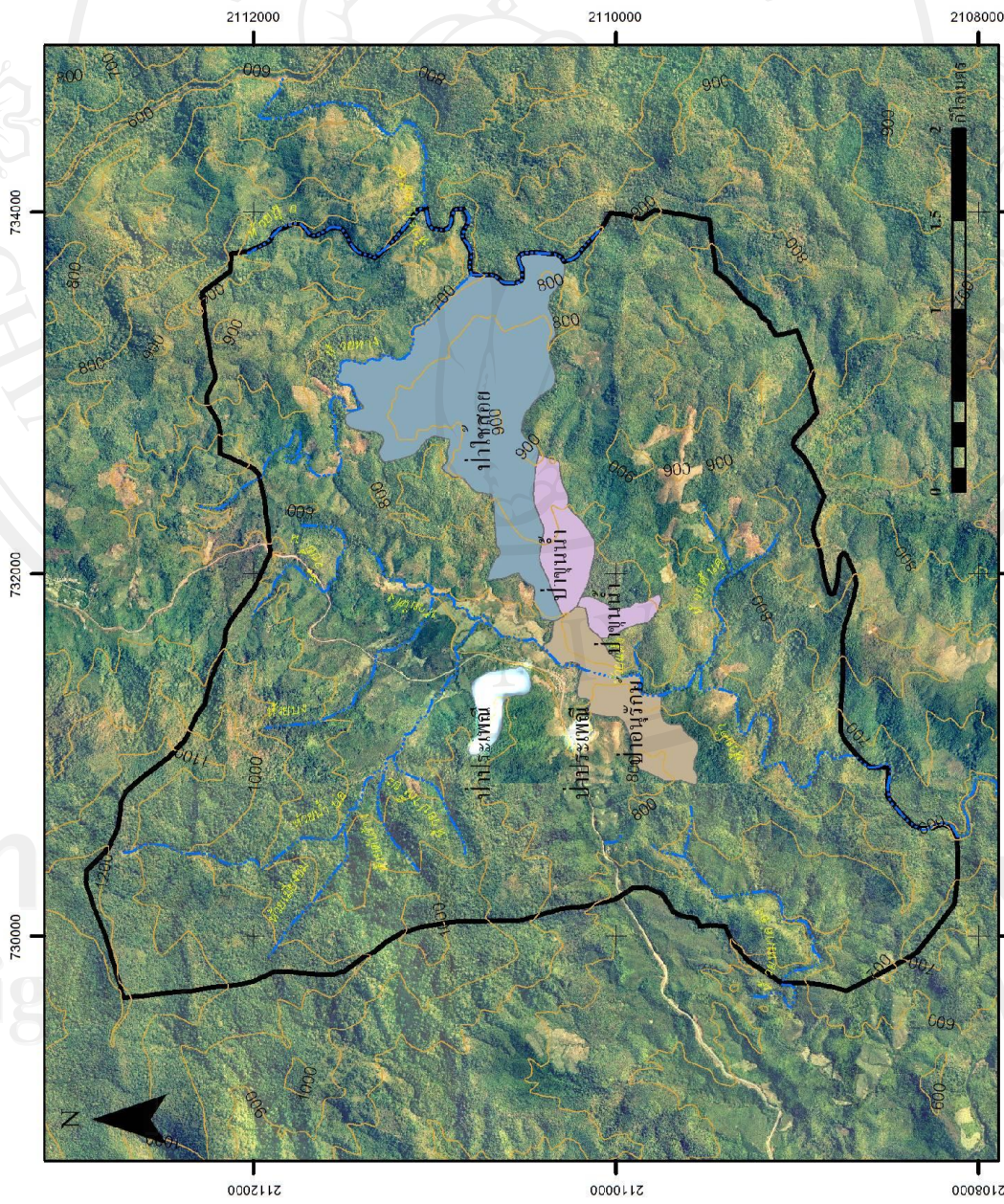
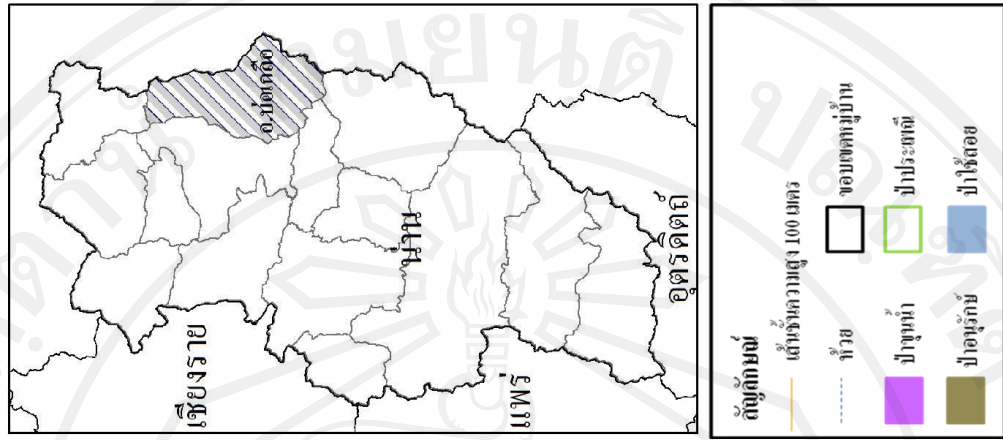
1) ป่าประเพณี มีสองแห่ง แห่งแรก จะอยู่บริเวณทางเข้าหมู่บ้านเป็นป่าที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆและเป็นป่าช้า ที่ใช้ในการเผาศพ อีกแห่งหนึ่งอยู่บริเวณกลางหมู่บ้านใกล้กับวัดมีศาลผีเจ้าสมเจ้าสร้อย ป่าประเพณีจะใช้เกณฑ์เรื่องความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน โดยถือว่าบริเวณสำหรับประกอบพิธีกรรมทั้งหมดเป็นป่าประเพณี ป่าประเภทนี้จะอยู่ใกล้หมู่บ้าน ชาวบ้านสามารถเดินทางเข้าถึงได้สะดวก

2) ป่าขุนน้ำมีอยู่สองแห่ง แห่งแรกอยู่บริเวณสันเขาที่ขนานข้างห้วยปลาบู่ อีกแห่งอยู่บริเวณสันเขาขนานข้างห้วยเป่น ป่าทั้งสองแห่งอยู่ทางตะวันออกของหมู่บ้านตั้งแต่ขุนน้ำจนถึงจุดที่บรรจบกับลำห้วยงานที่ขนานกับหมู่บ้าน ป่าขุนน้ำใช้หลักเกณฑ์ในการกำหนดขอบเขตคือใช้บริเวณสันเขาด้านข้างของลำห้วยที่เป็นแหล่งน้ำสำหรับบริโภค ป่าใช้สอย เพื่อให้มีแหล่งน้ำบริโภคตลอดทั้งปีและไม่มีสิ่งปนเปื้อนในน้ำ

3) ป่าใช้สอยอยู่ทางตะวันออกของหมู่บ้านติดกับป่าขุนน้ำและลำห้วยทางซึ่งเป็นแหล่งหาอาหารและสัตว์น้ำของชาวบ้าน อยู่ติดกับบริเวณที่เป็นไร่เหล่าของชาวบ้าน ชาวบ้านที่ไปทำไร่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ง่าย

4) ป่าอนุรักษ์ อยู่ทางทิศตะวันออกติดกับหมู่บ้าน เพื่อให้คนในหมู่บ้านเข้าไปใช้ประโยชน์และดูแลได้ง่าย

จากการสำรวจขอบเขตป่าร่วมกับชาวบ้านสามารถแสดงการกระจายตัวของป่า ที่ตั้งและขอบเขตของป่าทั้ง 4 ประเภทดังภาพ 4.5

ภาพ 4.5 การกระจายตัวของป่า ที่ตั้งและขอบเขตป่าประเภทต่างๆ

4.3.2 การจำแนกประเภทป่า

จากการสัมภาษณ์ เจริญ ใจปิง (2554) ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กล่าวถึงการจำแนกป่าของหมู่บ้านว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2539 หลังจากที่ชาวบ้านประสบปัญหาเรื่องของป่ามีจำนวนลดลงมีคนจากภายนอกเข้ามาหาของป่ามากขึ้น ชาวบ้านจึงร่วมกันหาวิธีการจัดการ ทั้งการห้ามคนนอกหมู่บ้านเข้ามาหาของป่าและจำแนกประเภทของป่าในหมู่บ้าน ซึ่งในกรณีของการจำแนกประเภทป่านั้น ในช่วงแรกใช้วิธีการแบ่งประเภทโดยยึดการใช้ประโยชน์ของชาวบ้านเป็นหลัก ได้แบ่งป่าไว้เพียง 2 ประเภทคือ ป่าใช้สอยและป่าประเพณี ต่อมาที่ประชุมของหมู่บ้านเห็นว่าจำนวนของป่ายังลดลงอย่างต่อเนื่อง รวมไปถึงพื้นที่ป่ายังถูกทำลายเพิ่มขึ้น คณะกรรมการหมู่บ้านจึงได้ประชุมและจำแนกประเภทของป่าใหม่ โดยได้ศึกษาดูงานจากกลุ่มต่างๆ ในจังหวัดน่าน และนำมาปรับเปลี่ยนให้เข้ากับหมู่บ้านของตน โดยยึดหลักการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ควบคู่กันไป นำเสนอต่อที่ประชุมหมู่บ้านเพื่อสร้างข้อกำหนดร่วมกันจากนั้นตั้งคณะกรรมการและกลุ่มสำรวจป่าเพื่อหาพื้นที่ที่เหมาะสม โดยได้แบ่งป่าเป็น 4 ประเภท ดังนี้

- 1) ป่าประเพณี ใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมของหมู่บ้าน เป็นที่อยู่ของศาลผีเจ้าสมเจ้าสร้อย ซึ่งถือว่าเป็นผีที่คอยปกป้องรักษาหมู่บ้าน เป็นที่ตั้งของสำนักสงฆ์ อาจกล่าวได้ว่าบริเวณป่าดังกล่าวเป็นป่าที่สิงสถิตของผีและเป็นเขตอภัยทานของหมู่บ้าน
- 2) ป่าขุนน้ำ ชาวบ้านกันบริเวณที่เป็นขุนน้ำในลำห้วยที่ใช้สำหรับบริโภคในหมู่บ้านตั้งแต่ตาน้ำจนถึงจุดที่ลำห้วยบรรจบกันได้แก่ ลำห้วยเปนและลำห้วยปลาบู่
- 3) ป่าใช้สอย เป็นป่าที่เป็นไร่เหล่าเก่าของชาวบ้านที่ไม่ได้มาเพาะปลูกหรือแผ้วถางเกินกว่า 6 ปีชาวบ้านจะกันบริเวณนี้เป็นพื้นที่ส่วนรวม ให้ทุกคนสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้ ทั้งเก็บเห็ด ลำสัตว์ หน่อไม้ ไม้พื้น ไม้สำหรับสร้างบ้าน ตลอดจนเป็นที่เลี้ยงวัว ควายของหมู่บ้าน
- 4) ป่าอนุรักษ์ เป็นป่าที่ชาวบ้านร่วมกันอนุรักษ์ไว้และให้ใช้ประโยชน์โดยมีเงื่อนไขในการใช้ประโยชน์เข้มงวดกว่าป่าใช้สอยทั่วไป

ปัจจุบันการแบ่งประเภทป่าในลักษณะดังกล่าวยังใช้เกณฑ์เดิมในการแบ่งประเภท โดยชาวบ้านยังยึดถือและปฏิบัติข้อกำหนดในการใช้ประโยชน์จากป่าแต่ละประเภทอย่างเข้มงวด ซึ่งชาวบ้านเห็นว่าเป็นเรื่องที่ดี จะทำให้สามารถใช้ประโยชน์จากป่าไปพร้อมกับรักษาผืนป่าให้อุดมสมบูรณ์ได้เป็นอย่างดี

4.3.3 การกำหนดขอบเขตป่า

ในการกำหนดขอบเขตป่าของหมู่บ้านทำควบคู่กับการจำแนกประเภทของป่าจากการสัมภาษณ์ จัน พิศจารย์ (2554) ผู้ใหญ่บ้านกล่าวถึงการกำหนดขอบเขตป่าของหมู่บ้านว่า เริ่มต้นมาจากปัญหาที่ชาวบ้านเสนอต่อที่ประชุมหมู่บ้านในช่วงปี พ.ศ. 2539 ในประเด็นที่ปริมาณของป่าที่หาได้ในหมู่บ้าน เช่น ตาว หวาย หน่อไม้ เห็นมีจำนวนลดลง การหาของป่ามีระยะเวลานานขึ้นและระยะทางไกลขึ้น น้ำที่ใช้อุปโภค บริโภคไม่สะอาดและไม่เพียงพอ และในฤดูฝน เกิดดินถล่มในหมู่บ้าน ที่ประชุมหมู่บ้านได้สรุปสาเหตุสำคัญของปัญหาว่า เกิดมาจากการหาของป่าที่มากจนเกินพอดีของคนในหมู่บ้าน และไม่มีกำกััดขอบเขตการเก็บ หล่าของป่า ชาวบ้านบางคนจึงเข้าไปหาของป่าในแหล่งต้นน้ำ ที่ประชุมหมู่บ้านจึงมอบหมายให้คณะกรรมการหมู่บ้านนำโดย นาย สุขกิจ พิศจารย์ ซึ่งตอนนั้นดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ร้างแผนการจัดการป่า ประกอบไปด้วยข้อตกลงเรื่องการใช้ประโยชน์ การจำแนกประเภทป่า การกำหนดขอบเขตป่า โดยในการกำหนดขอบเขตป่านั้นทำโดย ตั้งทีมสำรวจประกอบไปด้วย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เจ้าของไร่เหล่าที่มีพื้นที่ในบริเวณที่สำรวจและสำรวจบ้าน เมื่อทำการสำรวจเสร็จ ได้นำเสนอต่อที่ประชุมหมู่บ้านเพื่อพิจารณาาร่วมกัน จากนั้นนำตัวแทนครัวเรือนละ 2 คน เดินตามแนวขอบเขตป่าอีกครั้งเพื่อให้ทุกครัวเรือนทราบถึงแนวเขตาร่วมกัน ทั้งนี้การสำรวจ และวางขอบเขตนั้นใช้สันปันน้ำและแนวลำห้วยเป็นตัวกำหนดซึ่งจะแตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของการจัดการป่าแต่ละประเภทดังนี้

1) ป่าประเพณี ในบริเวณที่เป็นป่าช้าใช้บริเวณร่องห้วยของเขาลูกที่ประกอบพิธีกรรม เป็นแนวเขต ส่วนป่าที่เป็นเขตอภัยทานและที่ตั้งศาลผีเจ้าสมเจ้าสร้อย ใช้บริเวณสันเขาที่ใกล้บริเวณ วัดและศาลโดยรอบเป็นแนวเขต

2) ป่าขุนน้ำจะใช้สันเขาสองข้างที่ขนานลำห้วยตั้งแต่ขุนน้ำจนถึงบริเวณที่ลำห้วยเปน และลำห้วยปลามูมาบรรจบกับลำห้วยจาน

3) ป่าใช้สอยใช้แนวเขตที่เป็นรอยต่อกับขอบแนวที่ดินทำกินหรือไร่เหล่าของชาวบ้าน โดยทางทิศใต้จะใช้สันเขาเป็นตัวแบ่ง โดยเป็นสันเขาเดียวกับที่ใช้กำหนดป่าขุนน้ำห้วยเปน ทิศเหนือจะใช้แนวลำห้วยทางเป็นตัวกำหนดเขต ทิศตะวันออกใช้แนวลำห้วยโป่งเชิงซึ่งเป็น เขตรอยต่อระหว่างหมู่บ้านเป็นตัวกำหนด ทิศตะวันออกใช้สันเขาที่ติดกับไร่เหล่าของชาวบ้าน เป็นตัวกำหนด

4) ป่าอนุรักษ์ทางทิศตะวันตกของป่าจะใช้ลำห้วยหมาล่องและลำห้วยจานที่ติดกับเขตนา ของชาวบ้านเป็นการแบ่ง ทิศเหนือใช้สบห้วยเปนที่เป็นตัวกำหนดแนวเขตของป่าใช้สอย เป็นตัวกำหนดขอบเขต ส่วนทิศตะวันออกและทิศใต้ใช้สันเขาที่ติดกับไร่เหล่าของชาวบ้าน

4.3.4 ระบบการจัดการป่าชุมชนบ้านดงผาปูน

จัน พิศารย์ (อ้างแล้ว) กล่าวถึงการกำหนดระดับการใช้ประโยชน์จากป่าแต่ละประเภทว่า ในเบื้องต้นข้อกำหนดถูกสร้างขึ้นโดยคณะกรรมการหมู่บ้านในช่วงปี พ.ศ. 2539 และนำเสนอในที่ประชุมหมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านพิจารณาเป็นข้อตกลง ข้อกำหนดร่วมกัน ต่อมาในปี พ.ศ. 2543 คณะกรรมการหมู่บ้านได้ทำข้อตกลงร่วมกับเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติภูคา ในการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่า ซึ่งข้อตกลงดังกล่าวได้ผ่านการพิจารณาจากตัวแทนของชาวบ้านทุกครัวเรือน ปัจจุบันหมู่บ้านมีคณะกรรมการป่าชุมชน ทำหน้าที่ควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้าน รวมถึงปรับเปลี่ยนข้อกำหนดให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ทั้งนี้ป่าในแต่ละประเภทจะกำหนดระดับการใช้ประโยชน์จากป่าและการดูแลป่าแตกต่างกันไปดังนี้

1) ป่าประเพณี อนุญาตให้สามารถตัดต้นไม้ ต้นไม้ได้ในกรณีที่ทำไร่ ใช้ซ่อมบำรุงสถานที่ประกอบพิธีกรรม และอนุญาตให้ชาวบ้านเก็บหาผลไม้ ผักป่า สมุนไพร เห็ด หน่อไม้มาเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน แต่จากการสอบถามและสังเกต พบว่าชาวบ้านไม่นิยมเข้ามาใช้ประโยชน์ในการเก็บหาของป่า โดยป่านี้จะไม่อนุญาตให้บุคคลภายนอกชุมชนเข้ามาใช้ประโยชน์ ในเรื่องการดูแลในหลายๆ เดือนชาวบ้านทุกหลังคาเรือนจะต้องส่งสมาชิกในครัวเรือนอย่างน้อย 1 คนเข้ามาช่วยดูแลทำความสะอาด ซ่อมบำรุงสถานที่ให้สามารถใช้งานได้ตลอดเวลา

2) ป่าขุนน้ำ หมู่บ้านจะอนุญาตให้เก็บไม้ล้มเพราะถูกลมพัด โคนหรือไม้ที่ยืนต้นตาย โดยห้ามตัดหรือรบกวนสภาพป่าโดยเด็ดขาดเพราะถือว่าเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญของชุมชน การดูแลรักษาชาวบ้านจะผลัดเปลี่ยนกันเข้าไปดูแลท่อน้ำ ฝ่าย และสภาพป่าโดยแบ่งเป็นกลุ่ม กลุ่มละประมาณ 13 ครัวเรือนต่อเดือน

3) ป่าใช้สอย ชาวบ้านสามารถด่อนวัว ค้อนควายไปเลี้ยงในป่า ถ้าสัตว์เก็บหาของป่า นำไม้แห้งมาทำฟืน ตลอดจนขออนุญาตตัดไม้จำนวนไม่มากนักมาใช้สร้างบ้านเรือน ซ่อมแซมวัดหรือฝาย ซึ่งในกรณีที่เป็นไม้สำหรับสร้างบ้าน จะไม่อนุญาตให้จำหน่ายให้คนนอกชุมชน และทุกครั้งที่มีการตัดไม้จะต้องแจ้งต่อที่ประชุมหมู่บ้านให้ทราบก่อน

4) ป่าอนุรักษ์ เป็นป่าที่อนุญาตให้เข้าไปเก็บสมุนไพร ผลไม้ป่า ผักป่าโดยจะมีกฎระเบียบควบคุมเข้มงวดซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปในประเด็นของกฎระเบียบข้อบังคับ โดยป่าอนุรักษ์จะมีคณะกรรมการควบคุมดูแล คอยบริหารจัดการ เก็บภาษีเข้าหมู่บ้านเพื่อนำเงินไปพัฒนาป่าในหมู่บ้านต่อไป โดยป่าอนุรักษ์เป็นแหล่งรายได้ของชาวบ้านซึ่งในแต่ละปีมีการแบ่งกลุ่มๆ ละ 13 ครัวเรือน เป็นกลุ่มตัวแทนชาวบ้าน เพื่อทำหน้าที่ตัด ฝั่ม และขายลูกตาวในป่าชุมชน ส่วนรายได้จากการขายลูกตาวทั้งหมดในรอบปีจะต้องนำมาเฉลี่ยให้กับ 13 ครัวเรือน ซึ่งจะต้องถูกหักภาษีร้อยละ 10 ต่อ 1 ถึง เข้าเป็นเงินกองกลางหมู่บ้านเพื่อนำเงินที่ได้มาดูแล ในทุกเดือนชาวบ้าน

ทุกหลังคาเรือนจะส่งตัวแทนเข้ามาช่วยในการดูแลป่าอนุรักษ์ สร้างวังปลาและทำความสะอาดเส้นทาง

4.3.5 ปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการรักษาป่า

นอกเหนือจากการกระจายตัวของป่าที่ดี มีการแบ่งประเภทของป่า การกำหนดขอบเขตป่าที่ชัดเจนและมีระบบการใช้ประโยชน์จากป่าดังกล่าวแล้ว ยังพบว่าปัจจัยอื่นๆ ที่มีอิทธิพลต่อการจัดการป่าชุมชนของบ้านดงผาปูน ได้แก่

1) การมีกลุ่มที่สืบทอดประเพณีการรักษาป่าบนพื้นฐานความเชื่อของชุมชน โดยชุมชนยังให้ความสำคัญในพิธีกรรม ประเพณี โดยมีหมอผู้ทำพิธี 2 คนและหมอสมุนไพร 1 คนคอยถ่ายทอดความรู้ให้กับชาวบ้านและกลุ่มเยาวชนประมาณ 2 เดือนต่อครั้ง จากการสัมภาษณ์สม พิศจารย์ (2553) หมอพิธีกรรมของหมู่บ้าน ได้กล่าวถึงหน้าที่ของตนเองในการดูแลเรื่องการสืบทอดพิธีกรรมในหมู่บ้านว่า “เป็นหน้าที่ของหมอพิธีกรรมและคนเฒ่า คนแก่ในหมู่บ้านที่จะถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของหมู่บ้านแก่คนรุ่นหลัง เพราะเป็นรากฐานเป็นภูมิปัญญาที่คนรุ่นก่อนช่วยกันคิด ช่วยกันทำมา ” ทั้งนี้ยังมีกฎหมายบ้านบังคับให้ทุกคนในหมู่บ้านเข้าร่วมงานประเพณีที่สำคัญ ของหมู่บ้านทั้งพิธีกินข้าวใหม่ พิธีเลี้ยงขวบ พิธีหอมขวัญ ข้าวเอาขวัญคนและพิธีของบ้าน ซึ่งทุกพิธีจะมีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการขอบคุนป่า ขอบคุนธรรมชาติที่ให้อาหารและคอยปกป้องรักษา รวมทั้งเป็นพิธีขอมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้ล่วงเกิน

2) การมีคณะกรรมการป่าชุมชนโดยเฉพาะในชุมชน ทำหน้าที่บริหารจัดการ คอยกำกับดูแลชาวบ้านให้ปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับ ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดูแลรักษาผืนป่า และมีหน้าที่จัดการปัญหาการขัดแย้งทรัพยากรกับบุคคลภายนอกชุมชน โดย ศุภกิจ พิศจารย์ (2554) อดีตผู้ใหญ่บ้านและผู้ก่อตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน กล่าวถึงการก่อตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนว่า เป็นมติของที่ประชุมหมู่บ้าน ว่าควรมีคณะกรรมการที่ดูแลเรื่องป่าโดยเฉพาะ ซึ่งจะต้องประกอบไปด้วย คนที่หลากหลายภายในหมู่บ้านช่วยกันทำงาน การจัดการป่าของหมู่บ้านก็จะเร็วขึ้นและเป็นการลดภาระของผู้นำชุมชนด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้น กระบวนการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านดงผาปูน พบประเด็นที่น่าสนใจคือลักษณะการจัดการของชุมชน มีลักษณะของการทำงานอย่างมีส่วนร่วมคือมีความพยายามให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมทั้งกระบวนการ ตั้งแต่การระดมสมองเพื่อหาสาเหตุของปัญหาและหาแนวทางการแก้ไข ตลอดจนทำให้ทุกคนทราบข้อมูลข่าวสารที่ตรงกัน แสดงให้เห็นถึงกระบวนการจัดการที่ดีมีแนวโน้มที่จะเกิดความยั่งยืนต่อไป

4.4 ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน

ในการศึกษาเรื่องปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน ใช้การทบทวนวรรณกรรมเพื่อหาปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชน สร้างเป็นดัชนีค่าและดัชนีพฤติกรรม (สุภางค์ จันทวานิช, 2546) สังกัดและสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบไปด้วย กลุ่มผู้นำชุมชน หัวหน้าครอบครัว แม่บ้าน และเยาวชน รวม 156 คนจากนั้นใช้การวิเคราะห์เชิงอุปนัยร่วมกับ การวิเคราะห์เนื้อหา โดยประเมินความสำเร็จจากการแสดงออกให้เห็นถึงพฤติกรรมของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กันภายใต้เป้าหมายเพื่อการนำชุมชนไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ดี มีแนวโน้มในการพัฒนาและต่อยอดสร้างเป็นระบบการจัดการที่เหมาะสมและยั่งยืนในอนาคต แบ่งเป็น 2 ปัจจัยได้แก่ ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก มีรายละเอียดดังนี้

4.4.1 ปัจจัยภายใน

เป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นจากการกระทำของชาวบ้าน ที่แสดงถึงศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากร ความตระหนักและจิตสำนึก ในการใช้ทรัพยากร มีรายละเอียดดังนี้

ก. ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชน

จิ้น พิศารย์ (2554) กล่าวถึง กลุ่มคนต่างๆ ในชุมชนว่า ชาวบ้านบ้านดงผาปูนแบ่งเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มที่ 1 มาจากกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานเดิมอยู่ที่นี้อยู่แล้ว โดยตอนแรกอาศัยอยู่ในป่า ประกอบด้วยครอบครัว พ่ออุ๊ยบุญ ไชยมงคล พ่ออุ๊ยอู๋ ใจปิง และพ่ออุ๊ยศรีจันทร์ พิศารย์และญาติพี่น้องอยู่ร่วมกันประมาณ 10 หลังคาเรือน คนกลุ่มนี้จะนับถือกันเหมือนญาติพี่น้องเนื่องจากมีการแต่งงาน ใช้ชีวิตร่วมกัน เข้าป่าล่าสัตว์และแบ่งปันอาหารด้วยกันแต่เมื่อเกิดการปราบปรามกลุ่มผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย กลุ่มชาวบ้านจึงแยกย้ายกันออกไปตามหมู่บ้านต่างๆ โดยครอบครัว พ่ออุ๊ยบุญ ไชยมงคล พ่ออุ๊ยอู๋ ใจปิง และพ่ออุ๊ยศรีจันทร์ พิศารย์ย้ายมาอยู่ที่บ้านนาข้าง แล้วย้ายกลับเข้ามาในพื้นที่เมื่อสถานการณ์ปกติมีประมาณ 25 ครัวเรือน กลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มที่มาจากบ้านม่อน บ้านห้วยโป่ง เพราะไม่มีที่ดินทำกิน นำโดย อุ๊ยสม ใจปิง นายมา ใจปิง นายประสิทธิ์ อุดอ้าย เป็นต้น โดยทั้งหมดเป็นเครือญาติกัน ทั้งทางสายเลือดและเกี่ยวดองกันผ่านการแต่งงาน มีประมาณ 15 ครัวเรือน กลุ่มที่ 3 เป็นเขตที่แต่งงานเข้ามา มาจากบ้านนาออก ตำบล ภูฟ้า บ้านน้ำว่า ตำบล ดงพญา อำเภอบ่อเกลือและบางส่วนมาจากจังหวัดแพร่ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เช่น นาย นายวีระศักดิ์ วัฒวรรณ นายสุรดาว ชันสัน นายจัน ดวงพันธุ์ ส่วนมากจะเป็นเขตแต่งงานเข้าบ้านแล้วจึงแยกครอบครัวออกมาสร้างบ้านบริเวณ

ใกล้กับบ้านภรรยา มีประมาณ 7 ครัวเรือน ไหว วิลาวรรณ (2554) ชาวบ้านที่เกิดในหมู่บ้าน และแต่งงานกับบุคคลภายนอกกล่าวว่า ถึงชาวบ้านจะมาจากหลายที่แต่ทุกคนก็เหมือนเป็นญาติพี่น้องกันหมด โดยมี 2 ตระกูลใหญ่คือ ตระกูล พิศจารย์และใจปิง ซึ่งเป็นเครือญาติกัน มีความเกี่ยวพันช่วยเหลือในช่วงที่ไม่มีที่ดินทำกิน บุกเบิกหมู่บ้าน และยังมีการแต่งงานกันภายในหมู่บ้านจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ตอนเข้าเวลาเด็กๆ ไปโรงเรียนจะไหว้ผู้ใหญ่ทุกคนที่เดินผ่าน ในเวลาเย็นจะสามารถรับประทานอาหารได้ทุกหลังคาเรือน มีการแบ่งปันของป่าที่หามาได้ให้กับญาติและบ้านใกล้เคียงอยู่เป็นประจำ รวมไปถึงการเก็บหาของป่าในไร่เหล่าของผู้อื่นได้อย่างไม่ผิดกฎ มีเพียงไม้ฟัน ไม้สำหรับสร้างบ้านและหน่อไม้เท่านั้นที่ต้องขออนุญาต สม พิศจารย์ (2554) กล่าวว่าแม้ว่าชาวบ้านจะมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม แต่ชาวบ้านทั้งหมดจะยึดถือและปฏิบัติประเพณีและความเชื่อของหมู่บ้าน ซึ่งได้รับการปฏิบัติอย่างถูกต้องภายใต้การดูแลของผู้อาวุโสของหมู่บ้าน เช่น การบูชาผีนาผีไร่ ก่อนที่จะทำการเพาะปลูกหรือแผ้วถางที่นาของตน การงคนำของจากป่าเข้าหมู่บ้านในวันพระใหญ่ รวมไปถึงความเชื่อเวลาเข้าป่าเพื่อเก็บ หา ล่าของป่า ข้อปฏิบัตินี้ถูกนำมาเป็นระเบียบข้อบังคับของหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการปฏิบัติและรับรู้ร่วมกันทั้งหมู่บ้าน

จากข้อมูลเบื้องต้นแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในลักษณะที่โยงใย สลับ ซ้อนทับ กันไปมาทำให้ความสัมพันธ์มีความเกี่ยวโยงกลายเป็นระบบที่คนทั้งหมู่บ้านเป็นเครือญาติกัน คนในชุมชนจึงแนบแน่น มีความเคารพซึ่งกันและกัน มีความเชื่อในพิธีกรรมเดียวกัน มีระบบอาวุโส ระบบกลุ่มบ้าน ระบบเครือญาติ ระบบต่างๆ นี้เองที่ทำให้ชาวบ้านมีความเกรงอกเกรงใจ มีน้ำใจต่อเพื่อนบ้าน และมีความรักในชุมชนของตนเองซึ่งระบบดังกล่าวได้ถูกถ่ายทอดไปสู่เยาวชนในหมู่บ้าน อาจกล่าวได้ว่าหมู่บ้านคงผาปูนมีความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกที่เข้มข้น เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดการจัดการป่าชุมชนที่ดี

ข. การมีทรัพยากรอยู่ในสภาพที่สามารถฟื้นตัวได้

ชาวบ้านมีความพยายามที่จะอนุรักษ์ป่าจะต้องมีทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า อยู่ในสภาพที่ใช้ได้ควบคู่กับการผลิตในภาคเกษตรและมีศักยภาพพอที่จะพลิกฟื้นให้คืนกลับมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้ ซึ่งในการผลิตภาคการเกษตรนั้นชาวบ้านจะทำนาข้าว ไร่ข้าวเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน ไร่ข้าวโพดเพื่อขายให้พ่อค้าคนกลางและสวนผัก ผลไม้ ในประเด็นทรัพยากรนั้นพบว่าการปลูกข้าวไร่และข้าวโพดมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมากเนื่องจากกระบวนการผลิตต้องมีการแผ้วถางพื้นที่ป่า ชาวบ้านมีแนวทางการปฏิบัติ 2 แนวทางได้แก่ การปล่อยให้ธรรมชาติฟื้นตัวเอง และการทำกิจกรรมเพื่อซ่อมแซมและบำรุงรักษาทรัพยากร ซึ่งแต่ละแนวทางมีรายละเอียดดังนี้

1) การปล่อยให้ธรรมชาติและผืนป่าฟื้นตัวเอง พบว่าการทำไร่ข้าวที่มีการแผ้วถางนั้น จะมีการหมุนเวียนกันไปเพื่อให้สภาพป่า และแร่ธาตุในดินฟื้นตัวสามารถเพาะปลูกได้ผลผลิตที่ดีกว่าเดิม โดยจะปลูกข้าวแค่พอกินใน 1 ปีและจะเว้นไม่กลับมาทำที่เดิมอีก 5 ปี ศรีจันทร์ พิศจารย์ (2554) ผู้บุกเบิกหมู่บ้าน กล่าวถึงวิธีการทำไร่ของชาวบ้านว่า ในแต่ละครัวเรือนจะมีที่ดินประมาณ 20 – 30 ไร่และจะแบ่งทำข้าวไร่ปีละประมาณ 5 ไร่ ซึ่งข้าวจะพอกินในแต่ละปีเพราะมีระบบของธนาคารข้าวช่วยเหลือและมีการแบ่งปันข้าวระหว่างญาติพี่น้อง นอกจากนี้บริเวณพื้นที่ที่ใกล้กับขุนน้ำที่เป็นแหล่งอุปโภคและบริโภคในหมู่บ้านจะถูกกันไว้เป็นป่าขุนน้ำไม่อนุญาตให้เข้าไปทำการเกษตรทุกชนิดแม้กระทั่งการเลี้ยงสัตว์ และยังมีข้อตกลงที่สำคัญเกี่ยวกับการใช้ไร่เหล่า คือ ไร่เหล่าที่ถูกปล่อยโดยไม่ทำการเกษตรเป็นระยะเวลาเกิน 6 ปีจะถูกจัดเข้าเป็นป่าใช้สอยของชุมชน แต่จะมีการแจ้งกับเจ้าของที่ดินก่อน 1 ปี ในกรณีย้ายออกจากหมู่บ้านไปอยู่หมู่บ้านอื่น มีที่ดินทำกินสามารถปลูกข้าวเลี้ยงครอบครัวได้ จะถือว่าที่ดินเดิมจะกลายเป็นป่าใช้สอยของหมู่บ้าน ในส่วนของการทำไร่ข้าวโพดมีการปลูกเป็นสวนน้อยแต่ชาวบ้านก็เริ่มเห็นแนวโน้มในการขยายพื้นที่เพาะปลูกมากขึ้น จึงมีข้อตกลงในเบื้องต้นว่า ให้ผู้ที่ปลูกข้าวโพดลงทะเบียนการใช้พื้นที่ และห้ามขยายพื้นที่มากกว่าที่ลงทะเบียน ผู้ศึกษาได้พบว่าวิธีการที่ชาวบ้านปลูกข้าวโพดก็ใช้วิธีเดียวกันกับการปลูกข้าวไร่ คือมีการหมุนเวียนปีละ 5 ไร่เวียนกันไปในไร่เหล่าของตนเนื่องจากได้ผลผลิตมากกว่าการปลูกในที่เดิมและมีต้นทุนการผลิตต่ำกว่าเนื่องจากไม่ต้องใส่ปุ๋ย โดยชาวบ้านได้แนวคิดและวิธีการในช่วงเพื่อให้ทรัพยากรฟื้นตัวมาจากคนลัวะ ที่มีการปลูกข้าวแบบหมุนเวียนทำให้ทรัพยากรสามารถใช้ได้นานและอุดมสมบูรณ์อยู่ตลอดเวลา

2) การทำกิจกรรมเพื่อซ่อมแซมและบำรุงรักษาทรัพยากร เพื่อให้ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า มีสภาพที่สมบูรณ์ตลอดเวลาชาวบ้านได้พยายามจัดกิจกรรมต่างๆเพื่อช่วยให้ธรรมชาติฟื้นตัวเร็วขึ้น เจริญ ใจปิง (2554) ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านได้เล่าถึงกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้าน โดยป่าแต่ละประเภทจะมีกิจกรรมที่ต่างกันออกไป เช่น ในป่าใช้สอย เป็นป่าที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์มากทั้งในส่วนของไม้พื้น ไม้สำหรับสร้างบ้าน หางของป่า เลี้ยงสัตว์ หาปลา เก็บสมุนไพร ป่าประเภทนี้จึงมีกิจกรรมที่ช่วยให้ทรัพยากรฟื้นตัวเร็วขึ้น ทั้งการปลูกป่าทดแทนในวันสำคัญ โดยจะเลือกต้นไม้ที่สามารถเจริญเติบโตได้ดีในพื้นที่และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ เช่น ต้นโต้ม ต้นตะกู ต้นมะโห้คำ ต้นตำบ เป็นต้น การทำแนวกันไฟเพื่อกันไฟจากการเผาไร่ การปลูกหญ้าแฝกในบริเวณที่ลาดชันเพื่อช่วยลดการพังทลายของหน้าดิน สำหรับป่าขุนน้ำ จะมีการทำฝายชะลอน้ำขนาดเล็กเป็นระยะเพื่อกักเก็บน้ำและความชื้นในผืนป่า สำหรับป่าอนุรักษ์จะเน้นการปลูกต้นตำบทดแทนต้นเดิมที่อายุมากและไม่สามารถให้ผลผลิตได้ ปลูกพืชสมุนไพรเพื่อทดแทน รวมไปถึงการทำวังปลา เพื่อให้ปลาอยู่อาศัย รวมไปถึงการดูแลไม่ให้ป้ารกที่บจนคนไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้

นอกจากแนวทางการปฏิบัติดังกล่าวคณะกรรมการป่าชุมชน ได้จัดให้มีวันบำเพ็ญประโยชน์ เพื่อให้ชาวบ้านได้ร่วมกันดูแลรักษาทรัพยากรของหมู่บ้านตามจุดต่างๆ จัดหน่วยลาดตระเวนตรวจจับผู้กระทำผิดทั้งที่เป็นบุคคลภายในและภายนอกหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังพบข้อกำหนดเกี่ยวกับลักษณะการทำมาหากิน เพื่อเอื้อให้ธรรมชาติฟื้นตัว เช่น การห้ามหาปลาในฤดูวางไข่ การไม่ยิงสัตว์แม่ลูกอ่อนและห้ามซื้อขายของป่ากับคนนอกหมู่บ้านอีกด้วย

อาจสรุปได้ว่าในประเด็นของการมีทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า อยู่ในสภาพที่ใช้ได้ควบคู่กับการผลิตในภาคเกษตรนั้นชาวบ้านได้พยายามหาวิธีการเพื่อให้สามารถประกอบอาชีพทางการเกษตรและเลี้ยงชีพให้สามารถอยู่รอดได้ภายใต้ขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่และทรัพยากร (Carrying capacity) โดยทรัพยากรไม่เสื่อมสลายจนไม่สามารถฟื้นตัวได้ ทั้งการเลียนแบบวิธีการทำไร่หมุนเวียนของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวลัวะ ที่มีการพักดินให้ฟื้นฟูด้วยตัวเอง และวิธีการอนุรักษ์ธรรมชาติสมัยใหม่ เช่น การปลูกหญ้าแฝก การทำฝาย การทำวังปลา รวมทั้งการปลูกต้นไม้ทดแทน ที่ช่วยให้ทรัพยากรมีสภาพสมบูรณ์อยู่เสมอ ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการที่ดี มีแนวโน้มทำให้เกิดความยั่งยืนของทรัพยากรต่อไป

ภาพ 4.7 ชาวชนปลูกป่าเนื่องในโอกาสวันแม่แห่งชาติ

ภาพ 4.8 ชาวบ้านร่วมกันสร้างฝายขนาดเล็กในบริเวณป่าชุมชน

ภาพ 4.9 ชาวชนร่วมกันปลูกหญ้าแฝกในบริเวณที่ลาดชันของหมู่บ้าน

ภาพ 4.10 ชาวบ้านร่วมกันทำแนวกันไฟรอบหมู่บ้านและเขตป่าชุมชน

ค. ผลประโยชน์ร่วมกันในทรัพยากร

การมีผลประโยชน์ร่วมกันในทรัพยากร พบว่าชาวบ้านแต่ละคน หรือแต่ละครอบครัว จะได้ผลประโยชน์ที่ไม่เท่ากัน โดยส่วนมากผู้ที่เข้าใช้ประโยชน์จากป่า เช่น การล่าสัตว์ การทำไม้ จะได้ผลประโยชน์มากกว่า ผู้นำชุมชนและชาวบ้านจึงได้กำหนดมาตรการ การแบ่งกลุ่มคนเป็นสอง ส่วนคือ กลุ่มผู้สร้างประโยชน์ เน้นผู้ที่เข้าใช้ประโยชน์จากป่าในปริมาณมาก เช่น ล่าสัตว์ ทำไม้ กับกลุ่มผู้รับผลประโยชน์ คือครอบครัวที่ไม่ค่อยใช้ประโยชน์จากป่า เพื่อจะจัดสรรประโยชน์ จากความหลากหลายทางชีวภาพให้เท่าเทียมกัน โดยในป่าแต่ละประเภทจะมีมาตรการการแบ่ง ผลประโยชน์และประโยชน์ที่ได้รับแตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

1) ป่าประเพณี เป็นป่าที่ชาวบ้านใช้ประกอบพิธีกรรมและประเพณี เช่น พิธีกรรมของบ้าน พิธีเลี้ยงขวบ ที่ต้องทำบริเวณป่าประเพณีในบริเวณ ศาลและทางเข้าหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีพิธีการ เสาศพที่จะจัดที่ป่าประเพณีอีกด้วย สม พิศจารย์ (อ้างแล้ว) ให้ความเห็นว่า เนื่องจากชาวบ้านจะต้อง เข้าร่วมพิธีกรรม ที่เป็นประเพณี การขอขมาและการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นพิธีที่สำคัญเพราะ เปรียบเสมือนการทำขวัญใหญ่ของหมู่บ้าน กลุ่มผู้สร้างประโยชน์จะเป็นกลุ่มแม่บ้านที่เก็บหาเห็ด หน่อไม้ ไม้ไผ่ และครวเรือนที่มีการเผาศพในปีนั้น จะต้องช่วยกันทำความสะอาดศาลเจ้า

ทำความสะอาดพื้นที่และสร้างแนวกันไฟ กลุ่มผู้รับผลประโยชน์ คือทุกคนในหมู่บ้าน จะได้รับประโยชน์ในเรื่องขวัญกำลังใจในการดำเนินชีวิต

2) ป่าขุนน้ำ ป่าส่วนนี้จะถือว่าคนทั้งหมู่บ้านได้ประโยชน์เท่าเทียมกันเนื่องจากเป็นแหล่งน้ำที่ชาวบ้านใช้อุปโภค บริโภคและใช้ในการเกษตร เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของปลา ลูกอ๊อดและสัตว์น้ำอื่น รวมไปถึงผักที่ขึ้นริมน้ำเช่น ผักกูดและผักหนาม อีกทั้งยังเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชาวบ้าน จึงมีคณะกรรมการดูแลโดยเฉพาะ รวมไปถึงชาวบ้านจะต้องผลัดเปลี่ยนกันเข้าไปดูแลเป็นประจำ

3) ป่าใช้สอย ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ภายใต้กฎเกณฑ์ที่กำหนด คือ สามารถเก็บ หาลำ ของป่าเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนและขายให้กับบุคคลภายในภายนอกหมู่บ้านได้ มีรายละเอียด คือ ส่วนที่อนุญาตขายได้ในหมู่บ้านเท่านั้นได้แก่ สัตว์ป่า ปลา สัตว์น้ำ ไม้ผืนไม้สำหรับทำบ้านซึ่งในกรณีของไม้สำหรับทำบ้านผู้ซื้อและผู้ขายจะต้องขออนุญาตคณะกรรมการหมู่บ้านและแสดงหลักฐานว่ามีความต้องการสร้างบ้านหรือต่อเติมบ้านให้เหมาะสมกับสมาชิกในครัวเรือนจริง ในส่วนที่อนุญาตให้ขายให้คนนอกหมู่บ้านได้แก่ แมลง พืชอาหารสัตว์ เช่น บอน หยวก พืชอาหาร เช่น ผักกูด ผักหนาม ผักไผ่ ผักหวาน เห็ดป่า ผลไม้ป่า เช่น ตำลึง มะเดื่อป่า พืชใบและก้านสำหรับการมุงและจักสาน เช่น ดอกจิง กล้วยสามเหลี่ยม เป็นต้น แต่จากการสอบถามพบว่าชาวบ้านจะขายให้กับบุคคลภายนอกเพียง ผลไม้ป่าและพืชใบและก้านสำหรับการมุงและจักสานเท่านั้น ป่าประเภทนี้จะถือว่าชาวบ้านเข้าใช้ประโยชน์เท่าเทียมกันทุกคนในหมู่บ้าน จะต้องบำเพ็ญประโยชน์เช่น ทำแนวกันไฟ ปลูกป่าในวันสำคัญและปลูกหญ้าแฝก ขึ้นอยู่กับที่ประชุมหมู่บ้าน ยกเว้นผู้ที่ตัดไม้เพื่อทำการสร้างบ้านจะต้องปลูกป่าทดแทนในอัตรา การตัดต้นไม้ 1 ต้นต่อการปลูกต้นไม้ 10 ต้น

4) ป่าอนุรักษ์ จะมีกฎเกณฑ์เรื่องการใช้ประโยชน์และสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ชัดเจนเนื่องจากเป็นป่าที่มีทรัพยากรสมบูรณ์ที่สุด จะอนุญาตให้เข้าไปเก็บสมุนไพรและผลไม้ป่าเท่านั้น โดยเฉพาะตำลึง ชาวบ้านจะแบ่งเป็นกลุ่มกลุ่มละประมาณ 13 ครัวเรือนต่อปีหมุนเวียนเข้ามาตัดตำลึงและนำไปขาย ซึ่งจะต้องถูกหักภาษี ร้อยละ 10 ต่อ 1 ถึง เข้าเป็นเงินกองกลางหมู่บ้านเพื่อนำเงินที่ได้มาดูแลป่า ทำให้ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านได้รับผลประโยชน์เท่าเทียมกันเพราะมีการหมุนเวียนเข้าใช้ประโยชน์ จึงถือว่าทุกคนคือผู้สร้างประโยชน์ดังนั้นทุกคน ต้องมีการร่วมทำกิจกรรม เช่น ปลูกพืชทดแทน ทำแนวกันไฟ ทำวังปลา ทำความสะอาดทางเดิน จัดทำป้ายชื่อต้นไม้ ซึ่งกิจกรรมต่างๆจะขึ้นอยู่กับที่ประชุมหมู่บ้านเป็นผู้กำหนด

เหรียญ ใจปึง (อั้งแล้ว) กล่าวถึงลักษณะการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าว่า ในช่วงแรกนั้นต้องมีการประชุมทำความเข้าใจกับชาวบ้านทั้งหมู่บ้านก่อน เนื่องจากชาวบ้านจะรู้สึกว่ามีตนเอง

ไม่ได้ประโยชน์ทำไมจะต้องมาดูแล มาจัดการด้วย คณะกรรมการหมู่บ้านจึงต้องอธิบายให้ฟังว่า มันมีประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ต่อมาที่ประชุมหมู่บ้านได้ปรับระบบใหม่คือ ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจะต้องเข้ามาดูแลและจัดการป่ามากกว่ากลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์ทางอ้อม ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านจึงยอมและปฏิบัติตามข้อตกลง

ศุภกิจ พิศจารย์ (อ้างแล้ว) กล่าวถึงระบบการเก็บภาษีร้อยละ 10 ในการเก็บหาตัวในป่า อนุรักษ์ว่า คณะกรรมการป่าชุมชนมีความเห็นว่า หมู่บ้านควรจะมีเงินในการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับป่าเอง ไม่ควรรอเงินจากหน่วยงานต่างๆ จึงไปปรึกษากับประธานกลุ่มแม่บ้านทั้ง 3 กลุ่ม โดยกลุ่มแม่บ้านเห็นด้วยเพราะถ้าป่าอุดมสมบูรณ์ มีการนำเงินไปซื้อกล้าตัวมาปลูกเพิ่ม ก็จะทำให้กลุ่มได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นด้วย

จิ้น พิศจารย์ (อ้างแล้ว) กล่าวถึงการมีผลประโยชน์ร่วมกันในทรัพยากรว่า ในที่ประชุมหมู่บ้าน ชาวบ้านมีความคิดเห็นที่หลากหลาย บางคนในช่วงแรกไม่ยอมรับ ต้องให้ผู้อาวุโสในหมู่บ้านไปเจรจา ให้เห็นถึงผลประโยชน์ในภาพรวมของชุมชน และเมื่อทุกคนในหมู่บ้านเห็นด้วยกับการจัดการป่าในลักษณะนี้แล้ว ทำให้เกิดความร่วมมือในหมู่บ้าน ทุกคนก็เต็มใจที่จะช่วยกันทำงาน

จากข้อมูลที่พบข้างต้น ในประเด็นของการมีประโยชน์ร่วมกันในทรัพยากรนั้น คณะกรรมการหมู่บ้าน มีแนวทางการจัดการคือ ใครได้ประโยชน์จากป่ามากก็ให้ดูแลรักษามาก โดยหลักการนี้ชาวบ้านทั้งหมดให้การยอมรับและปฏิบัติตาม และยังพบลักษณะการทำงานอย่างมีส่วนร่วมภายในหมู่บ้าน ที่เปิดโอกาสให้ทุกกลุ่มได้แสดงความคิดเห็นผ่านเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของหมู่บ้าน ทำให้การแบ่งปันผลประโยชน์เป็นป่าไปอย่างเสมอภาค เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน

ง. ความตระหนักและจิตสำนึกในการใช้ทรัพยากรจากป่าชุมชน

จิ้น พิศจารย์ (2554) กล่าวถึงเรื่องการสร้างความตระหนักและจิตสำนึกในชุมชนว่า ความตระหนักและจิตสำนึกในการใช้ประโยชน์จากป่า และการรักษาผืนป่าถือเป็นเรื่องสำคัญที่สุด เพราะถ้าคนทั้งหมู่บ้านมีความตระหนักและจิตสำนึกแล้ว ก็ไม่ต้องมีข้อบังคับก็ได้ ทุกคนจะทำสิ่งที่ดีและถูกต้องต่อทรัพยากรในหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านจึงให้ความสำคัญกับการสร้างให้เกิดความตระหนักและจิตสำนึกให้กับชาวบ้านทุกคน ทั้งการจัดกิจกรรมปลูกป่าในวันสำคัญ กิจกรรมต่างๆ ให้ได้เรียนรู้เช่น การสอนเรื่องสมุนไพรในป่าของหมู่บ้าน การพาเยาวชนเข้าไปทำฝายและวังปลา ให้ชาวบ้านและเยาวชน เห็นคุณค่าและความสำคัญของป่า

รัตน์ พิศจารย์ (2554) กล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับความตระหนักและจิตสำนึกของชาวบ้านว่า ชาวบ้านมีความรักและหวงแหนทรัพยากรดิน น้ำ ป่าของตนมากเนื่องจากชาวบ้านส่วนมากเป็นคนที่ไม่มีที่ดินทำกินมาก่อน บางส่วนต้องย้ายที่อยู่อาศัยเพราะเกิดการรบในพื้นที่ ทำให้ทุกคนรู้สึกที่ต้องปกป้องหมู่บ้าน โดยมีเหตุการณ์ที่แสดงออกหลายเหตุการณ์เช่น ชาวบ้านหมู่บ้านบางซึ่งมีพื้นที่ติดกัน ลักลอบเข้ามาหาปลา และหาผลไม้อื่นๆ ในเขตของหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงเชิญผู้นำชุมชนบ้านบางและผู้กระทำผิด เข้ามาร่วมประชุมเพื่อตักเตือนและทำข้อตกลงเรื่องแนวเขตร่วมกันเพื่อไม่ให้เกิดข้อพิพาทซ้ำอีก

เหรียญ ใจปิง (2554) กล่าวถึงกิจกรรมที่เป็นการปลูกฝังความตระหนักและจิตสำนึกให้กับเยาวชนว่า คณะกรรมการป่าชุมชนเปิดโอกาสให้เยาวชนช่วยเหลือหมู่บ้านร่วมกัน โดยให้ตั้งชุดสำรวจการลักลอบหาของป่า สำรวจป่าว่าเห็นอะไรผิดปกติ ของป่าชนิดใดน้อยลง และให้รายงานต่อที่ประชุมหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังให้เยาวชนมีส่วนร่วมในการจัดงานตามประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ เพื่อให้เยาวชนได้เรียนรู้ถึงความเป็นมาและภูมิปัญญาของหมู่บ้าน

จันทร์ ดวงพันธ์ (2554) ประธานกลุ่มแม่บ้านกลุ่มที่ 1 กล่าวถึงแรงจูงใจในการทำควมดีให้กับหมู่บ้านว่า มีระเบียบของหมู่บ้านที่ว่าผู้ใดที่พบผู้กระทำความผิดและรายงานต่อคณะกรรมการป่าชุมชน จะได้รับรางวัลร้อยละ 10 ของค่าปรับ และผู้ที่เข้ากิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้าน เช่น การบำเพ็ญประโยชน์ในวันสำคัญ การปลูกต้นตำในป่าอนุรักษ์ เท่านั้นที่จะได้เข้ากลุ่มเก็บตัวของหมู่บ้าน รวมไปถึงจะได้รับกล้าไม้เพื่อนำไปปลูกที่สวนของตนเองด้วย

จากข้อมูลข้างต้นพบว่า คณะกรรมการป่าชุมชนให้ความสำคัญและมีความพยายามที่จะปลูกฝังความตระหนักและจิตสำนึกให้กับชาวบ้านและเยาวชน ผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น การเปิดโอกาสให้เรียนรู้และช่วยเหลือชุมชน ทั้งการสำรวจป่า การเรียนรู้เรื่องสมุนไพร นอกจากนี้ยังสร้างระบบภายในชุมชน ที่ว่าใครทำดีจะได้รับผลตอบแทน ใครทำผิดจะโดนลงโทษ นอกจากนี้ยังพบกิจกรรมเพื่อสร้างจิตสาธารณะให้กับชาวบ้านและเยาวชน ทั้งการปลูกป่า การทำวังปลา ในหมู่บ้าน กล่าวได้ว่าการสร้างความตระหนักและจิตสำนึกของชุมชนมีระบบที่ดี มีการสร้างความตระหนักและจิตสำนึกของเยาวชนโดยผู้ปกครอง ควบคู่กับการปรับโครงสร้างของชุมชนให้มีพื้นที่ในการแสดงออกพฤติกรรมเชิงบวกอีกด้วย

จ. การจัดตั้งองค์กรประชาชนที่มีความรับผิดชอบในการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม

มีการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ในการรับผิดชอบในกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรต่างๆ ในชุมชน ดังนี้

1) กลุ่มผู้จัดการผลผลิตข้าว มีทั้งหมด 9 คนแบ่งเป็น 3 กลุ่มย่อยผลัดและหมุนเวียนทำหน้าที่ในแต่ละปี โดยจะทำหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับผลผลิตข้าวในเขตป่าอนุรักษ์ที่มีการเก็บเกี่ยวผลผลิตในทุกปี รับผิดชอบในส่วนของการสำรวจเรื่องปริมาณผลผลิตในแต่ละปี การระบุตำแหน่งจำนวนต้นข้าวที่สามารถตัดผลมาต้มได้ ตรวจสอบให้กลุ่มผลิตข้าวให้ปฏิบัติตามกฎ ระเบียบของหมู่บ้านในการใช้ประโยชน์จากป่าอนุรักษ์ จัดทำรายงานสรุปรายได้ที่ได้รับจากการผลิตข้าว และรวบรวมเงินภาษี ร้อยละ 10 ต่อ 1 ถัง เข้ากองกลางหมู่บ้าน จันทร ดวงพันธ์ (2554) เล่าว่า คณะกรรมการ 3 คนในแต่ละปีจะเป็นสมาชิกในกลุ่มที่มีสิทธิ์เข้าไปใช้ประโยชน์ในปีถัดไป เพื่อป้องกันการนำผลผลิตที่ยังไม่สุกมาแปรรูปและตัดต้นข้าว ซึ่งสมาชิกกลุ่มย่อยทั้ง 3 คน จะมีโครงสร้างกลุ่มที่เหมือนกันคือ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโสและตัวแทนชาวบ้านที่ติดต่อซื้อขายกับภายนอก จีน พิศจารย์ (2554) ให้เหตุผลเรื่องสมาชิกกลุ่มผู้จัดการข้าวว่า ได้มอบหมายให้ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านมากำกับดูแลและลงโทษเมื่อพบการกระทำผิด ผู้อาวุโสจะดูแลเรื่องความอ่อนแก่ของผลผลิตและความถูกต้องของกระบวนการผลิต และตัวแทนชาวบ้านที่ติดต่อซื้อขายกับภายนอก จะทำหน้าที่ต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลาง

กล่าวได้ว่ากลุ่มผู้จัดการผลผลิตข้าว ประกอบไปสมาชิกที่เหมาะสมกับการบริหารจัดการ ทั้งผู้มีอำนาจในการตัดสินใจคือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้มีความรู้เรื่องข้าวคือผู้อาวุโสและคนที่สามารถต่อรองกับผู้ค้าจากภายนอก แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการจัดการ ทั้งในแง่ความพยายามในการรักษาทรัพยากรที่ดีและในการจัดการผลประโยชน์ให้กับสมาชิกในชุมชน ซึ่งชาวบ้านให้การยอมรับเป็นอย่างดี

2) คณะกรรมการป่าชุมชน มีสมาชิกทั้งหมด 14 คนประกอบไปด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 3 คน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล 2 คน ตัวแทนจากกลุ่มแม่บ้าน 1 คน หมอพิธีกรรม 1 คน หมอสมุนไพร 1 คน ผู้อาวุโส 1 คน กลุ่มเยาวชน 1 คน ตำรวจบ้าน 1 คน สมาชิกที่ได้รับการคัดเลือกจากที่ประชุมหมู่บ้าน 2 คน ทำหน้าที่บริหารจัดการเงินกองกลางของหมู่บ้านเพื่อใช้ในการดูแลป่าชุมชน สอดส่องดูแลสมาชิกในชุมชนและคนภายนอกให้ปฏิบัติตามข้อตกลงที่วางไว้ จัดชุดสำรวจป่าเพื่อตรวจผู้ลักลอบทำผิดในเขตป่าชุมชน จัดชุดสำรวจระบบชลประทานและป่าชุมชนน้ำให้สามารถใช้งานได้ตลอดเวลา จัดกิจกรรมต่างๆ เพื่ออนุรักษ์ป่าชุมชนให้สามารถฟื้นตัวได้ตลอดเวลา จัดกิจกรรมตามประเพณีและความเชื่อของชุมชน ทั้งนี้ในกลุ่มคณะกรรมการต้องการความหลากหลายของสมาชิกเนื่องจากมีภาระงานที่หลากหลาย

และต้องการความรู้ ความคิดเห็นจากผู้รู้ในแต่ละกิจกรรมที่แตกต่างกัน ทั้งนี้เมื่อจัดกิจกรรม จะมีการประชุมและแบ่งหน้าที่ชัดเจน เช่น การบำเพ็ญประโยชน์ในป่าอนุรักษ์ หมอพิธีกรรม จะดูแลในเรื่องของการขอขมาเจ้าที่และทำพิธีกรรมบริเวณศาล หมอสมุนไพร ผู้อาวุโส และเยาวชน จะดูแลเรื่องความสะอาดและป้ายชื่อต้นไม้ กลุ่มแม่บ้านจะดูแลเรื่องอาหาร น้ำดื่ม ผู้ใหญ่บ้านและสมาชิก องค์การบริหารส่วนตำบลจะดูแลเรื่องกล้าพันธุ์ไม้เป็นต้น ทั้งนี้สมาชิกจะมีการเลือกใหม่ และหมุนเวียนกันทุกๆปี ยกเว้นผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ที่จะเปลี่ยนตามวาระ กล่าวได้ว่าด้วยความสามารถที่หลากหลายและเหมาะสมกับภาระงานทำให้ คณะกรรมการป่าชุมชนมีประสิทธิภาพในการทำงานค่อนข้างดี คูได้จาก การได้รับรางวัล จากลูกโลกสีเขียวที่ถือว่าเป็นเครื่องการันตีการจัดการป่าชุมชนที่ได้มาตรฐานในระดับประเทศ

ศุภกิจ พิศจารย์ (2554) กล่าวถึงคณะกรรมการป่าชุมชนว่า เป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นตาม ความต้องการของที่ประชุมหมู่บ้าน เพื่อแบ่งเบาภาระของผู้นำชุมชน และเพื่อความชัดเจน ในการบริหารจัดการป่าชุมชน โดยที่ประชุมหมู่บ้านมีความเห็นว่าคณะกรรมการป่าชุมชน ควรมีความหลากหลาย ผสมกันทั้งกลุ่มผู้นำชุมชนที่มีอำนาจในการตัดสินใจ ผู้อาวุโสที่มีความรู้ และกลุ่มเยาวชนที่เป็นแรงงาน

จากข้อมูลดังกล่าวพบว่ากลุ่มทั้งสองกลุ่มมีการเลือกสมาชิกที่เหมาะสมกับงานที่ได้รับ มอบหมาย มีความอิสระในการบริหารจัดการ และสามารถเลี้ยงตัวเองได้เพราะมีเงินหมุนเวียน เป็นกองทุนของกลุ่มเอง ในประเด็นของการจัดการทรัพยากรพบว่า ทั้งสองกลุ่มใช้การมีส่วนร่วม ในการจัดการ ในการจัดการคนนั้นใช้กฎเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นมาจัดการ ควบคู่กับการสร้างความตระหนัก และจิตสำนึกให้เยาวชน ในส่วนของการจัดการสิ่งแวดล้อมมีกิจกรรมในการสร้างเสริม ความเข้มแข็งให้กับป่า เช่นการปลูกป่า การทำวังปลา การปลูกแฝก เป็นต้น โดยปัจจุบันกลุ่มยังมี กิจกรรมอย่างต่อเนื่องมีแนวโน้มที่ดีในการพัฒนาต่อไป

ทั้งนี้นอกจากกลุ่มสมาชิกที่กล่าวมายังมีกลุ่มที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรอื่นๆ อีกได้แก่

1) กลุ่มหมอสมุนไพร มีผู้รู้เรื่องสมุนไพร ทำหน้าที่คอยจัดทำแหล่งเรียนรู้เรื่องสมุนไพร ในป่าอนุรักษ์สำหรับสอนให้แก่กลุ่มเยาวชน 2 เดือนต่อครั้ง

2) กลุ่มหมอทำขวัญและประเพณี รับผิดชอบเรื่องประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ของหมู่บ้าน ช่วยร่วมกันอนุรักษ์ภายใต้ความเชื่อข้อห้าม การผิผี ซึ่งชาวบ้านจะถือเป็นเรื่องสำคัญ เป็นรากฐานของระเบียบ ข้อบังคับในการจัดการคนของชุมชน

3) กลุ่มเยาวชน เป็นกำลังสำคัญในการสำรวจ ลาดตระเวนและสืบทอดเรื่องการรักษา ทรัพยากรของหมู่บ้านต่อไป

การมีกลุ่มต่างๆ ที่เหมาะสมในหมู่บ้านร่วมกันทำงาน เปิดโอกาสให้ทุกคนในหมู่บ้านเข้ามามีส่วนร่วม โดยยึดการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้สามารถใช้ได้อย่างยั่งยืน เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดลักษณะการจัดการป่าชุมชนที่ดีในหมู่บ้าน

ฉ. ความเข้มแข็งของผู้นำชุมชน

อุ้ย ใจปิง (2554) ผู้นำการบุกเบิกหมู่บ้าน กล่าวถึง ผู้นำชุมชนคนปัจจุบันว่า ผู้ใหญ่ จิ้น เป็นคนที่เกิดและโต ภายใต้เหตุการณ์ทางการเมืองทั้งหมด เคยได้รับการสูญเสียและไม่มีที่ดินทำกินมาก่อน ทำให้มีความรักในหมู่บ้านมาก มีความสามารถในการติดต่อประสานงาน สร้างเครือข่ายกับหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ได้ดี ควบคุม รักษากฎระเบียบ ประยุกต์ภูมิปัญญาและจารีตประเพณีท้องถิ่นให้เข้ากับสถานการณ์การเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ดี

วีรศักดิ์ วิลาวรรณ (2554) กล่าวถึงผู้ใหญ่บ้านว่าเป็นคนหนุ่ม มีนิสัยในการเรียนรู้ เช่น มีความพยายามหาค่าของนักศึกษาเข้ามาทำกิจกรรมในหมู่บ้าน แลกเปลี่ยนความรู้กับชาวบ้าน และเปิดโอกาสให้เยาวชนในหมู่บ้านได้รับประสบการณ์ที่ดี และมีความเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกับคนเกือบทั้งหมู่บ้าน ผู้อาวุโสจึงเมตตาให้ความช่วยเหลือและเยาวชนให้ความเคารพยำเกรง กลุ่มผู้นำธรรมชาติทั้งผู้ใหญ่เก่าและกลุ่มผู้อาวุโสจะให้คำปรึกษา และช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้านเป็นอย่างดี

ยุทธ ใจปิง (2554) แกนนำกลุ่มเยาวชนกล่าวถึงผู้ใหญ่บ้านว่า โดยส่วนตัวแล้วผู้ใหญ่เป็นคนอหิชาสัยดี มีน้ำใจเวลาได้ของป่า เช่นเนื้อสัตว์ก็นำมาแบ่งเพื่อนบ้านที่อยู่ในละแวกใกล้เคียง แต่เมื่อพบผู้กระทำความผิดก็จะตัดสินอย่างเข้มงวด เยาวชนในหมู่บ้านจึงเชื่อฟังและไม่ค่อยกล้าที่จะละเมิดกฎเกณฑ์ของหมู่บ้าน

จิ้น พิศจารย์ (2554) กล่าวว่าตนเองมีความรู้น้อยจบเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แต่ก็พยายามเรียนรู้งานจากผู้ใหญ่คนก่อนๆ และหาโอกาสพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนกับผู้อาวุโสในหมู่บ้าน และก่อนที่ตนจะดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านนั้น ตนเองก็ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการป่าชุมชน ทำให้มีประสบการณ์ในการบริหารงานของหมู่บ้านพอสมควร ส่วนเรื่องการสร้างเครือข่ายการทำงานที่พยายามสร้างนั้น เพราะอยากให้คนภายนอกที่มีความรู้เข้ามาช่วยพัฒนาหมู่บ้านให้ดีขึ้น และเป็นวิชาการมากขึ้น เช่นการขอความร่วมมือมูลนิธิรักษ์ไทย ให้ช่วยสอนการสำรวจแนวเขต เป็นต้น

จากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าผู้นำคนปัจจุบันเป็นที่ชื่นชอบของคนในชุมชน ทั้งผู้อาวุโส ผู้ใหญ่บ้านเก่า และกลุ่มเยาวชน เนื่องจากเป็นคนเก่าคนแก่ของหมู่บ้าน มีอหิชาสัยดี และตั้งใจทำงาน มีลักษณะการเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเองและหมู่บ้านให้ดีขึ้น สร้างเครือข่าย

การทำงานโดยพยายามชักชวนนักวิชาการมาช่วยในระบบจัดการป่าชุมชน ด้วยลักษณะดังกล่าวจึงเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั้งภายในและภายนอกชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของผู้นำชุมชนคนปัจจุบันของหมู่บ้าน เป็นปัจจัยที่ดีที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน

ข. การครอบครองสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน

ในเบื้องต้นพบว่าที่ดินทั้งหมดในเขตของหมู่บ้านไม่ได้รับการรับรองสิทธิใดๆ ทางกฎหมาย ชาวบ้านมีเพียงใบจับจองที่ดินที่ทางอำเภอออกไว้ให้เท่านั้น ระบบสิทธิต่างๆ จึงเป็นเพียงแค่ข้อตกลงระหว่างชาวบ้านเท่านั้น ซึ่งชาวบ้านจะตกลงร่วมกันในการกำหนดสิทธิและหน้าที่ในการใช้และการบำรุงรักษาทรัพยากรที่เป็นเจ้าของร่วมกัน โดยการอาศัยข้อบังคับ กฎเกณฑ์ที่ร่วมกันจัดตั้งขึ้น เพื่อควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของสมาชิกในชุมชน

1) ระบบเปิดเสรี (open access) เป็นระบบที่ถือว่าไม่มีใครเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์เหนือทรัพยากร ดังนั้นทุกคนจึงมีเสรีภาพในการเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ จะพบในบริเวณที่เป็นรอยต่อของหมู่บ้านกับประเทศลาว ซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านจะเข้าไปใช้ประโยชน์ในการล่าสัตว์เท่านั้น เนื่องจากมีสัตว์ป่าชุกชุมและมีความอุดมสมบูรณ์มากแต่ก็ไกลจากตัวหมู่บ้านใช้เวลาเดินทางประมาณ 2 วัน จึงทำให้ชาวบ้านไม่นิยมเข้าไปใช้ประโยชน์ ซึ่งนอกจากชาวบ้านคงสภาพแล้ว ยังมีชาวบ้านหมู่บ้านอื่นร่วมใช้ประโยชน์จากทรัพยากรด้วย

2) ระบบสิทธิส่วนบุคคล (private property) เป็นระบบสิทธิที่ทรัพยากรมีบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเป็นเจ้าของสิทธิหรือครอบครองกรรมสิทธิ์โดยชอบธรรมในการกีดกันและกำหนดกฎเกณฑ์ที่ไม่ให้คนอื่นใช้ประโยชน์จากทรัพยากร และดำเนินการจัดการกับทรัพยากรนั้นๆ ได้แก่ พื้นที่บริเวณป่าที่เป็นไร่เหล้าของชาวบ้านในแต่ละครัวเรือน ซึ่งในแต่ละปีจะเข้าไปใช้ประโยชน์แตกต่างกันตามระยะเวลาของพืชที่ขึ้น ในช่วงปีแรกชาวบ้านจะเข้าไปเก็บเห็ด กล้วยสามเหลี่ยม และกล้วยคา ในช่วงปีที่สองจะนำสัตว์ไปเลี้ยงและใช้ประโยชน์คล้ายปีแรก ในปีที่ 3 จะเป็นแหล่งไม้ฟืน ไม้ไฟ ไม้สำหรับสานและมุงหลังคา กล้วยคา และเลี้ยงสัตว์ได้

3) ระบบสิทธิของรัฐ (state property) เป็นระบบสิทธิที่ทรัพยากรเป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐในการจัดการและควบคุมดูแลการเข้าไปใช้ประโยชน์และกำหนดกฎระเบียบข้อบังคับในการใช้ทรัพยากร โดยใช้อำนาจของรัฐในการควบคุม ซึ่งในหมู่บ้านไม่พบการจัดการของระบบนี้

4) ระบบสิทธิส่วนรวม (common property) เป็นระบบสิทธิที่ทรัพยากรเป็นสิทธิของชุมชน ซึ่งสามารถกีดกันไม่ให้บุคคลภายนอกชุมชนเข้ามาใช้ประโยชน์ได้และมีการกำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ ตลอดจนดำเนินการจัดการโดยชุมชน เป็นระบบที่ใช้ในเขตของป่าชุมชน ทั้งป่าประเพณี ป่าใช้สอย ป่าขุนน้ำและป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน

ทั้งนี้คณะหมู่บ้านพยายามผลักดันให้เกิดสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง โดยการร่างกฎเกณฑ์ร่วมกับนักวิชาการ หน่วยงานต่างๆ ออกสำรวจพื้นที่หมู่บ้านร่วมกับชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดการพัฒนาอกร่างเป็นข้อบังคับที่ชัดเจนสะดวกในการจัดการทรัพยากรต่อไป

4.4.2 ปัจจัยภายนอก

เป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นจากบุคคลภายนอก หรือหน่วยงานต่างๆ ที่เข้ามาดำเนินการให้ความช่วยเหลือ มีส่วนร่วมในการจัดการทั้งการให้ความช่วยเหลือด้านวิชาการ และวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการป่าชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

ก. การสร้างเครือข่ายการทำงานจากภายนอก

จิ้น พิศารย์ (2553) เล่าถึงการสร้างเครือข่ายการทำงานกับภายนอกนั้นกลุ่มผู้นำทั้งทางการและตามธรรมชาติ มีความพยายามดึงเครือข่ายทั้งภายในพื้นที่และระดับประเทศ ทั้งการสนับสนุนทางวิชาการ การสนับสนุนอุปกรณ์และวัสดุที่จำเป็น โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) กลุ่มฮักเมื่องน่าน จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่กลุ่มฮักเมื่องน่าน (2553) กล่าวว่าทางกลุ่มเข้ามามีบทบาทในหมู่บ้านตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 ให้ความช่วยเหลือในการให้คำปรึกษาในเรื่องการจัดการป่าชุมชน โดยนำเสนอการจัดทำป่าชุมชนในพื้นที่น่านเป็นบทเรียนการเรียนรู้กับชาวบ้าน จัดทัศนศึกษาดูงานให้กับกลุ่มผู้นำชุมชนของบ้านดงผาปูน เช่น กลุ่มบ้านหลวง กลุ่มรักสันติสุข เป็นต้น และช่วยรวบรวมจัดทำกฎ ระเบียบข้อบังคับ จัดหมวดหมู่การจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน ซึ่งลักษณะการเข้าทำงานจะมาในรูปแบบการให้คำปรึกษาในฐานะผู้มีประสบการณ์

2) มูลนิธิริรักษ์ไทยและอุทยานแห่งชาติขุนน่าน ให้ความสนับสนุนทางวิชาการในการสอนการทำแนวเขตในพื้นที่ สนับสนุนแผนที่และเครื่องระบุตำแหน่งบนพื้นโลก (GPS) เพื่อทำแนวเขตเพื่อเป็นหลักฐานในการกำหนดแนวเขตป่าและชาวบ้านได้ประยุกต์ใช้ในการวางระบบชลประทาน ท่อน้ำของหมู่บ้านอีกด้วย ในลักษณะการทำงานนั้นชาวบ้านไม่ได้เป็นเพียงผู้ตั้งรับเพียงอย่างเดียว กลับเป็นการทำงานในเชิงรุก เพื่อขอสนับสนุน ความรู้ วัสดุอุปกรณ์ งบประมาณ ที่เหมาะสมกับชุมชน ทั้งการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่เร่งด่วนในระยะสั้น และการวางรากฐานชุมชนในระยะยาว โดยการทำงานจะเน้นการพูดคุยกันในท้องถิ่น ผ่านฐานข้อมูลที่มีการเก็บรวบรวมโดยคณะกรรมการและกลุ่มเยาวชน จากนั้นสรุป ลำดับความสำคัญและหาแนวทางร่วมกับหน่วยงานเครือข่าย

3) ศูนย์พัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำน่านที่ 9 และศูนย์ภูฟ้าพัฒนา มีบทบาทในการสนับสนุนด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากป่า เช่น หวาย หล้าสามเหลี่ยม ต้นก้าง รวมทั้งหาแนวทางการจัดการให้ทรัพยากรที่นำมาแปรรูปสามารถขยายพันธุ์ได้และไม่หมดไปจากป่า

4) สำนักงานพัฒนาที่ดินจังหวัดน่าน มีบทบาทในการพัฒนาพื้นที่ให้กับชาวบ้าน โดยการทำขึ้นบันไดแบบห่าง สำหรับการทำสวน โดยชาวบ้านที่ได้รับการพัฒนาพื้นที่จะต้องแลกกับการคืนพื้นที่ไร่เปล่าเท่ากับจำนวนพื้นที่ที่ได้รับการปรับขึ้นบันได ทางหน่วยงานได้นำแนวคิดเรื่อง การปลูกพืชแบบวนเกษตร ไม้สามอย่างประโยชน์สื่ออย่างมาปรับใช้กับชาวบ้าน เพื่อลดการพึ่งพาทรัพยากรจากป่า โดยรูปแบบการสนับสนุนนั้นจะเป็นการให้โดยมีเงื่อนไข

ศุภกิจ พิศจารย์ (2553) เล่าถึงการทำงานกับเครือข่ายว่า มูลนิธิอหังการมีส่วนสำคัญในการผลักดันให้เกิดรูปแบบการจัดการป่าชุมชนในปัจจุบัน โดยเฉพาะการจัดทัศนศึกษาดูงานของกลุ่มรักสันติสุข กลุ่มผู้นำชุมชนได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้และนำมาประยุกต์ใช้กับการจัดการของหมู่บ้าน ซึ่งในช่วงแรกได้ผู้ประสานงานจากกลุ่มอหังการเมืองน่านมาเป็นที่ปรึกษาในการร่างกฎระเบียบข้อบังคับ ของหมู่บ้าน

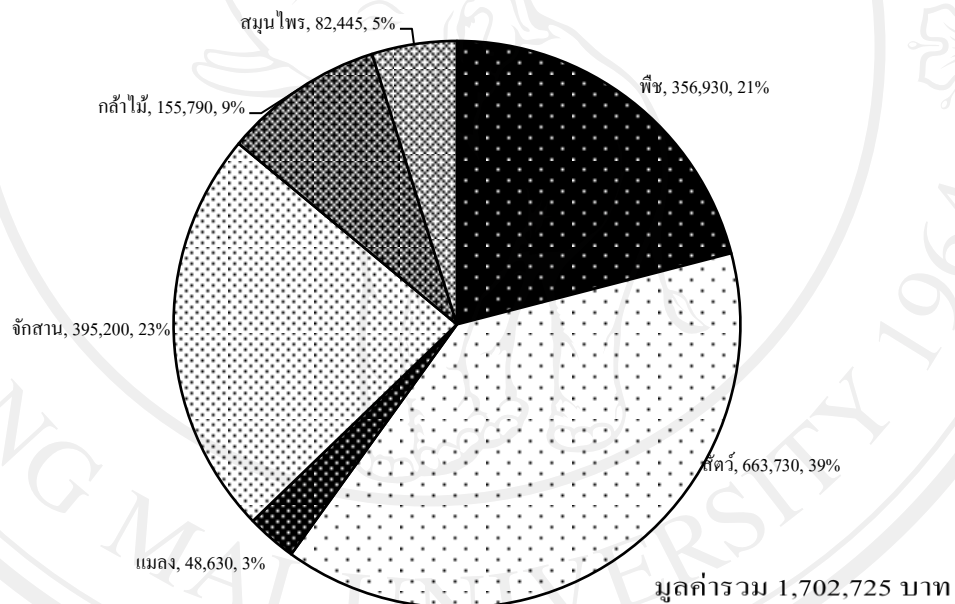
จากข้อมูลสามารถสรุปได้ว่าการทำงานกับเครือข่ายและการศึกษาดูงาน กลุ่มที่ประสบความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน มีอิทธิพลต่อรูปแบบการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน โดยเฉพาะการทำงานกับมูลนิธิอหังการเมืองน่าน และกลุ่มรักสันติสุข โดยรูปแบบการขอสนับสนุนความรู้ วัสดุอุปกรณ์ งบประมาณ ที่เหมาะสมกับชุมชน เป็นการสร้างเครือข่ายที่ดีโดยเลือกรับในสิ่งที่เหมาะสมกับรากฐานของชุมชน มีแนวโน้มทำให้การจัดการป่าชุมชนประสบผลสำเร็จ

4.5 การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

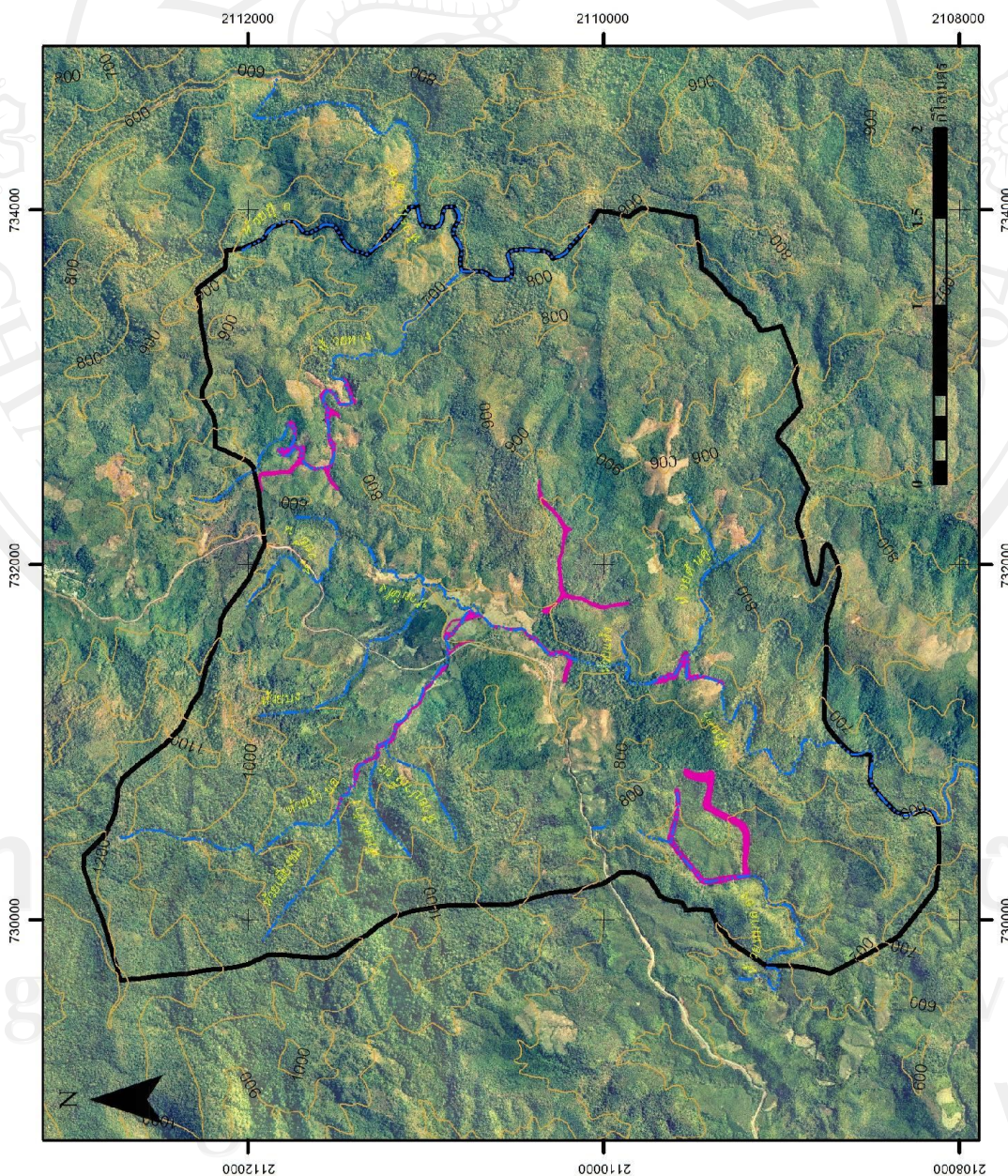
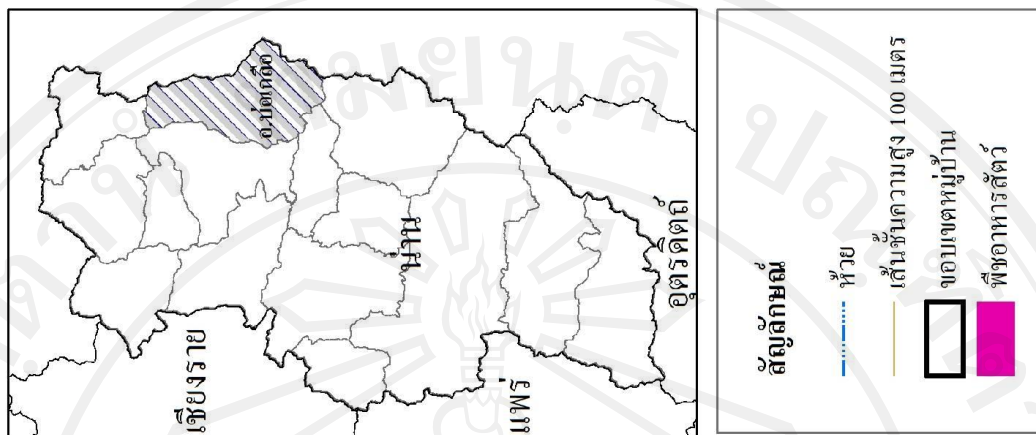
พบว่าชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์จากป่า ในรูปของการสร้างบ้านเรือน ใช้เป็นแหล่งเชื้อเพลิง เป็นแหล่งอาหาร มีการนำของป่ามาขาย ใช้เป็นพื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์ เป็นแนวป้องกันลมของหมู่บ้าน ใช้ป้องกันการพังทลายของหน้าดินและใช้เป็นแหล่งน้ำ ซึ่งลักษณะการใช้ประโยชน์ในป่าแต่ละประเภทจะแตกต่างกันไปตามลักษณะของทรัพยากรของป่าแต่ละประเภท และข้อบังคับของหมู่บ้าน ผู้ศึกษาได้ทำการจำแนกหมวดหมู่ของป่า ทั้งชนิด ช่วงเวลาที่ใช้ประโยชน์ ลักษณะการใช้ประโยชน์ บริเวณที่เก็บ หา ค่า รวมไปถึงมูลค่าของป่าแต่ละประเภท โดยประเมินมูลค่าจากราคาซื้อขายของชาวบ้านในหมู่บ้าน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ในภาพรวมของการใช้ประโยชน์จากป่าพบว่ามีของป่าที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์มี 6 ประเภท 161 ชนิด โดยชาวบ้านใช้ประโยชน์จากฝักจำนวนมากที่สุด 75 ชนิด รองลงมาก็คือสัตว์ป่า 30 ชนิด มีมูลค่ารวมทั้งหมด 1,702,725 บาท มูลค่าของป่ามากที่สุดคือ สัตว์ป่า 663,730 บาท รองลงมาก็คือ

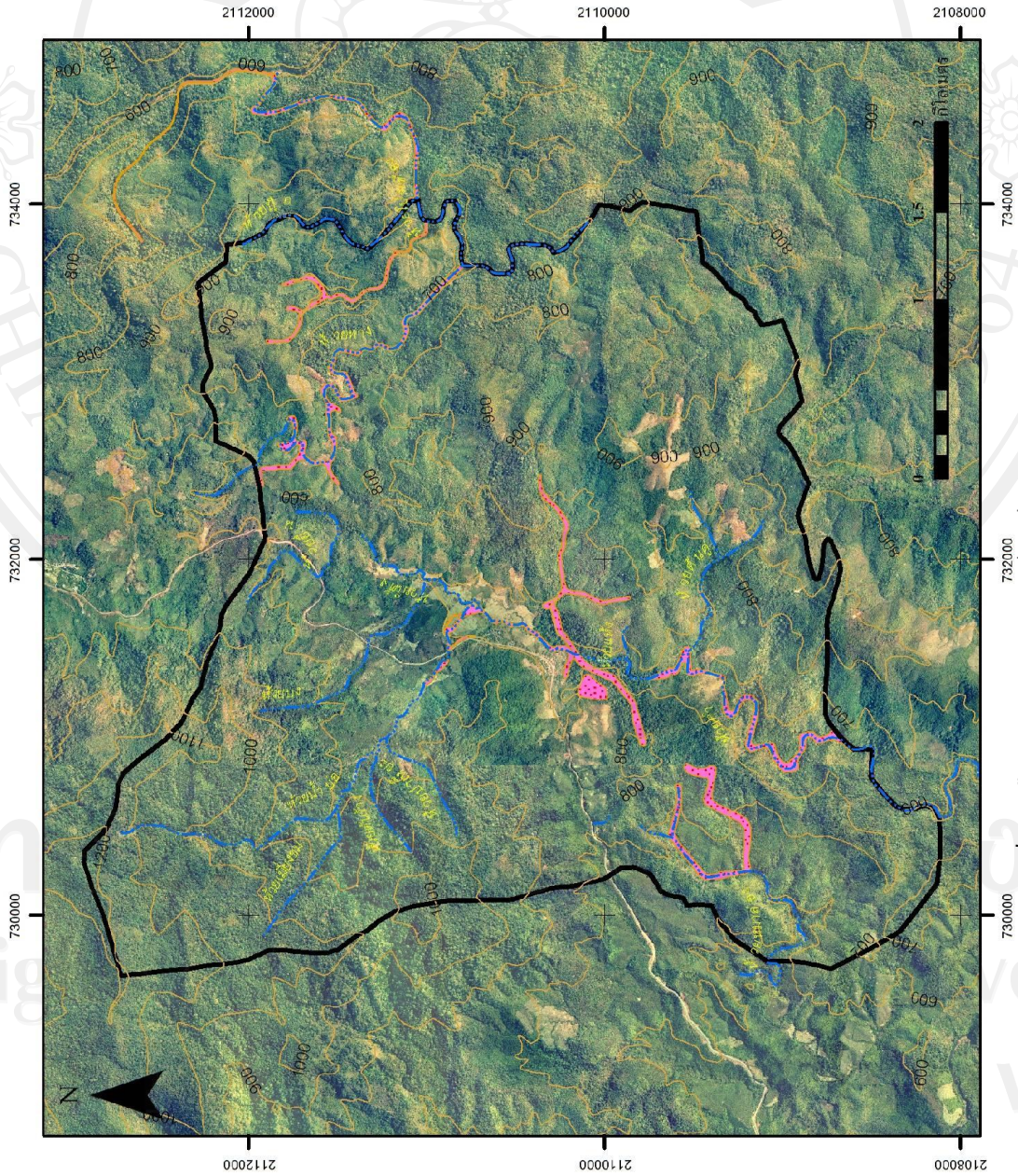
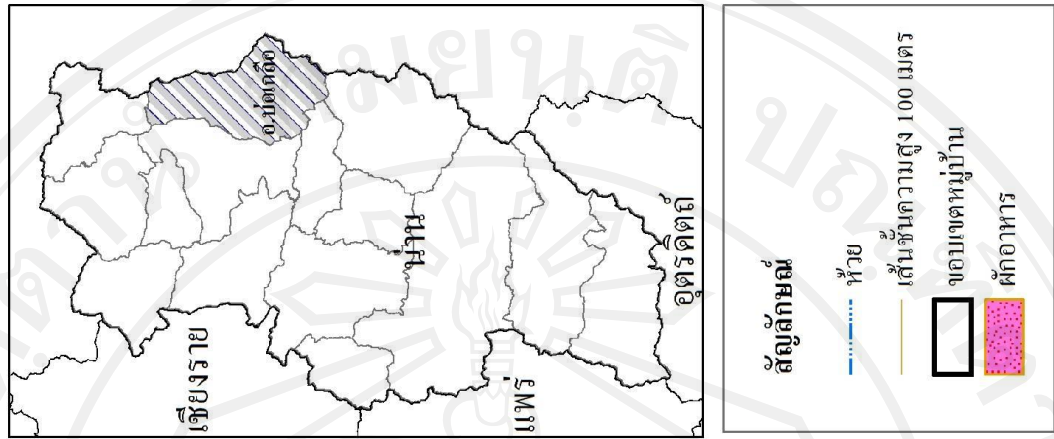
พืชก่อสร้างและจักสาน 395,200 บาท อันต่อมาได้แก่พืช 356,930 บาท รายละเอียดแสดงดังภาพ 4.11 ซึ่งในการใช้ประโยชน์นั้นจะมีแหล่งที่มาของของป่าแตกต่างกันตามสภาพแวดล้อมของป่านั้น เช่น สัตว์บกส่วนใหญ่จะอยู่ในป่าใหญ่ที่มีความไกลจากหมู่บ้าน พืชผักจะอยู่ในใกล้หมู่บ้าน พืชก่อสร้างและจักสานที่ใช้ประโยชน์ในทุกปีจะอยู่ในไร่เหล้าของชาวบ้านเอง ด้วยความสำคัญเป็นทั้งแหล่งปัจจัย 4 แหล่งรายได้ แหล่งเชื้อเพลิง และแหล่งเรียนรู้ ทำให้ชาวบ้านรู้คุณค่าและความสำคัญของป่าไม้ ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงความเป็นอยู่ของตนเอง การดูแลรักษาสร้างเสริมให้เกิดความสมบูรณ์จะทำให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ต่อไปจนถึงลูกหลาน เป็นแรงผลักดันให้เกิดการร่วมกันจัดการป่าชุมชน ส่งผ่านและสืบทอดความรู้ ภูมิปัญญาให้แก่คนรุ่นต่อไป

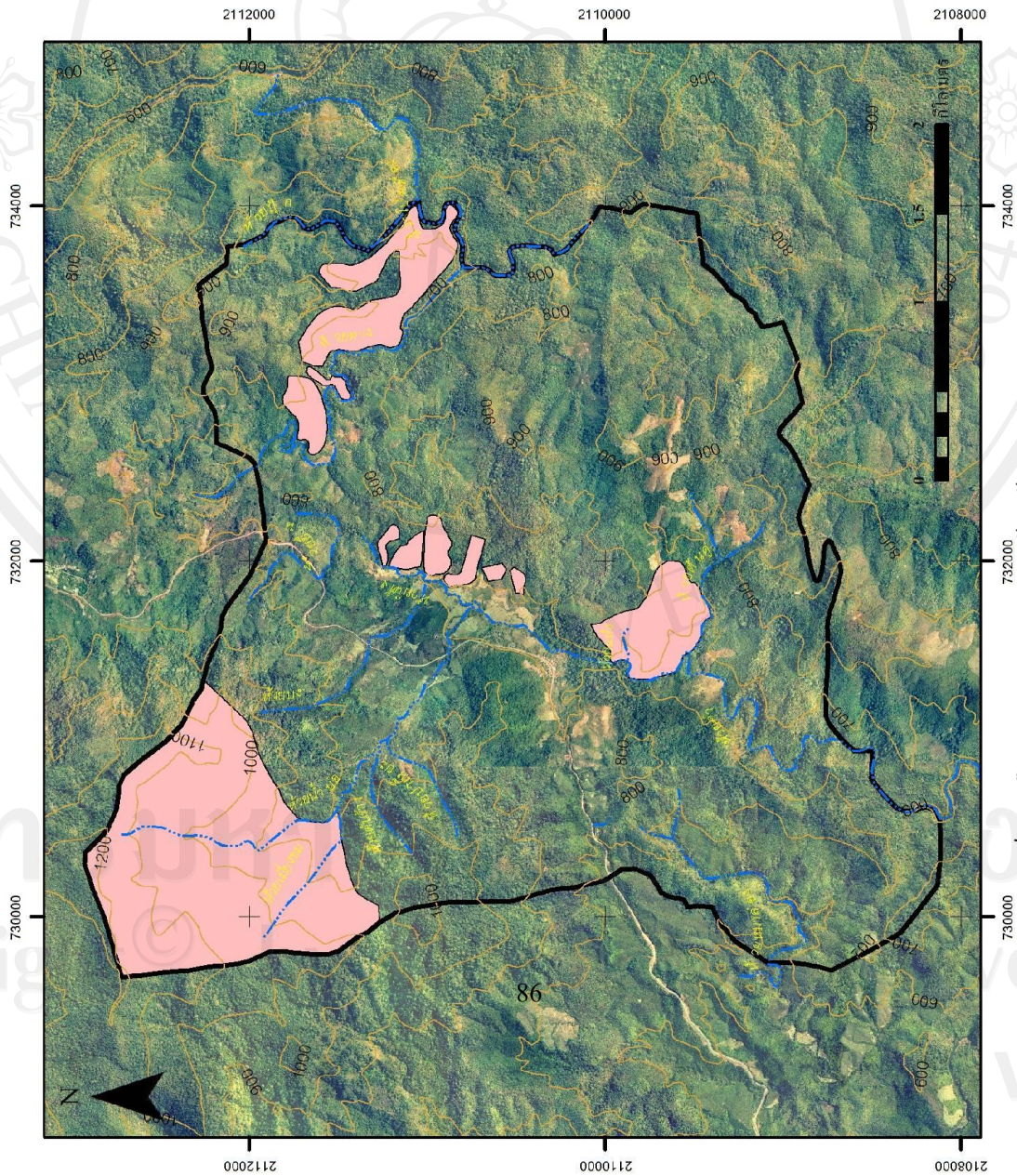
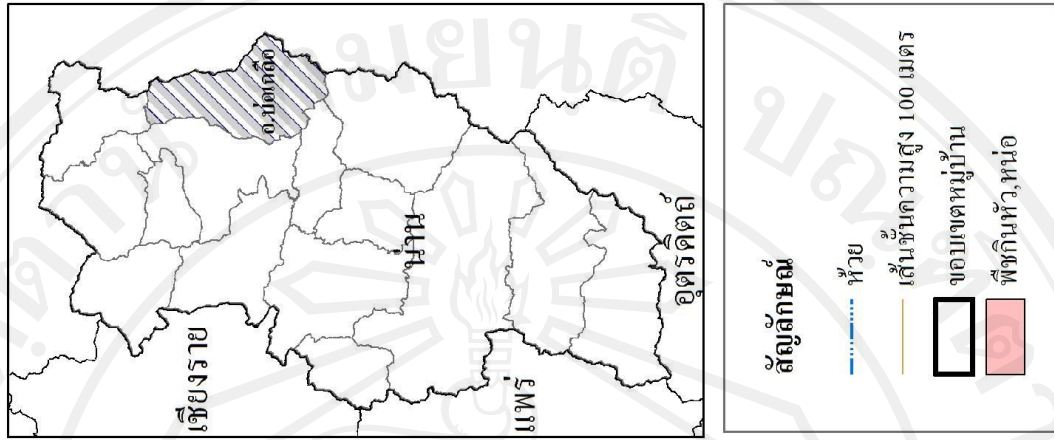
ภาพ 4.11 มูลค่าของป่าในภาพรวมของหมู่บ้านปี พ.ศ. 2553

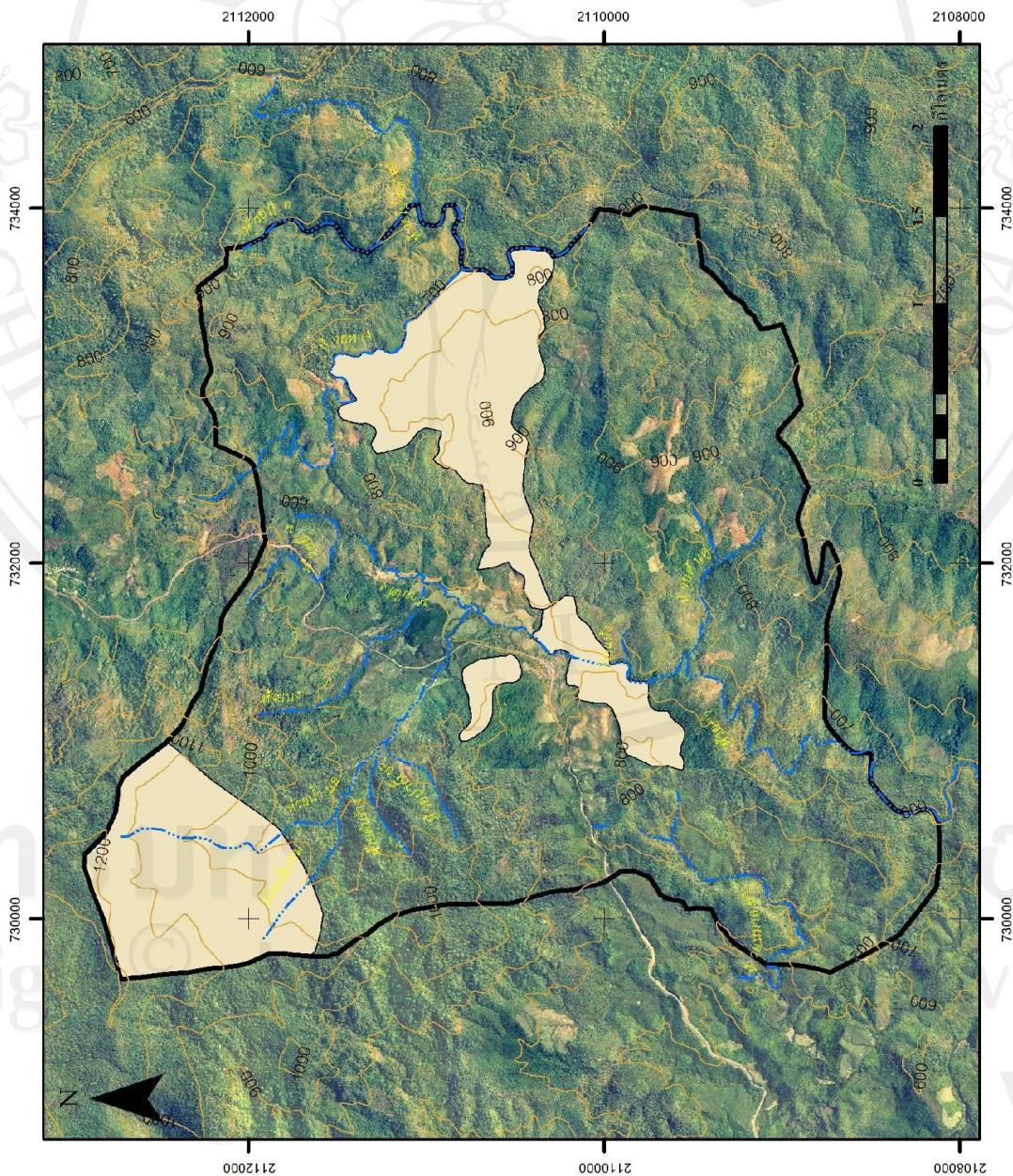
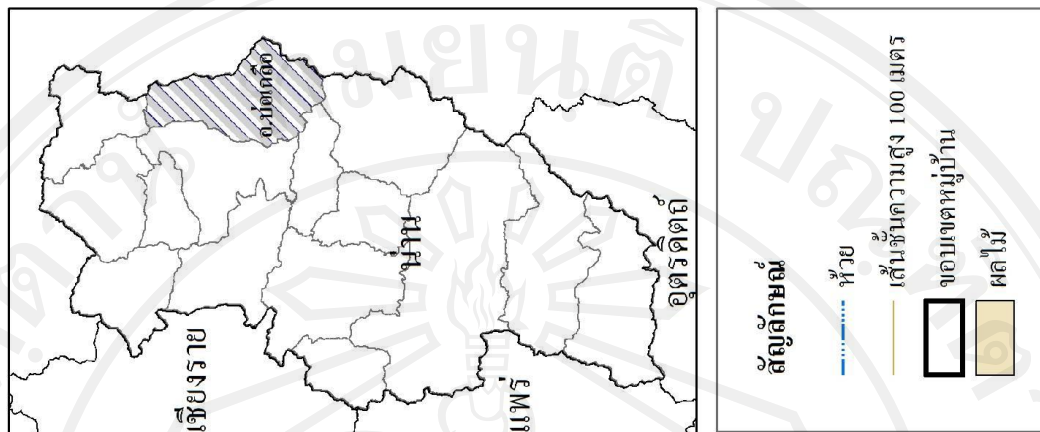
ภาพ 4.12 แหล่งเก็บหาพืชอาหารสัตว์ของชาวบ้านดงผางปูน

ภาพ 4.13 แหล่งเก็บหาพืชอาหารของชาวบ้านดงหมื่น

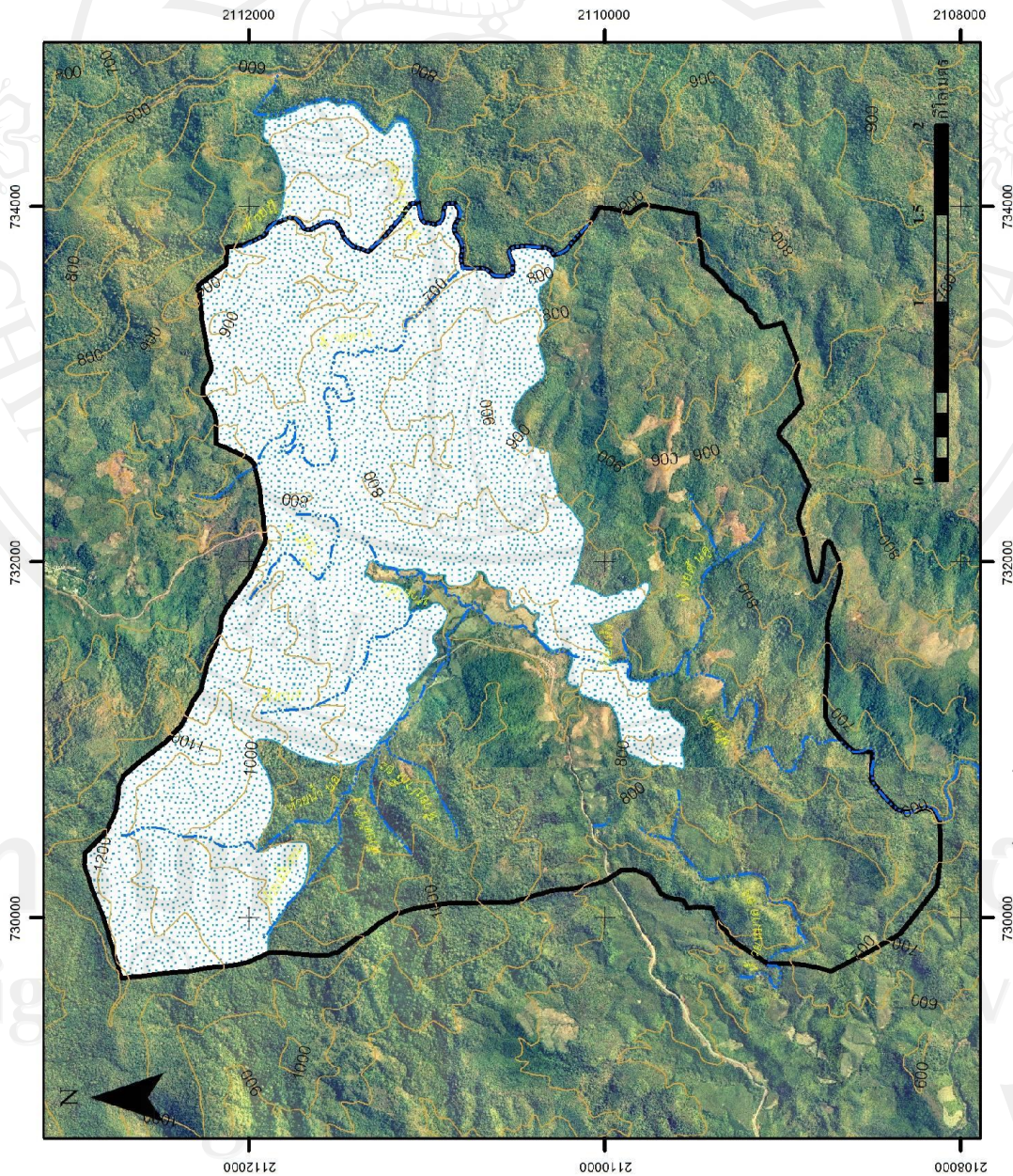
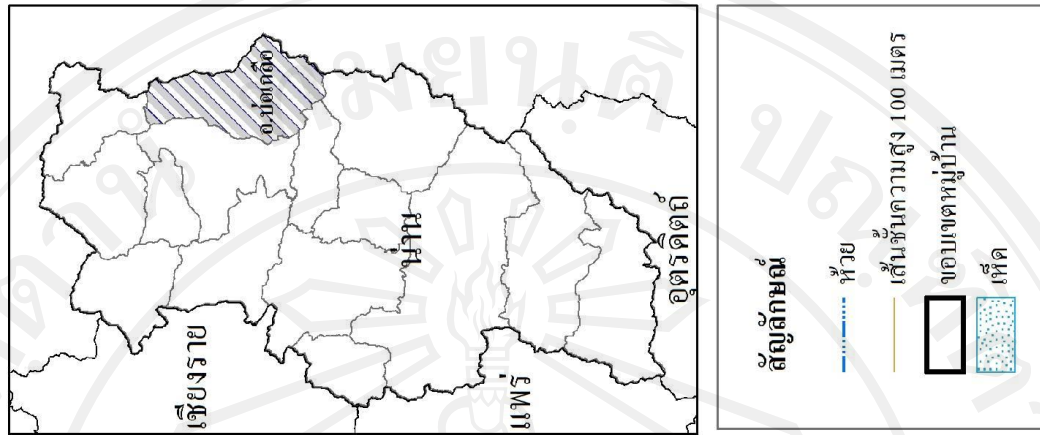

ภาพ 4.14 แหล่งเก็บหาพืชมังคังหน่อ-หัวของชาวบ้านดงมาน

ภาพ 4.15 แหล่งเก็บหาผลไม้ป่าของชาวบ้านดงพาน

ภาพ 4.16 แหล่งเก็บหาเห็ดของชาวบ้านดงผาเงิน

ผู้ศึกษาได้จัดกลุ่มพืชอาหารเป็น 5 ประเภทได้แก่ พืชอาหารสัตว์ พืชผักอาหาร พืชกินหัว-หน่อ ผลไม้ป่า และเห็ดป่า มีประเด็นที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

กลุ่มพืชอาหารสัตว์พบว่า มีจำนวน 4 ชนิดมูลค่ารวมทั้งหมด 64,145 บาทแสดงรายละเอียดดังตาราง ค1 ภาคผนวก ค โดยบอน มีมูลค่ามากที่สุด 54,750 บาท นำมาต้มกับหยวกกล้วยและรำเพื่อนำไปเป็นอาหารสุกร จากการสัมภาษณ์พบว่าแม่บ้านจะทำหน้าที่ในการเก็บบอนและหยวกกล้วย นำมาต้มเป็นอาหารสุกร ซึ่งในการต้มแต่ละครั้งจะสามารถให้อาหารสุกรได้ 3 วัน มีครวัเรียนที่ใช้ประโยชน์จากบอนประมาณร้อยละ 70 ซึ่งทั้งหมดเก็บไว้ใช้ในครวัเรียนไม่มีการจำหน่ายนอกจากบอนแล้วยังสังเกตพบว่ามีพืชอาหารสัตว์อื่นๆ ชาวบ้านยังเก็บไว้ใช้ในครวัเรียนทั้งหมดเพื่อลดรายจ่ายค่าอาหารสัตว์ ทั้งนี้ในการเก็บหาพืชอาหารสัตว์จะเก็บ หา บริเวณริมห้วยและชายป่าที่พืชเหล่านี้ขึ้นเยอะและง่ายต่อการขนส่ง ซึ่งบริเวณที่เก็บหาพืชอาหารสัตว์แสดงดังภาพ 4.12

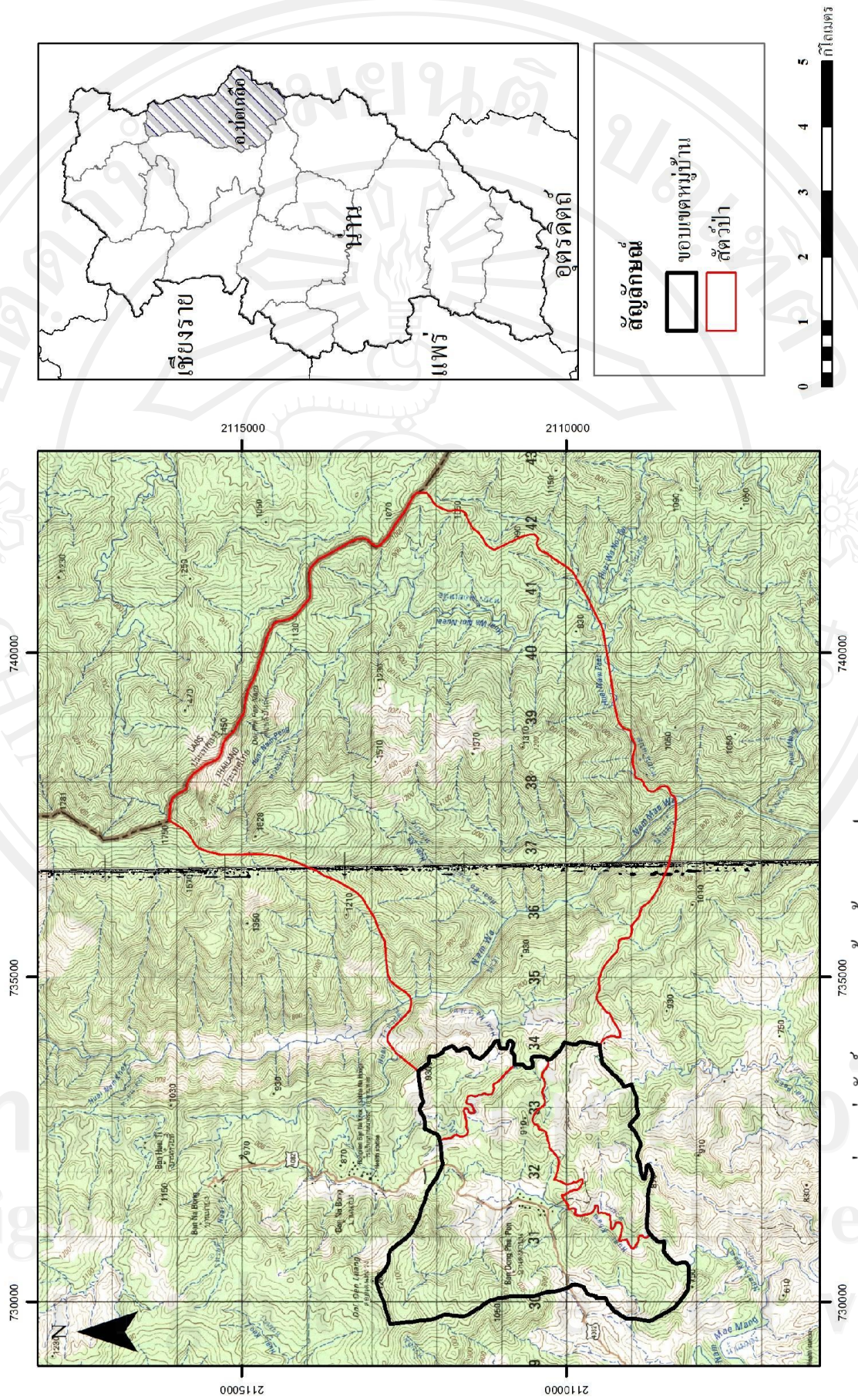
กลุ่มพืชผักอาหาร มีจำนวน 40 ชนิดมูลค่ารวมทั้งหมด 164,180 บาท แสดงรายละเอียดดังตาราง ค1 ภาคผนวก ค โดยใบบัวบกมีมูลค่ามากที่สุด 21,200 บาทรองลงมาได้แก่ ผักกาดน้ำใบส้มผาด เมียง ผักหวาน มูลค่าประมาณ 12,000 – 16,000 บาท ทั้งนี้พืชผักอาหารสามารถแบ่งเป็นสองประเภท ได้แก่ 1) กลุ่มพืชผักอาหารที่เก็บไว้บริโภคในครวัเรียน เช่น ผักกาดน้ำ ใบบัวบก ผักกูด เป็นต้น และ 2) กลุ่มพืชผักอาหารสำหรับจำหน่ายได้แก่ เมียง ใบส้มผาด โดยจะมีพ่อค้ามาซื้อเพื่อนำไปแปรรูปต่อไป โดยส่วนใหญ่จะเป็นแม่บ้านในการเก็บหาพืชผักอาหารมาใช้บริโภคในครวัเรียน และพ่อบ้านจะเป็นผู้เก็บหาพืชสำหรับจำหน่าย บริเวณเก็บส่วนใหญ่ จะเป็นบริเวณลำห้วยในไร่เหล่าของตนเอง ในเขตป่าชุมชนและพบว่าสัดส่วนในการเข้าใช้ประโยชน์ในพืชอาหารของชาวบ้านมีประมาณร้อยละ 70 โดยจะเก็บระหว่างทางจากไร่กลับบ้าน ซึ่งบริเวณที่เก็บหาพืชผักอาหารแสดงดังภาพ 4.13

กลุ่มพืชกินหน่อ – หัว มีจำนวน 6 ชนิดมูลค่ารวมทั้งหมด 22,700 บาท แสดงรายละเอียดดังตาราง ค1 ภาคผนวก ค โดยหน่อไม้มีมูลค่ามากที่สุดประมาณ 9,000 บาท รองลงมา ได้แก่ หัวมันป่าและหน่อเชิงมีมูลค่าประมาณ 4,000 บาท ซึ่งส่วนใหญ่พืชกินหน่อ – หัวชาวบ้านจะเก็บไว้บริโภคในครวัเรียนเนื่องจากมีรสชาติอร่อย มีจำนวนจำกัด และมีวิธีการเก็บหาค่อนข้างลำบาก พ่อบ้านจะเป็นผู้เก็บ หา พืชกินหน่อ – หัว ระหว่างทางไปล่าสัตว์หรือไปไร่เหล่า เนื่องจากต้องใช้แรงมากและเสี่ยงต่อการมีบาดแผล บริเวณที่เก็บหาส่วนใหญ่จะอยู่ในไร่เหล่าทางตอนเหนือของหมู่บ้านและใกล้เขตป่าอนุรักษ์ของชุมชน มีสัดส่วนในการใช้ประโยชน์ประมาณร้อยละ 60 ซึ่งบริเวณที่เก็บหาพืชกินหน่อ – หัวแสดงดังภาพ 4.14

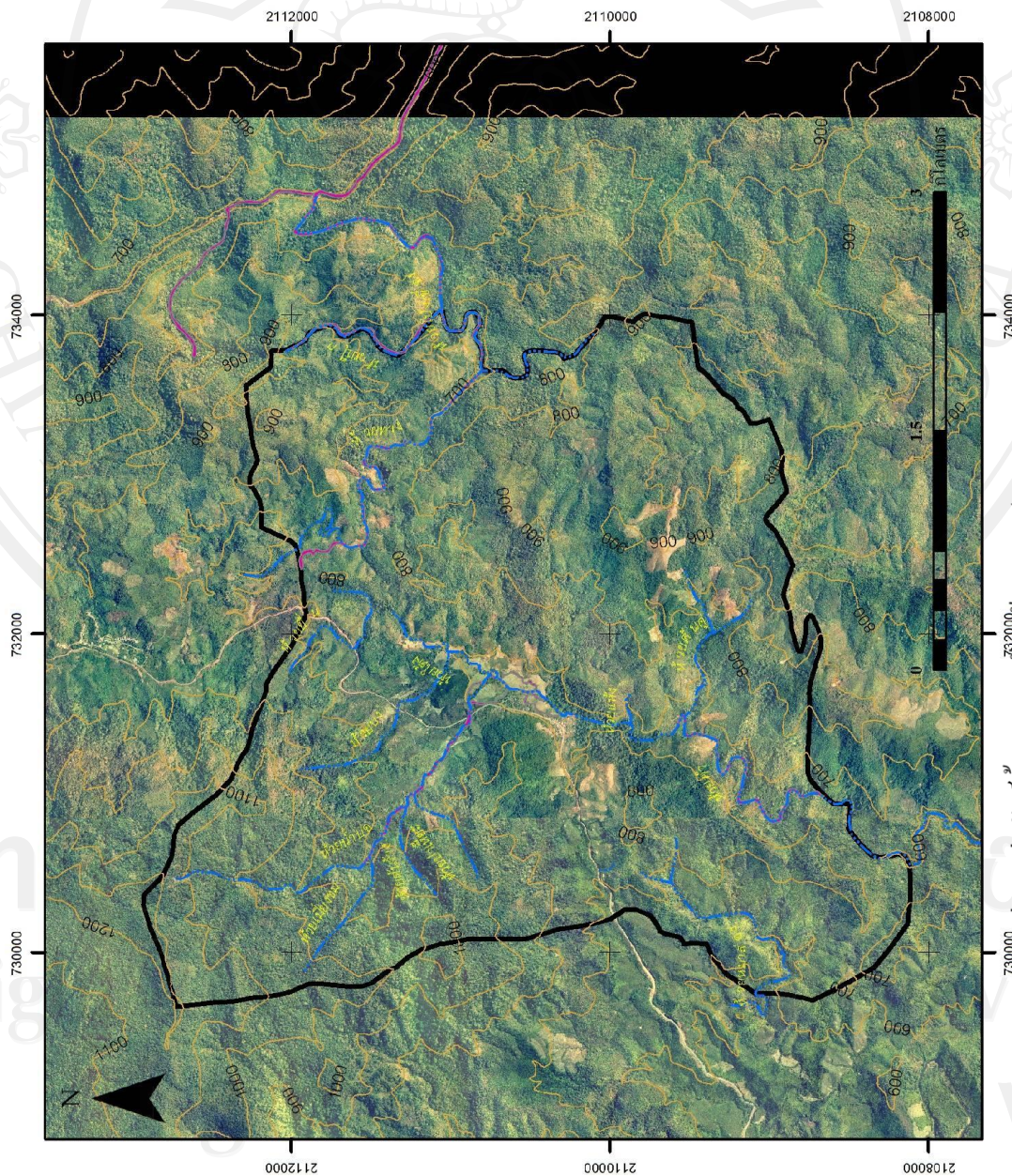
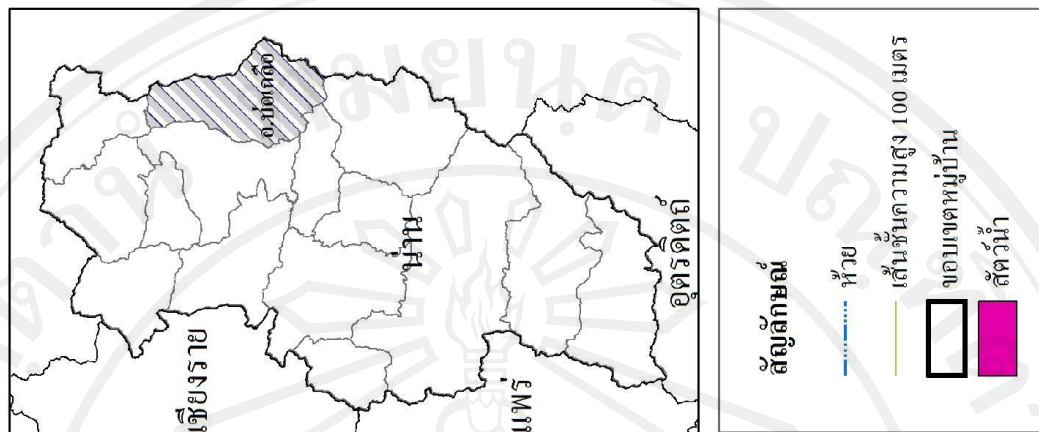
กลุ่มผลไม้ มีทั้งหมด 6 ชนิดมูลค่ารวมทั้งหมด 44,035 บาทแสดงรายละเอียดดังตาราง ค1 ภาคผนวก ค โดยตัวามีมูลค่ามากที่สุดประมาณ 40,000 บาทโดยผลดีตัวทั้งหมดจะผ่านกระบวนการ ต้ม แช่ และนำไปขายให้พ่อค้าคนกลางเกือบทั้งหมด จะเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนเพียงร้อยละ 10 เท่านั้น เป็นแหล่งรายได้อีกทางหนึ่งของชาวบ้าน กระบวนการทำจะใช้เวลานาน ทำให้ต้อง ผลัดเปลี่ยนกัน ส่วนใหญ่จะเก็บตัวในป่าอนุรักษ์ภายใต้กฎกติกาที่ตกลงกันในที่ประชุม ของหมู่บ้าน นอกจากตัวแล้วผลไม้ชนิดอื่นชาวบ้านจะนำมาบริโภคเองในครัวเรือนมีส่วน ในการใช้ประโยชน์เพียงร้อยละ 40 ซึ่งบริเวณที่เก็บหาผลไม้แสดงดังภาพ 4.15

กลุ่มเห็ด มีทั้งหมด 17 ชนิดมูลค่ารวมประมาณ 62,000 บาท แสดงรายละเอียดดังตาราง ค1 ภาคผนวก ค เห็ดที่มีมูลค่าสูงสุดได้แก่ เห็ดขอนขาวประมาณ 13,000 บาท มีส่วนในการใช้ ประโยชน์ร้อยละ 70 รองลงมาได้แก่ เห็ดโคนและเห็ดหูหนู มีมูลค่าประมาณ 5,000 – 7,000 บาท มีส่วนในการใช้ประโยชน์ประมาณร้อยละ 70 เช่นกัน เห็ดอื่นๆ เช่น เห็ดไข่ห่าน เห็ดถูด เห็ดขี้เถ้า เห็ดน้ำ เป็นต้นจะมีส่วนในการใช้ประโยชน์เพียงร้อยละ 40 – 50 เท่านั้นเนื่องจากมีความเสี่ยง ในการเกิดอาการเมา เป็นพิษและเห็ดบางชนิดหายาก เช่น เห็ดลมและเห็ดไคร้ รวมไปถึง มีระยะเวลาในการเก็บค่อนข้างจำกัดเพียงแค่ 1 – 2 เดือนเท่านั้น ทำให้ผู้ที่เก็บเห็ดจะต้องมีความรู้ ในเรื่องฤดูกาล การเก็บและจำแนกชนิดของเห็ดได้ ส่วนใหญ่จะใช้บริโภคในครัวเรือนมีเพียง เห็ดขอนขาวที่มีปริมาณมากจึงจำหน่าย ชาวบ้านจะเก็บเห็ดเกือบทุกบริเวณในหมู่บ้านโดยส่วนใหญ่ จะขึ้นแตกต่างกันไปในแต่ละชนิด ตามบริเวณ ไร่ เหล่า ป่าใช้สอย ป่าต้นน้ำและป่าอนุรักษ์ ซึ่งบริเวณที่เก็บหาเห็ดแสดงดังภาพ 4.16

ในภาพรวมของพืชอาหารนั้นพบว่ามีพืชที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ประมาณ 75 ชนิดมีมูลค่า รวมทั้งหมด 356,930 บาท พืชที่มีมูลค่ามากที่สุดได้แก่ บอนป่าที่นำมาเป็นอาหารสุกร 50,000 บาท รองลงมาได้แก่ ตัว ประมาณ 40,000 บาท มีกลุ่มพืชเศรษฐกิจที่มีการจำหน่ายได้แก่ ตัว ใบส้มผาด เมียง ซึ่งจะมีผู้รับซื้อจากภายนอกมาซื้อในหมู่บ้านเป็นรายได้ให้กับชาวบ้าน บริเวณในการเก็บ จะไม่ไกลจากตัวหมู่บ้านมากนักและใช้เวลาว่างระหว่างการเดินทางจากบ้านไปไร่ในการเก็บ นอกจากนี้ยังสังเกตพบว่าชาวบ้านนิยมเก็บผักไว้บริโภคมากกว่าร้อยละ 80 ทั้งนี้การเก็บพืช แต่ละชนิดจะไม่เหมือนกันทำให้ลักษณะของผู้เก็บแตกต่างกันออกไป โดยผักที่ขึ้นริมน้ำส่วนใหญ่ จะเป็นแม่บ้านเก็บ พืชที่ขึ้นในป่าและมีอันตรายจะให้ผู้ชายหรือพ่อบ้านเป็นผู้เก็บ พืชบางชนิด มีวิธีการปรุงที่ละเอียดอ่อนเช่นบอน ที่มีความเชื่อว่าจะต้องเก็บคนเดียวจึงจะไม่คันและทำให้อร่อย ด้วยความหลากหลายในทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ทำให้ชาวบ้านสามารถดำรงชีวิตได้ อย่างสงบ ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ เก็บหา พืช ผัก อย่างถูกวิธี ทำให้ชาวบ้านมีพืชผักที่หลากหลาย ในการบริโภคถือเป็นตัวชี้วัดที่ดีในความยั่งยืนของระบบนิเวศได้เป็นอย่างดี

ภาพ 4.17 แหล่งน้ำ ลำตัวป่าของชาวบ้านดงพญาไฟ

ภาพ 4.18 แหล่งทาล้ำต้วน้ำของชาวบ้านบ้านดงพญา

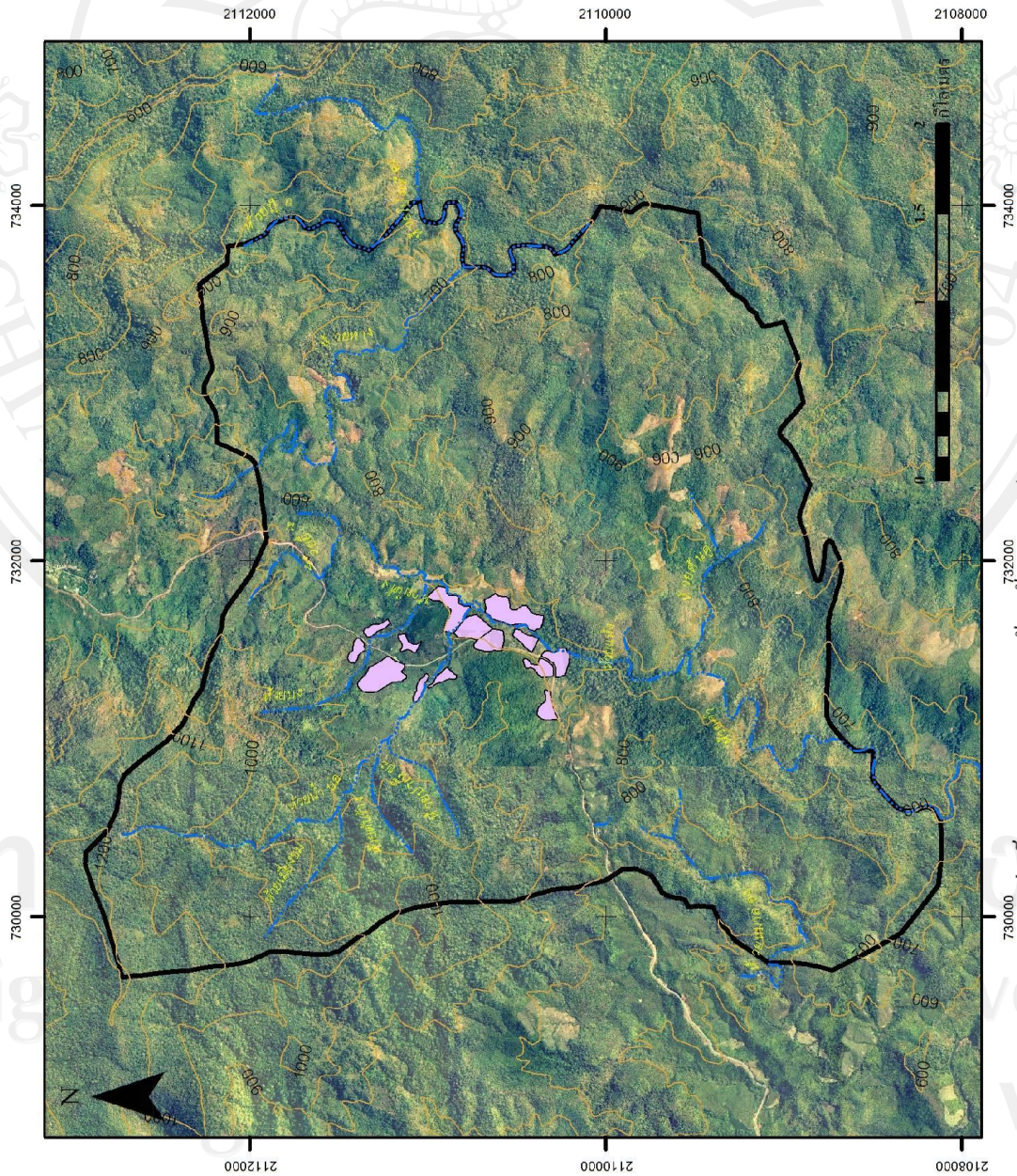
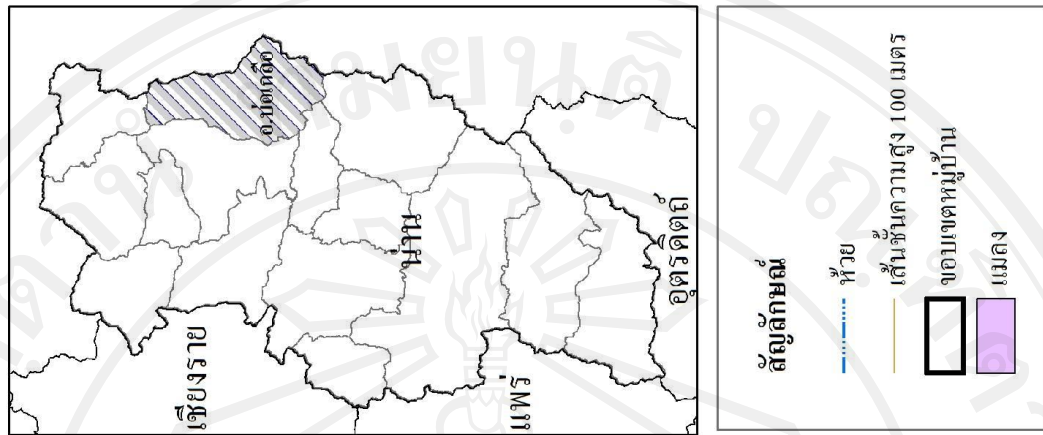
ผู้ศึกษาได้จัดกลุ่มสัตว์ป่าเป็น 2 ประเภทได้แก่ สัตว์บกและสัตว์น้ำ มีประเด็นที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

กลุ่มสัตว์บกพบว่า มีจำนวน 20 ชนิดมูลค่ารวมทั้งหมด 429,700 บาท แสดงรายละเอียดดังตาราง ค2 ภาคผนวก ค โดยนึ่งมีมูลค่ามากที่สุด 84,000 บาท แต่พบว่า มีครัวเรือนที่ใช้ประโยชน์เพียงครัวเรือนเดียวและเป็นการจำหน่ายทั้งหมดเมื่อสอบถามพบว่าชาวบ้านที่ล่านั้นปัจจุบันไม่ได้ทำแล้วเนื่องจากการล่าจำเป็นต้องใช้สุนัขเป็นตัวช่วยและในปีที่ผ่านมาสุนัขที่สามารถล่าได้ได้ตายลงรวมทั้งเป็นข้อตกลงของที่ประชุมหมู่บ้านใหม่เรื่องการล่าสุนัข เพราะปัจจุบันเหลือน้อยจึงให้อุรักษ์ไว้ สัตว์บกชนิดต่อมาได้แก่ เก้ง หมูป่า มีมูลค่าประมาณ 60,000 – 70,000 บาท แต่มีครัวเรือนที่สามารถล่าได้เพียง ร้อยละ 5 – 10 เท่านั้นเนื่องจากมีจำนวนน้อยและมีอันตรายสูงในการล่า โดยส่วนมากจะล่าได้ในบริเวณป่าน้ำว่าที่ติดชายแดนลาว ซึ่งบริเวณที่ หา ล่า สัตว์ป่า นั้นแสดงดังภาพที่ 4.17 และจำเป็นต้องไปคู่หรือกลุ่ม ในกรณีของหมูป่า นั้นต้องวางกับดัก เพราะมีความดุร้ายทำให้เกิดอันตรายในการล่าได้ ในส่วนการใช้ประโยชน์นั้นใช้บริโภคในครัวเรือนร้อยละ 60 และจำหน่ายในหมู่บ้านร้อยละ 40 กลุ่ม กระรอก กระแต ไก่ป่า และหนู นั้นพบว่า มีชาวบ้านสามารถล่าได้เกินกว่าร้อยละ 50 เนื่องจาก เป็นสัตว์ที่มีจำนวนมากและหากินในป่าโปร่งไม่ไกลจากหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงสามารถล่าได้ง่ายจึงถือว่าเป็นแหล่งเนื้อสัตว์ที่สำคัญของชาวบ้านโดยดูได้จากการที่ชาวบ้านใช้บริโภคในครัวเรือนมากกว่าร้อยละ 80 จากการสัมภาษณ์พบว่า ในกลุ่มสัตว์บกที่ชาวบ้านล่ามาได้ นั้นในกรณีที่หาเป็นกลุ่ม จะนำเนื้อสัตว์มารวมกันและแบ่งปันกันตามจำนวนคนที่ไปล่า จากนั้นจึงจะนำไปแบ่งในกลุ่มญาติของตน ซึ่งส่วนมากจะไม่ขาย เพราะเนื่องจากขายได้เงินแล้วต้องนำเงินไปซื้อสินค้ามาบริโภคอยู่ดี ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการกระทำที่ซบซ้อนและขาดทุน และจากการติดตามเข้าไปสังเกตการล่าสัตว์ในกลุ่มต่างๆ พบว่า ก่อนเข้าป่า ชาวบ้านจะมีพิธีกรรมขอเจ้าป่าว่ารอบนี้จะได้สัตว์อะไร พืชอะไร เท่า ไห้ และจะปฏิบัติตามที่สัญญาอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้การล่าสัตว์แต่ละชนิดจะมีความยากง่ายแตกต่างกันทำให้สัตว์บางชนิดมีผู้เข้าไปใช้ประโยชน์น้อย ซึ่งส่วนมากจะมีระยะทางไกลและใช้เวลาเดินทางนาน ต้องมีการค้างแรม เช่น เก้ง หมูป่า เลียงผา เม่น หอน (ลักษณะคล้ายลูกหมูแต่หน้าสั้นกว่าและมีรอยย่น) เป็นสัตว์ที่มีจำนวนน้อยและอยู่ในป่าที่อุดมสมบูรณ์เท่านั้น ส่วนสัตว์ป่าที่อาศัยใกล้บ้านหรือป่าโปร่งที่ใช้เวลาเดินทางไม่นาน สามารถไปล่าและกลับมานอนบ้านได้เช่น ไก่ป่า กระรอก ซึ่งจะมีจำนวนผู้ล่าหรือการเข้าไปใช้ประโยชน์มากกว่า โดยการล่าสัตว์ทั้งหมดจะพบว่าเป็นกิจกรรมที่กระทำในกลุ่มเพื่อนเท่านั้น

กลุ่มสัตว์น้ำ มีจำนวน 10 ชนิดมูลค่ารวมทั้งหมด 234,030 บาท แสดงรายละเอียดดังตาราง ค2 ภาคผนวก ค โดยปลา มีมูลค่ามากที่สุด 130,900 บาท มีครัวเรือนที่ใช้ประโยชน์มากกว่าร้อยละ

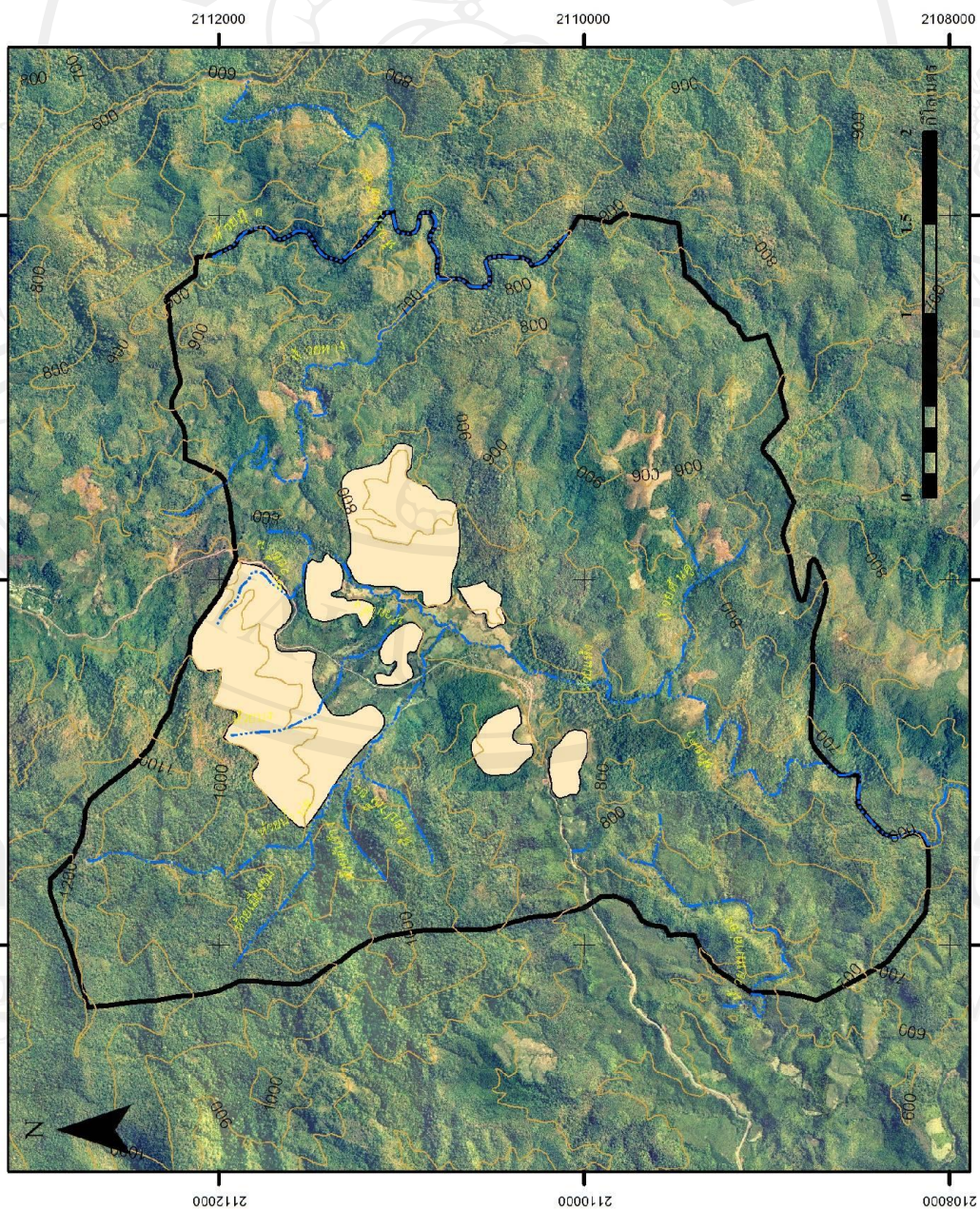
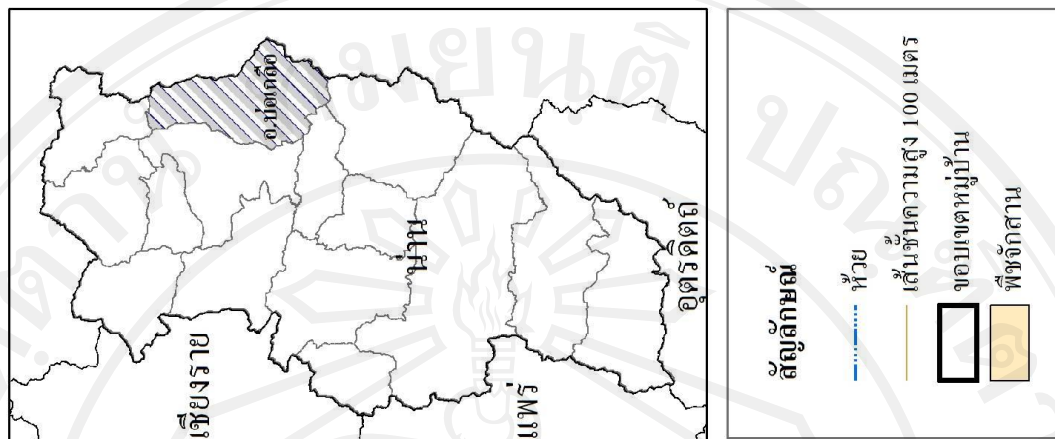
70 ซึ่งมีทั้งการใช้บริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายในสัดส่วนใกล้เคียงกันคือร้อยละ 40/60 เมื่อสอบถามพบว่าสาเหตุที่มีการจำหน่ายนั้น เพราะในรอบปีที่ผ่านมา มีการซื้อปลาพลวงหินหรือชาวบ้านเรียกว่าปลาปรุ้งทั้งลูกปลาและปลาที่โตเต็มวัยในอัตราที่สูง โดยลูกปลาขนาดประมาณนิ้วก้อยจะขายได้ในราคาตัวละ 8 บาท ทำให้ชาวบ้านจับมาจำหน่ายสร้างรายได้ในครัวเรือนมาก ต่อมาเมื่อมีการประชุมหมู่บ้านจึงออกข้อบังคับห้ามหาลูกปลามาจำหน่ายเนื่องจากกลัวสูญพันธุ์ เพราะปลาพลวงหินนั้นเป็นปลาประจำท้องถิ่น หายาก ต้องการที่อยู่อาศัยที่น้ำสะอาด เมื่อมีการจับจะเป็นการรบกวนธรรมชาติเกินไป นอกจากปลาพลวงหินแล้วปลาที่ชาวบ้านจับได้ทั้งหมดจะเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน แบ่งให้ญาติและจำหน่ายในชุมชนเท่านั้นถือเป็นแหล่งโปรตีนของหมู่บ้าน อีกแหล่งหนึ่ง โดยการหาปลานั้นส่วนมากจะเป็นการดำยิง ทำให้ผู้หาปลาเป็นผู้ขายเท่านั้น ต่อมาคือปลาไหลส่วนมากจะหาในฤดูทำนา ชาวบ้านจะมีอุปกรณ์เฉพาะเรียกบั้งไฟเหี้ย ซึ่งการหาในแต่ละปีจะได้ปลาไหลจำนวนมาก และนำมาใช้ในการทำอาหารเลี้ยงผู้ที่มาช่วยในการทำนาเท่านั้น ในส่วนของลูกอีอดนั้นมีมูลค่าประมาณ 20,000 บาท พบว่าผู้ที่ทำนั้นจะเป็นกลุ่มเด็กและเยาวชนในหมู่บ้าน ซึ่งบริเวณส่วนใหญ่จะอยู่หลังเขตป่าอนุรักษ์ ชาวบ้านจะนิยมนำมาหมก หนึ่ง รับประทานส่งผลให้ลูกอีอดลดจำนวนลง ทำให้ชาวบ้านประชุมและกำหนดเขตห้ามหาลูกอีอดในลำน้ำบางแห่งใกล้หมู่บ้านอีกด้วย ซึ่งบริเวณที่ หา สัตว์น้ำแสดงดังภาพ 4.18

ในภาพรวมของสัตว์ป่าที่พบว่ามีสัตว์ป่าที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ประมาณ 30 ชนิดมีมูลค่ารวมทั้งหมด 663,730 บาท สัตว์ป่าที่มีมูลค่ามากที่สุดได้แก่ ปลา 130,900 บาทมีครัวเรือนที่ใช้ประโยชน์มากกว่าร้อยละ 70 เป็นทั้งแหล่งโปรตีนและแหล่งรายได้ของหมู่บ้าน มีเพียง เต่าและนົມเท่านั้นที่ชาวบ้าน นำไปจำหน่ายนอกชุมชน ซึ่งต่อมาชาวบ้านได้กำหนดมาตรการเพื่อป้องกันการสูญพันธุ์ ลำดับต่อมาคือ ปลา กุ้ง เขียด ปู ลูกอีอดและกบ มีครัวเรือนที่ใช้ประโยชน์มากกว่าร้อยละ 50 โดยบริโภคในครัวเรือน ซึ่งถือเป็นแหล่งโปรตีนที่สำคัญของชาวบ้าน ส่งผลให้ชาวบ้านต้องมีการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำเป็นอย่างดี สัตว์บก เช่น หมูป่า ลิงลม เม่น หอน เลียงผา มีสัดส่วนผู้ใช้ประโยชน์เพียงประมาณร้อยละ 10 – 15 เนื่องจากหายาก มีขั้นตอนการล่าที่ซับซ้อน มีระยะทางไกล เสี่ยงต่อการเกิดอันตรายและไข้ป่า จึงมีผู้ใช้ประโยชน์น้อยในการ ล่าสัตว์ป่าที่พบ ผู้ชายจะเป็นผู้ล่า สัตว์บกและปลา ส่วนสัตว์น้ำจะเป็นผู้หญิงและเด็กซึ่งในการไปป่านั้นจะมีขั้นตอนและพิธีกรรม รวมไปถึงความเชื่อ เช่น การบอกกล่าวเจ้าป่า การห้ามนำเงินไปป่า การห้ามนำอาหารเข้าป่า เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นจำกัดและควบคุม การล่าสัตว์ อีกทางหนึ่ง ทั้งนี้สัตว์ป่าที่หามาได้จะถูกแบ่งปันในหมู่บ้านด้วย ถือได้ว่าชาวบ้านได้เรียนรู้เรื่องความสำคัญของป่าที่เป็นแหล่งอาหารและรู้ว่าการดูแลอนุรักษ์ที่ดี จะทำให้สามารถมีอาหารได้ตลอดไป

กลุ่มแมลงที่ชาวบ้านหาได้มีจำนวน 12 ชนิด มีมูลค่าทั้งหมด 48,630 บาท แสดงรายละเอียดดังตาราง ค3 ภาคผนวก ค โดยไข่และตัวอ่อนมดแดงมีมูลค่ามากที่สุด 13,600 บาท มีคริวเรือนที่ใช้ประโยชน์ประมาณร้อยละ 50 และนำไปบริโภคในครัวเรือนร้อยละ 70 ที่เหลือจะจำหน่ายในหมู่บ้าน รองลงมาเป็นผึ้งประมาณ 6,000 บาทซึ่งจะนำไปขายเกือบทั้งหมด นอกจากผึ้งแล้วมีเพียงต่อ ที่มีวิธีการในการหาที่อันตรายเท่านั้น ที่ชาวบ้านนิยมนำไปขาย ส่วนแมลงอื่นๆ จะเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน ซึ่งสถานที่ในการเก็บแมลงนั้นจะอยู่ในบริเวณใกล้บ้านเรือน โดยผู้เก็บหาจะเป็นแม่บ้าน เด็กเท่านั้น ซึ่งบริเวณที่ เก็บ หา แมลงแสดงดังภาพ 4.19 ทั้งนี้นอกจากใช้บริโภคในครัวเรือนแล้วยังพบว่าชาวบ้านยังนำปลวกมาให้เป็นอาหารปลา จากการสอบถามจะพบว่าแมลงแต่ละชนิดมีวิธีเก็บหาและช่วงเวลาในการหาที่แตกต่างกัน เด็กๆจะได้เรียนรู้จักธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในบ้านของตนเองผ่านการหาแมลงกับมารดา ความรู้ที่ได้เป็นการเรียนรู้เบื้องต้นตามหลักการสิ่งแวดล้อมศึกษาคือ ให้เรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของตน ผ่านการบอกเล่าเรื่องราวของผู้รู้ทั้งผู้อาวุโสและมารดาของตน เมื่อถึงหน้าร้อนจะได้กินไข่มดแดง เมื่อฝนเริ่มตกจะได้กินหนอนไม้ไผ่ แหล่งอาหาร ไม่เพียงแต่ให้คุณค่าทางโภชนาการแต่กลับเป็นห้องเรียนที่สอนให้เยาวชนรู้คุณค่าของป่า ที่มีความสัมพันธ์กับความอุดมสมบูรณ์และฤดูกาลอีกด้วย

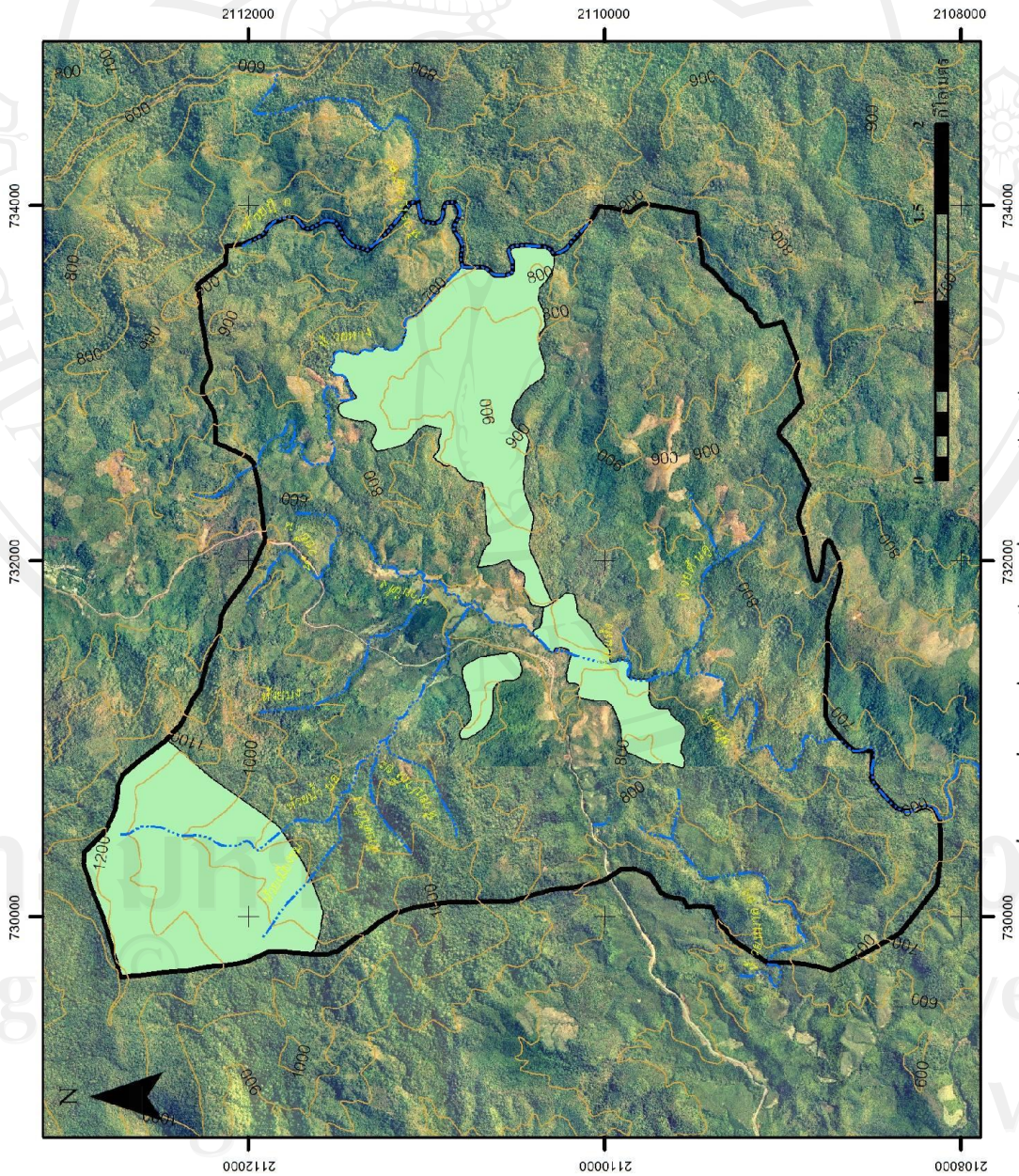
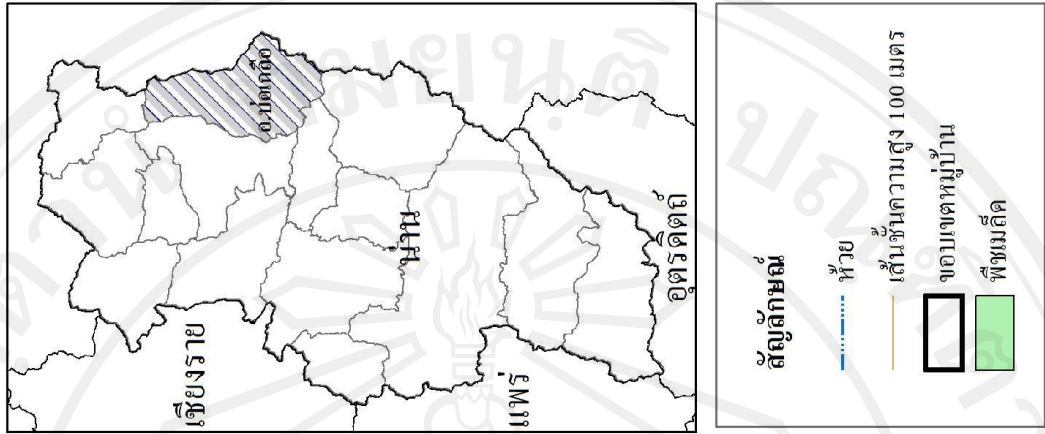

ภาพ 4.20 แหล่งเก็บหาพืชก่อสร้างและจักสานของชาวบ้านบ้านดงพาน

กลุ่มพืชก่อสร้างและจักสาน มีจำนวน 13 ชนิดมีมูลค่ารวม 395,200 บาท แสดงรายละเอียดดังตาราง ค4 ภาคผนวก ค หน้าที่ 10-11 มูลค่ามากที่สุดประมาณ 98,400 บาท ซึ่งส่วนมากเก็บไว้ใช้เองในครัวเรือนโดยจะใช้สำหรับมุงกระท่อมในไร่และซ่อมแซมครัวไฟ ในกลุ่มพืชก่อสร้างและจักสานนั้นสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทโดยใช้ลักษณะการใช้ประโยชน์เป็นเกณฑ์ ได้แก่

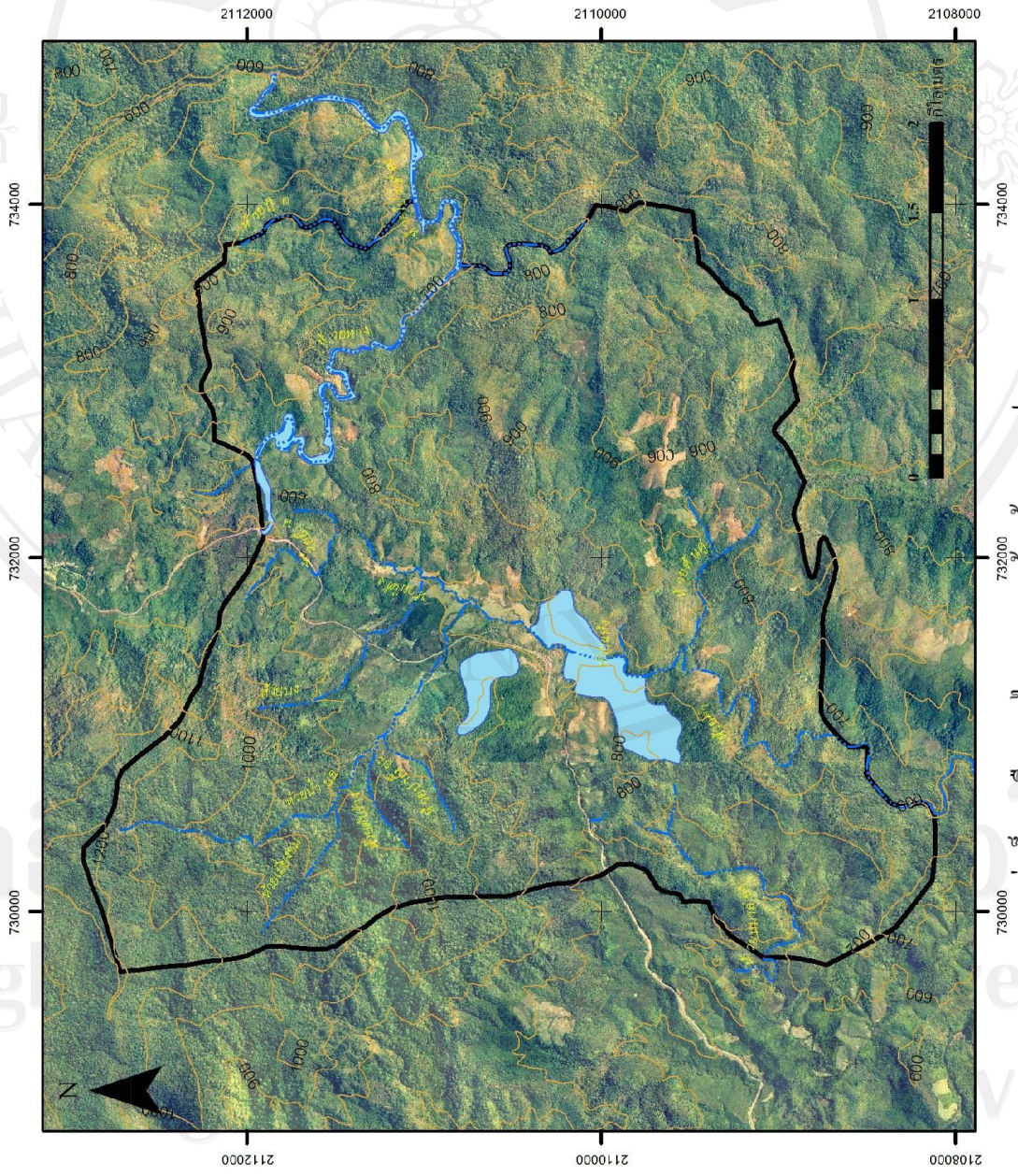
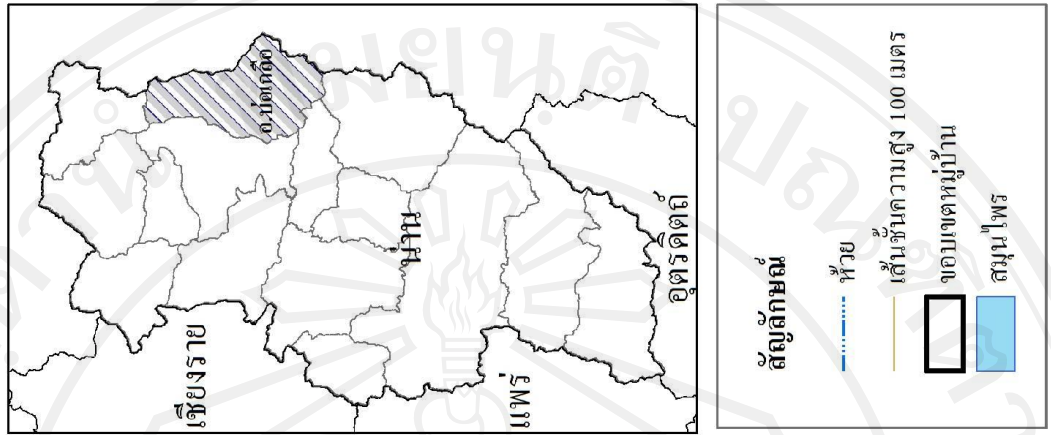
1) กลุ่มเก็บไว้ใช้ประโยชน์เองในครัวเรือนจะประกอบด้วย ไม้บงและไม้เหี้ย ที่ใช้สำหรับทำดอกและสร้างกระท่อม ไม้ก่อ ไม้มัดส้ม ไม้เหมือดและไม้ลูกเหล้าสำหรับสร้างบ้าน เป็นไม้แบบเป็นฝาบ้าน ไม้ค้ำและใบค้อ ใช้สำหรับมุงกันแดดและฝน ทั้งหมดจะได้จากไร่เหล้าของคุณและป่าใช้สอย ชาวบ้านจะนำมาสร้างและซ่อมบำรุงกระท่อมของตน มุงหลังคากันแดดและฝนทั้งที่ครัวไฟ ในไร่และคอกสัตว์ รวมมูลค่าประมาณ 220,000 บาท

2) กลุ่มที่นำไปจำหน่ายได้แก่ หวาย กิ่ง ไม้สามเหลี่ยมและตองจิ้ง ซึ่งมีพ่อค้าจากภายนอกมารับซื้อในส่วนของกิ่ง สำหรับหวาย ไม้สามเหลี่ยมและตองจิ้งนั้นจะมีกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ในหมู่บ้านใกล้เคียงมาขอซื้อเพื่อนำไปทำตะกร้า และผลิตภัณฑ์ต่างๆขายต่อไป มีมูลค่าประมาณ 150,000 บาทซึ่งเป็นรายได้ของชาวบ้านอีกทางหนึ่ง ในประเด็นของการเก็บหาไม้พบว่าฝ่ายชายจะเป็นผู้หาวัตถุดิบทั้งหมดยกเว้นไม้สามเหลี่ยม ส่วนฝ่ายหญิงจะทำการแปรรูป เช่น ฝ่ายชายจะเป็นผู้เกี่ยวคามาที่บ้าน ฝ่ายหญิงจะเป็นผู้สานคานให้เป็นแผงพร้อมใช้งาน หรือ ไม้ไผ่และหวายที่ฝ่ายชายจะต้องเข้าไปตัดในป่า ส่วนฝ่ายหญิงมีหน้าที่เหลาดอกและนำมาสานตามที่ต้องการสถานที่เก็บจะอยู่ใกล้หมู่บ้านสามารถไปกลับได้ ซึ่งแหล่งที่เก็บ หา พืชก่อสร้างและจักสานแสดงดังภาพ 4.20 จากการสอบถามพบว่าในการเก็บหากกลุ่มพืชก่อสร้างและจักสานนั้น ผู้ที่เข้าไปหาจะต้องมีความรู้และภูมิปัญญาที่ผ่านการถ่ายทอดมาพอสมควร เนื่องจากถ้าเกิดความผิดพลาดแล้วจะได้ของป่าที่ไม่ดี เช่น การตัดไม้ไผ่จะต้องกระทำในคืนเดือนแฉ่ง และจะต้องนำมาแช่น้ำด้วยเหตุผลที่ว่าเพื่อเป็นการป้องกันมอดที่จะเข้ากินโปรตีนในไม้ไผ่ ทำให้สามารถสรุปได้ว่าความสำคัญของป่าสำหรับชาวบ้านนอกจากจะเป็นแหล่งอาหารแล้วยังพบว่าใช้ประโยชน์ในการใช้สร้างที่พักอาศัย สร้างงานหัตถกรรมและเป็นแหล่งรายได้ ชาวบ้านเห็นคุณค่าและความสำคัญของป่าลักษณะการเก็บหาจึงเก็บแต่พอสมควรไม่เบียดเบียนจนธรรมชาติไม่สามารถฟื้นตัวได้

ภาพ 4.21 แหล่งเก็บหาเมล็ดพันธุ์และกล้าพันธุ์ของชาวบ้านดงพญาไฟ

กลุ่มเมล็ดพันธุ์พืชและกล้าพันธุ์ไม้ ชาวบ้านใช้ประโยชน์ทั้งหมด 10 ชนิด มีมูลค่ารวมทั้งหมด 155,790 บาท บาท แสดงรายละเอียดดังตาราง ค5 ภาคผนวก ค โดยเมล็ดเมี่ยงมีมูลค่ามากที่สุด 75,000 บาท ชาวบ้านจะเก็บไว้ใช้ประโยชน์เองในครัวเรือน เช่นเดียวกับเมล็ดและกล้าพันธุ์อื่นๆ มีเพียงกล้ามะขม กล้ามะไฟและกล้าหวายที่ชาวบ้านจะนำไปขายให้เพื่อนบ้านเพื่อนำไปเพาะปลูกในสวนของตน ทั้งนี้การหากกล้าไม้นั้นมีความยากลำบากในการเก็บหาเนื่องจากมีข้อกำหนดของหมู่บ้านเรื่องการเก็บในป่าบางประเภท ต้องเดินทางไกล ซึ่งแหล่งที่เก็บหา พันธุ์พืชและกล้าพันธุ์ไม้แสดงดังภาพ 4.21 ชาวบ้านจึงไม่นิยมเก็บหามาใช้ประโยชน์ จึงมีสัดส่วนการเข้าใช้ประโยชน์น้อยไม่ถึงร้อยละ 50 ในประเด็นของกล้าไม้ที่มีการจำหน่ายนั้นส่วนมากจะเป็นคณะกรรมการหมู่บ้านซื้อเพื่อนำมาปลูกในป่าอนุรักษ์ เพื่อเป็นแหล่งอาหารสำหรับสัตว์ป่า และอาหารของคนให้ใกล้ชิดชุมชน ทำให้สามารถเข้าใช้ประโยชน์ได้ง่าย รวมทั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ของเยาวชนในหมู่บ้าน นอกจากนี้ในหมู่บ้านแล้วยังมีการเพาะกล้าขยายพันธุ์เพื่อจำหน่ายให้กับหน่วยงานที่ดูแลเรื่องป่าไม้เช่น หน่วยจัดการต้นน้ำ อุทยานแห่งชาติจะนำไปแจกจ่ายให้หมู่บ้านใกล้เคียงอีกด้วย การเก็บหากกล้าไม้จึงไม่เพียงแต่ นำของป่าไปขายแต่เป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าให้กับหมู่บ้านอื่น และเป็นการเก็บรักษาพันธุ์ไม้ให้อยู่คู่กับป่าของคนอีกทางหนึ่งด้วย

ภาพ 4.22 แหล่งเก็บหาพืชสมุนไพรของชาวบ้านคางพางูน

สมุนไพรมะเขือเทศมีจำนวน 21 ชนิดมูลค่ารวมทั้งหมด 82,445 บาท แสดงรายละเอียดดังตาราง 6 ภาคผนวก ก โดยหลุมปลูก (แก้ไข้ ตัวร้อน เจ็บคอและทำให้เจริญอาหาร) มีมูลค่ามากที่สุด 39,300 บาทและยังเป็นสมุนไพรมะเขือเทศที่มีคนใช้ประโยชน์มากที่สุดกว่าร้อยละ 70 โดยมีสรรพคุณในการรักษาอาการหวัด ตัวร้อน เจ็บคอ ชาวบ้านจะต้มและดื่มแทนน้ำ เมื่อมีอาการดังกล่าว จากการสังเกตพบว่าพืชสมุนไพรมะเขือเทศส่วนใหญ่จะเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน โดยจะเข้าไปเก็บก็ต่อเมื่อคนในบ้านมีอาการเจ็บป่วยเท่านั้นจะไม่มีเก็บไว้ในบ้าน เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อที่ว่าเมื่อมีไข้จะมีคนป่วย มีเพียงแสม (ลดความดันโลหิต) เท่านั้นที่มีการจำหน่าย เนื่องจากมีผู้ซื้อที่เป็นญาติกับคนภายในพื้นที่ ติดต่อซื้อแล้วส่งทางไปรษณีย์ โดยแหล่งที่เก็บพืชสมุนไพรมะเขือเทศอยู่บริเวณล่องห้วย และในเขตป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน ซึ่งแหล่งที่เก็บ หา สมุนไพรมะเขือเทศ ดังภาพ 4.22 จากการสัมภาษณ์พบว่า ชาวบ้านจะไม่นิยมเก็บยาสมุนไพรมะเขือเทศมารับประทานเอง จะรบกวนให้ผู้รู้เช่น อัยยัน ที่มีรู้ในเรื่องสมุนไพรมะเขือเทศในการเก็บหา และทราบว่าควรบริโภคด้วยวิธีใด สักส่วนเท่าไร เพื่อป้องกันความผิดพลาดของยาสมุนไพรมะเขือเทศ ทำให้สัดส่วนผู้ใช้ประโยชน์มีเพียงร้อยละ 30 ทั้งนี้ชาวบ้านเห็นความสำคัญในเรื่องของความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรมะเขือเทศในหมู่บ้าน จึงจัดกิจกรรมให้เยาวชนเรียนรู้เรื่องสมุนไพรมะเขือเทศกับอัยยัน โดยใช้ป่าอนุรักษ์เป็นแหล่งเรียนรู้ ชาวบ้านและกลุ่มเด็กจะช่วยกันทำป้ายบอกชื่อพืชสมุนไพรมะเขือเทศ สรรพคุณ รวมทั้งวิธีการบริโภค การได้เรียนรู้ในสิ่งแวดล้อมที่ตนเองอยู่ และทำเพื่อสิ่งแวดล้อมของตน ทำให้เด็กซึมซับถึงคุณค่าของป่า เกิดแนวโน้มน่าสนใจในการจัดการและอนุรักษ์ป่าไม้ในอนาคต

จากข้อมูลการใช้ประโยชน์จากป่าพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังมีการใช้ประโยชน์จากป่าในการดำรงชีวิต เป็นแหล่งอาหารทั้ง โปรตีนที่ได้จากเนื้อสัตว์ วิตามินที่ได้จากผักและผลไม้ เป็นแหล่งของวัสดุในการสร้างที่อยู่อาศัย ยารักษาโรคที่ได้จากสมุนไพรมะเขือเทศ เป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของชาวบ้าน นอกจากประโยชน์ในทางตรงแล้ว ในทางอ้อมป่ายังเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับเยาวชนของหมู่บ้านในเรื่องทักษะชีวิต และความรับผิดชอบต่อชุมชน อาจกล่าวได้ว่าความสำคัญที่ป่ามีต่อชุมชนบ้านดงผานูนนั้น ส่งผลกระทบบังคับให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญในการจัดการป่าชุมชนที่ทุกคนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ และถ่ายทอดกระบวนการคิดไปสู่คนรุ่นหลังเพื่อให้ทรัพยากรของหมู่บ้านคงอยู่ต่อไป

4.6 การควบคุมการใช้ทรัพยากรและการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

4.6.1 การจัดการคนของชุมชน

ในการจัดการคนของชุมชนนั้นมีการผสมผสานระหว่าง การจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิม โดยลักษณะระบบความเชื่อ มีพื้นฐานจากความเชื่อในเรื่องที่อยู่เหนือธรรมชาติหรือหลักปฏิบัติทางศาสนาและการจัดการป่าชุมชน โดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคมและชุมชน ซึ่งชาวบ้านร่วมกันวางกฎระเบียบร่วมกันเพื่อรักษาและใช้ประโยชน์ร่วมกันจากป่าชุมชน เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ระยะยาว และเกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน โดยใช้คณะกรรมการป่าชุมชน และองค์กรต่างๆ เข้ามาร่วมกันจัดการ

1) การจัดการระบบความเชื่อนั้น ชาวบ้านยังให้ความเคารพนับถือผี ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อในเรื่องผีเป็นอย่างมาก ชาวบ้านให้ความเคารพและถือปฏิบัติต่อผีที่ตนเองนับถือเสมอมาตั้งแต่บรรพบุรุษ สม พิศจารย์ (2554) กล่าวถึงระบบความเชื่อของหมู่บ้านว่า ชาวบ้านจะนับถือผีใกล้ตัวที่ตนเองเคารพ คือการเคารพต่อผีบรรพบุรุษหรือผีญาติของตนเองที่ล่วงลับไป เจ้าสม เจ้าสร้อยและเจ้าหลวงภูคา โดยมีความเชื่อว่าผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆอยู่รอบหมู่บ้าน โดยผีจะเป็นเจ้าของทำหน้าที่ดูแลคุ้มครองปกป้องรักษา ทุกสิ่งในหมู่บ้านไม่ว่าจะเป็น ต้นไม้ ภูเขา สายน้ำ มนุษย์และบ้าน ซึ่งชาวบ้านได้สะท้อนความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผ่านพิธีกรรมในจารีต ประเพณีต่างๆ

เหรียญ ใจปิง (2554) กล่าวถึงการนำความเชื่อมาเป็นข้อกำหนดในหมู่บ้านว่า คณะกรรมการป่าชุมชน เห็นว่าควรมีการกำหนดเป็นข้อปฏิบัติร่วมกันของหมู่บ้าน ทำเป็นเอกสารและตีพิมพ์ประกาศให้รับรู้โดยทั่วกันเช่น การหยุดอยู่บ้านในวันศีลหรือวันพระ ขึ้นและแรม 15 คำ ชาวบ้านจะพักจากกิจกรรมการทำงานทั้งหมดหยุดอยู่กับบ้าน ไม่ออกไปทำงาน ไม่เข้าป่าเก็บหาอาหาร และจะไม่นำอะไรออกจากป่า เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่าถ้าหากนำทรัพยากรออกจากป่า ผี หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในป่าจะบันดาลให้ผู้ที่ฝ่าฝืนมีอันเป็นไป ซึ่งอาจแสดงออกผ่านอาการเจ็บไข้ได้ป่วยหรืออาจเกิดภัยอันตรายอื่นๆกับผู้ฝ่าฝืน

ไหว วิลาวรรณ (2554) กล่าวว่าคนในหมู่บ้านจะยึดถือความเชื่อเรื่องผีตามที่ต่างๆ มาก เพราะเมื่อมีคนทำผิดจารีต มักเกิดเหตุร้ายขึ้น เช่น ในกรณีที่มีคนออกล่าสัตว์ แล้วบอกกล่าวกับเจ้าป่าว่าจะล่าเพื่อบริโภคในครัวเรือนเพียงเล็กน้อย แต่กลับล่ามาจำนวนมากและนำไปขาย ปรากฏว่าไม่สามารถนอนในบ้านของตนเองได้ มีอาการประสาทหลอนบอกว่ารู้สึกร้อนหลังตลอดเวลา จนหมอพิธีกรรมต้องพาไปขอมาต่อเจ้าสม เจ้าสร้อย จึงหายเป็นปกติ

ทั้งนี้ลักษณะการจัดการตามระบบความเชื่อนั้น จะพบในป่าทุกประเภทของหมู่บ้าน ซึ่งการจัดการในลักษณะดังกล่าวจะถูกควบคุมด้วยผู้อาวุโส เป็นผู้บอกเล่าผ่านพิธีกรรม ความเชื่อ ผู้ปกครองจะเป็นผู้ดูแลไม่ให้เยาวชนและผู้มาเยี่ยมชมเขียนทำผิด ซึ่งพบการละเมิดจารีตต่างๆ

ในหมู่บ้านไม่บ่อยนัก เนื่องจากชาวบ้านให้ความสนใจคอยดูแล สอดส่องเป็นพิเศษ เพราะถือว่าคนทำความผิดแก่คนเดียวจะลงโทษทั้งหมู่บ้าน เป็นระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพมาก

2) การจัดการ โดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคมและชุมชน โดยเริ่มจากการรวมกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนของชาวบ้านตั้งแต่ พ.ศ. 2539 เพื่อทำหน้าที่ดูแล รักษา ฝึกระวัง และซ่อมแซมป่า ตลอดจนการปลูกป่าเสริม เพื่อให้ป่าคงความหลากหลายทางชีวภาพและคงสภาพอุดมสมบูรณ์ไว้ให้มากที่สุด มีการตั้งกฎระเบียบข้อบังคับประกาศใช้ในปี พ.ศ.2547 มีการห้ามล่า ห้ามนำสิ่งของต้องห้ามผิดกฎหมาย ผิดกฎระเบียบข้อบังคับของชุมชนออกจากป่า หากมีการฝ่าฝืนจะต้องถูกปรับตามกฎระเบียบของชุมชน หากเป็นกรณีร้ายแรงอย่างการค้าสัตว์ป่าผิดกฎหมายชาวบ้านจะทำหน้าที่ปกป้องทรัพยากรร่วมกับภาครัฐ ชาวบ้านส่วนใหญ่ถือปฏิบัติภายใต้กฎระเบียบข้อบังคับของชุมชนอย่างเคร่งครัด

4.6.2 กฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อหวงห้ามและการควบคุมการใช้ทรัพยากรจากป่าชุมชน

ชาวบ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน แต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน ทำหน้าที่สอดส่องดูแล การกระทำผิดกฎระเบียบและข้อหวงห้ามในหมู่บ้านและมีรางวัลให้แก่ผู้แจ้งการกระทำผิด โดยจัดทำรางวัลขึ้นตั้งแต่ปี 2539 และปรับปรุงเพื่อความเหมาะสมอยู่ตลอดเวลา เช่น ในระหว่างปี พ.ศ. 2540 – 2542 ชาวบ้านได้เข้าป่าเก็บหา สะค้านเป็นจำนวนมาก เนื่องจากมีพ่อค้ามารับซื้อในพื้นที่ ทำให้สะค้านในป่าลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว จนบางครั้งวิ่งเรือไม่สามารถหาสะค้านมาได้แคงแคะและแคงอ่อมได้ จึงแจ้งให้คณะกรรมการทราบเพื่อพิจารณาออกเป็นกฎเพิ่มเติมเป็นต้น ปัจจุบันมีกฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อหวงห้ามและมาตรการลงโทษดังนี้

1. ขาดการลงชื่อประชุมประจำเดือน	ปรับ 200 บาท
2. ขาดการร่วมพัฒนาหมู่บ้านในวันพัฒนาหมู่บ้านประจำเดือน	ปรับ 200 บาท
3. ยิงปืนภายในหมู่บ้าน โดยไม่มีเหตุผล	ปรับ 500 บาท
4. ระเบิดปลาหรือเบื้อปลาในป่าชุมชน	ปรับ 2,500 – 5,000 บาท
5. กล่าวหาผู้อื่นให้ได้รับความเสียหาย	ปรับ 200 – 500 บาท
6. เล่นซุกกับผู้อื่น โดยที่ไม่ใช่ภรรยาตนเอง	ปรับ 2,500 บาท
7. ก่อเหตุทะเลาะวิวาท	ปรับ 100 บาท
8. เอะอะโวยวาย (แจกของลับ)	ปรับ 100 บาท
9. ตัดต้นตำในบริเวณเขตป่าใช้สอย	ปรับ 500 บาท
10. ตัดต้นหวายในบริเวณเขตป่าใช้สอย	ปรับ 250 บาท

11. ตัดต้นไม้ในบริเวณเขตป่าใช้สอย	ปรับ 1,200 บาท
12. นำสัตว์ป่าในบริเวณเขตป่าใช้สอย	ปรับ 2,000 บาท
13. จับกบในพื้นที่ส่วนบุคคล	ปรับ 100 บาท/ตัว
14. จับลูกอ๊อดในพื้นที่ส่วนบุคคล	ปรับ 50 บาท
15. ตัดต้นสะกาน	ปรับ 100 บาท/ต้น
16. ห้ามดื่มสุราในวันพระโดยเด็ดขาด	ว่ากล่าวตักเตือน
17. ห้ามล่า ห้ามเสพสิ่งเสพติดให้โทษทุกชนิด	ตามมติที่ประชุม
18. ห้ามเปิดเครื่องเสียงดังเกินเวลา 22.00 น.	ปรับ 200 บาท
19. ห้ามจำหน่ายไม้แปรรูปนอกหมู่บ้าน	ปรับ 20,000 บาท

หมายเหตุ : คณะกรรมการหมู่บ้าน หากฝ่าฝืนถูกปรับเพิ่มเป็น 2 เท่า จากอัตราปกติ

นอกจากระเบียบของหมู่บ้านที่ยึดถือและปฏิบัติแล้ว ชาวบ้านยังเพิ่มโทษปรับในกรณีของป่าอนุรักษ์เนื่องจากเป็นผืนป่าที่ชาวบ้านร่วมแรงร่วมใจรักษาไว้ นอกจากเป็นแหล่งอาหารและรายได้แล้ว ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชน โดยมีระเบียบข้อบังคับดังนี้

1. ตัดต้นต่าวในบริเวณเขตป่าอนุรักษ์	ปรับ 1,500 บาท
2. ตัดต้นหวายในบริเวณเขตป่าอนุรักษ์	ปรับ 500 บาท
3. ตัดต้นไม้ในบริเวณเขตป่าอนุรักษ์	ปรับ 2,500 บาท
4. นำสัตว์ป่าในบริเวณเขตป่าอนุรักษ์	ปรับ 5,000 บาท
5. ระเบิดปลาหรือเบ็ดปลาในป่าชุมชน	ปรับ 2,500 – 5,000 บาท
6. ขุดหน่อไม้ในเขตป่าอนุรักษ์	ปรับ หางละ 10 บาท
7. ห้ามจุดไฟ เผาป่าใช้สอย ป่าต้นน้ำ ป่าอนุรักษ์	ปรับ 5,000 บาท
8. ห้ามหาฟืนหรือไม้ขนาดใหญ่	ตามมติที่ประชุม

จัน พิศจารย์ (2554) กล่าวถึงการกระทำผิดของคนในชุมชนว่า ส่วนใหญ่จะพบการกระทำผิดไม่บ่อยนักเนื่องจาก หมู่บ้านได้จัดสรรพื้นที่ป่าในหมู่บ้าน สำหรับการใช้ประโยชน์ของชาวบ้านแล้ว เช่น ถ้าต้องการฟืนก็ให้ไปหาในป่าใช้สอย ถ้าต้องการไม้สำหรับสร้างบ้านจะต้องแจ้งกับที่ประชุมหมู่บ้านก่อน แต่จะพบการบุกรุกจากบุคคลภายนอก ทั้งในหมู่บ้านใกล้เคียงและวัยรุ่นต่างถิ่นมากกว่า เมื่อชุดลาดตระเวนจับได้จะแจ้งให้ผู้ปกครองและผู้ใหญ่บ้านของผู้กระทำผิดทราบด้วย เช่น ในวันที่ 8 มีนาคม 2554 ชาวบ้านหมู่บ้านนาบงที่มีพื้นที่ติดกัน เข้ามาใช้พื้นที่ในการทำไร่ข้าวเนื่องจากเป็นที่เก่าของบรรพบุรุษ คณะกรรมการป่าชุมชนจึงเชิญคณะกรรมการหมู่บ้านนาบงร่วมกันร่างวางแผนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างชุมชนขึ้นเพื่อไม่ให้เกิดเหตุการณ์อีก

ประสิทธิ์ อุดอ้าย (2554) กล่าวว่า นอกจากระเบียบจะช่วยในการควบคุมคนในหมู่บ้านแล้ว ยังเป็นเครื่องต่อรองกับหน่วยงานของรัฐด้วย เช่น ในวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2554 ที่อุทยานแห่งชาติ ขุนน่านเข้าตรวจหมู่บ้านและพบการทำไร่ข้าว โดยสงสัยว่าเป็นเขตป่าขุนน้ำที่ตกลงกันไว้แต่แท้จริง แล้วเป็นเขตใกล้เคียงเท่านั้น คณะกรรมการจึงได้ประสานงานกับเจ้าหน้าที่เพื่อชี้แจงข้อเท็จจริง และเชิญเจ้าหน้าที่มาร่วมรับรู้และแก้ปัญหา รวมถึงร้องเรียนเจ้าหน้าที่ในกรณีที่เจ้าหน้าที่ของรัฐ มาละเมิดสิทธิการใช้ทรัพยากรของชุมชนเพราะชาวบ้านพบเห็นเจ้าหน้าที่เข้ามาล่าสัตว์ในหมู่บ้าน ด้วยเช่นกัน

จากประเด็นการจัดการคนของหมู่บ้านนั้นพบว่า ระบบการจัดการที่ผสมผสานกันทั้งระบบ ความเชื่อและระบบพลังกลุ่มทางสังคม เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน เกิดแนวทางการจัดการที่ชัดเจน ทำให้พบผู้กระทำผิดน้อย แสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพที่ดีของระบบจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน มีแนวโน้มที่จะพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนแก่ทรัพยากรธรรมชาติของหมู่บ้าน ได้

4.6.3 การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน

ในการจัดการป่าชุมชนป่าดงพญาไฟนั้น คณะกรรมการหมู่บ้านเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม เป็นสำคัญ โดยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านทุกคนได้แสดงความคิดเห็นในที่ประชุมหมู่บ้าน โดยชาวบ้าน ทุกคนจะได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารร่วมกัน เพื่อวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน และร่วมกันหาทาง แก้ไขปัญหาควบคู่กับการป้องกัน บางปัญหาแก้ไขด้วยการออกเป็นกฎของหมู่บ้าน เช่น การห้าม จำหน่ายไม้แปรรูปนอกหมู่บ้าน เนื่องจากสมัยก่อนพื้นที่หมู่บ้านเป็นป่าใหญ่ จึงมีต้นไม้ขนาดใหญ่ ชาวบ้านบางครัวเรือนจึงลักลอบทำอาชีพขายไม้ ซึ่งถือว่าผิดข้อตกลงของหมู่บ้าน ที่อนุญาตให้ ใช้ได้ในหมู่บ้านเท่านั้นเพราะถือว่าต้นไม้เป็นสมบัติของส่วนรวม ชาวบ้านจึงร่างกฎขึ้นเพื่อไม่ให้ เกิดเหตุการณ์ดังกล่าวขึ้นอีก ด้วยการจัดการอย่างมีส่วนร่วม ทำให้คนทั้งหมู่บ้านได้รับข้อมูล ข่าวสารที่ตรงกัน เข้าใจปัญหาและร่วมหาวิธีป้องกันแก้ไขร่วมกัน กฎและข้อบังคับจึงเป็นที่ยอมรับ ของคนในชุมชนและถือปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง

จิ้น พิศจารย์ (2554) กล่าวถึงเรื่องการมีส่วนร่วมของชาวบ้านว่า ทางคณะกรรมการหมู่บ้าน ต้องขอให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารหมู่บ้าน ให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นร่วมกัน วางแผนและช่วยกันปฏิบัติงานเพื่อหมู่บ้านในทุกกิจกรรม โดยส่วนตัวแล้วมีความเชื่อว่า คนทุกคน มีความสามารถที่แตกต่างกัน ต้องนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์

สันติ วิลาวรรณ (2554) ชาวชนในหมู่บ้านกล่าวถึงโอกาสการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ของหมู่บ้านว่า ตอนแรกก็ตามแม่ไปประชุม เขาก็ให้พูดว่าชอบไม่ชอบ แล้วก็ให้มาช่วยงานต่างๆ

ของหมู่บ้าน ให้ไปลาดตระเวน ให้สอนน้องๆ เรื่องการทำงาน เด็กๆ ในหมู่บ้านจะถูกผู้ใหญ่สอนให้ทำเหมือนกันหมด คือต้องเข้าร่วมประชุมและช่วยทำงาน

อู๋ ใจปิง (2554) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่า หมู่บ้านมีแนวทางการปฏิบัติเรื่องการมีส่วนร่วมมานานแล้ว หลายหัวข้อดีกว่าหัวเดียว ลองนึกภาพคนทำงานแค่ 5 คนแล้วนี่ก็ไม่ออกกว่าคนแค่ 5 คนจะช่วยดูแลคนเป็นร้อยได้อย่างไร

จากข้อมูลสามารถสรุปได้ว่าลักษณะการจัดการคนของหมู่บ้าน มีความเรียบง่ายเป็นอย่างดีภายใต้เงื่อนไขการมีส่วนร่วม โดยระเบียบข้อบังคับที่ร่างขึ้นเริ่มต้นมาจาก ข้อมูลที่ถูกต้องและตรงกันของปัญหาต่างๆ ที่พบในหมู่บ้าน มีผู้อาวุโสและคนที่เคยอยู่พื้นที่อื่นที่ย้ายถิ่นฐานมาอาศัยในหมู่บ้านคงคาปูนในช่วงเริ่มก่อตั้งหมู่บ้านร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ นำข้อเสนอแนะที่ดีในแต่ละพื้นที่ ทั้งประเพณีและความเชื่อมาประยุกต์ใช้ สร้างกฎและระเบียบที่ชัดเจน ที่สมาชิกชุมชนยอมรับ และสามารถปฏิบัติร่วมกันได้ นำไปสู่การจัดการที่ดีต่อไปในอนาคต

4.7 การสร้างความเข้มแข็งให้กับป่าชุมชน

เพื่อให้ป่ามีสภาพสมบูรณ์สามารถเข้าใช้ประโยชน์ได้ตลอดเวลา ชาวบ้านจึงร่วมกันหาแนวทางโดยสามารถสรุปเป็นประเด็นหลักๆ ดังนี้ คือ กิจกรรมการป้องกันและดูแลรักษาป่า และกิจกรรมการซ่อมบำรุงผืนป่า มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.7.1 กิจกรรมการป้องกันและดูแลรักษาป่า

ในกิจกรรมของการป้องกันและดูแลรักษาป่า อาจกล่าวได้ว่า เป็นกิจกรรมที่พยายามสร้างความตระหนักและจิตสำนึกให้กับคนในหมู่บ้าน เยาวชน ในรูปแบบต่างๆ ทั้งการบำเพ็ญประโยชน์ เรียนรู้เรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับหมู่บ้าน รวมไปถึงการส่งหมู่บ้านเข้าประกวดชิงรางวัลต่างๆ เพื่อให้เกิดความรัก ห่วงแหนในผืนป่าของตน โดยมีกิจกรรม เช่น

1) การเดินป่าเพื่อสำรวจเส้นทางเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยคณะกรรมการหมู่บ้านร่วมกับชาวบ้านผู้มีความสามารถในการล่าสัตว์และหาของป่า โดยทุกปีเดือนใหญ่จะนำกลุ่มเยาวชนของหมู่บ้าน เข้าไปเรียนรู้ชีวิตในป่า กลุ่มเยาวชนจะต้องนอนค้างแรม ในป่าร่วมกับผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่จะสอนทักษะชีวิต การนอนในป่า การล่าสัตว์และการเก็บของป่าที่ถูกต้อง

2) จัดกิจกรรมการเรียนรู้สมุนไพร คณะกรรมการจะจัดให้เยาวชนได้เรียนรู้เรื่องสมุนไพรในเขตป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน โดยให้ผู้อาวุโสที่มีความรู้ เป็นผู้ถ่ายทอด สาธิตวิธีการเก็บหา และวิธีนำมาใช้ที่ถูกต้อง

3) การทำป้ายชื่อให้กับต้นไม้ในป่าอนุรักษ์ของชาวบ้าน เพื่อให้ผู้สนใจศึกษาได้ง่าย เป็นแหล่งพักผ่อนและเรียนรู้ในเรื่องพืช ชาวบ้านและกลุ่มเยาวชนยังได้รู้ว่าทรัพยากรของหมู่บ้าน มีอะไรบ้างและทรัพยากรแต่ละชนิดมีประโยชน์อย่างไร

4) การจัดตั้งกลุ่มลาดตระเวนสำรวจป่า ทั้งการทำแนวเขตป่า และการสำรวจผู้ลักลอบ เข้าใช้ทรัพยากรป่าไม้ โดยจะผลัดหมุนเวียนกันไปสำรวจ นอกจากนี้ยังพบว่า ประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ ของหมู่บ้านยังเชื่อมโยงและบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับป่า เช่น พิธีของบ้าน การสืบชะตา ที่ทำในป่าประเพณี ให้ผีที่อยู่ในป่า เป็นผู้ปกป้องรักษา จะให้ได้ว่ากิจกรรมต่างๆ นั้น ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ชุมชนที่ดี เยาวชนได้เรียนรู้ในป่า ซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญของชุมชน ทำให้เกิดแนวโน้มที่ดีในการรักษาป่าในคนรุ่นต่อไป

4.7.2 กิจกรรมการซ่อมบำรุงผืนป่า

สำหรับกิจกรรมซ่อมบำรุงหรือสร้างเสริม จัดขึ้นเพื่อเพิ่มพื้นที่ป่า และพัฒนาป่าที่ถูกทำลาย ให้ฟื้นคืนสภาพ มีกิจกรรมต่างๆ เช่น

1) การปลูกป่า โดยชาวบ้านจะขอความอนุเคราะห์จากหน่วยงานเช่น หน่วยจัดการต้นน้ำ หน่วยพัฒนาถุ่มน้ำน่านที่ 9 กรมพัฒนาที่ดินอนุเคราะห์กล้าไม้เช่น ต้นโต้ม ต้นเต่าร้าง ต้นมะโห้คำ และยังมีกล้าไม้ที่สามารถใช้ประโยชน์ได้เช่น กล้ามะขม กล้ามะไฟที่ชาวบ้านเพาะไว้ จะนำมาปลูก ในพื้นที่ต่างๆ ทั้งในเขตป่าใช้สอย ป่าอนุรักษ์ ป่าชุมชน ในช่วงเดือนพฤษภาคมของทุกปี ผู้เข้าร่วม จะเป็นชาวบ้านและเยาวชนในหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีการปลูกป่าในวันสำคัญต่างๆ เช่น วันแม่แห่งชาติ วันสำคัญทางศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษาและออกพรรษาอีกด้วย

2) การทำแนวกันไฟ ในช่วงฤดูแล้งชาวบ้านจะทำแนวกันไฟในเขตป่าชุมชนของหมู่บ้าน เนื่องจากชาวบ้านยังมีการทำไร่ซึ่งต้องมีการเผ้วถาง เผา ในการจัดการพื้นที่ ชาวบ้านจึงร่วมกัน ทำแนวกันไฟเพื่อกันไฟลุกลามในเขตป่า โดยทุกครัวเรือนจะต้องส่งตัวแทนเข้าทำงาน

3) การขอคืนพื้นที่ จะทำก็ต่อเมื่อไรเหล่าของชาวบ้านที่ไม่มีการใช้ประโยชน์ประมาณ 6 ปี โดยเป็นข้อกำหนดของหมู่บ้าน เพราะระยะเวลาดังกล่าวต้นไม้จะใหญ่เป็นป่าสมบูรณ์ สามารถใช้ประโยชน์ได้มากกว่าการทำไร่ และเป็นการป้องกันการเข้ามาของเจ้าหน้าที่รัฐในการจับกุม เพราะพื้นที่ทั้งหมดไม่มีเอกสารใดๆ กำกับ

การสร้างความเข้มแข็งให้กับป่าชุมชนนั้นชาวบ้านทำควบคู่กันไปทั้งสองอย่างคือการป้องกันและการซ่อมบำรุง โดยการป้องกันนั้นยึดหลักการบูรณาการ การมีส่วนร่วมภายใต้แนวคิดสิ่งแวดล้อมศึกษาสร้างความตระหนักและจิตสำนึกที่ดีให้กับคนในชุมชน ควบคู่กับการซ่อมแซมป่าและเพิ่มพื้นที่ป่า ซึ่งถือเป็นแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดี

4.8 ศึกษาและเปรียบเทียบการจัดการป่าชุมชนบ้านดงผาปูนกับเงื่อนไขการจัดการป่าชุมชนที่ประสบความสำเร็จ

เงื่อนไขของการจัดการป่าชุมชนเป็นการประยุกต์วิชาวนศาสตร์ชุมชน เศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ รัฐศาสตร์เข้าด้วยกันโดยยึดหลักเกณฑ์ตามหลักการพัฒนาของสากล ซึ่งการจัดการป่าชุมชนหมู่บ้านดงผาปูนมีการจัดการที่สอดคล้องกับหลักการดังนี้

4.8.1 การใช้ประโยชน์และการจัดการมีลักษณะที่แสดงออกถึงความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของทรัพยากรดิน น้ำ ป่ากับคนในชุมชน

ชาวบ้านมีประสบการณ์ในการใช้ชีวิตอยู่กับป่า ซึ่งผ่านการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ในลักษณะการส่งผ่านความรู้และประสบการณ์จากรุ่นสู่รุ่น ประสบการณ์ต่างๆ สะสมเป็นความรู้อยู่ในตัวบุคคล แสดงออกผ่านเครื่องมือและวิธีการเก็บหา ล่าที่ถูกต้อง โดยชาวบ้านจะทราบว่าของป่าชนิดใดสามารถเก็บหาได้ที่ไหนและช่วงเวลาใด เช่น การเก็บหาเห็ดขี้เถ้า จะสามารถเก็บได้ในบริเวณไร่นาที่มีการเผ่าถางและมีฝนตก 1 ครั้งก่อนเท่านั้น มะกอกป่าจะมีรสชาดเปรี้ยวอมหวานในเดือนกุมภาพันธ์เหมาะกับการนำมาตำน้ำพริก เป็นต้น ด้วยความรู้ ความเข้าใจในธรรมชาติดังกล่าว ชาวบ้านจึงพยายามจัดการป่าชุมชนแต่ละประเภทให้คนสามารถใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติ ตามลักษณะของระบบนิเวศนั้นๆ ดังนี้

- 1) ป่าประเพณี เป็นป่าเบญจพรรณชาวบ้านสามารถหาของป่าประเภท หน่อไม้ ไม้ไผ่ สมุนไพรและไม้พิน
- 2) ป่าขุนน้ำ ชาวบ้านจะถือเป็นป่าที่สำคัญมาก เป็นแหล่งอุปโภคและบริโภคหลักของหมู่บ้าน และเป็นแหล่งน้ำที่ใช้ในการเกษตรของชาวบ้าน ซึ่งหมู่บ้านให้ความสำคัญมากจะไม่อนุญาตให้เข้าใช้ประโยชน์ และมีการจัดทำฝายชะลอน้ำเพื่อให้ป่ามีความชุ่มชื้นอยู่เสมอ
- 3) ป่าใช้สอย เป็นป่าเบญจพรรณ ค่อนข้างโปร่ง พบต้นสัก ประดู่ มะค่า กระจายอยู่ทั่วบริเวณป่า และสัตว์ป่าเช่น ตุ่น อ้น กระรอก ไก่ป่า นกต่างๆ เป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ของหมู่บ้าน ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ภายใต้กฎเกณฑ์ที่กำหนด
- 4) ป่าอนุรักษ์ ป่าที่มีทรัพยากรสมบูรณ์ที่สุด อนุญาตให้เข้าไปเก็บสมุนไพรและผลไม้อื่นๆ เท่านั้น

4.8.2 ชุมชนมีการจำแนกป่าออกเป็นประเภทต่างๆ ตามการจัดลำดับชั้นของต้นไม้ พืชพรรณในป่าและมีถิ่นที่อยู่ของพืชที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ

ชุมชนได้จำแนกป่าออกเป็นประเภทต่างๆ ตามการจัดลำดับชั้นของต้นไม้และพืชพรรณในป่า ถิ่นที่อยู่ของพืชที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ เช่น ผักป่า สมุนไพร เพื่อประโยชน์ของการอนุรักษ์ และการใช้สอยในชีวิตประจำวัน ชาวบ้านแบ่งพื้นที่ตามการใช้ประโยชน์ซึ่งมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ ดังนี้

1) ป่าประเพณี ลักษณะเป็นป่าเบญจพรรณ ประกอบด้วยต้นไม้ผลัดใบขนาดกลาง และขนาดเล็กขึ้นห่างๆ กระจายไม่ต่อเนื่องกัน พื้นที่ป่ามีหญ้าและไผ่ จะพบ ยอป่า มะค่า ประดู่ มะขามป้อม ไม้เหมือดเป็นต้น ส่วนมากชาวบ้านจะหาสมุนไพร หรือไม้พื้นเท่านั้น

2) ป่าขุนน้ำ ชาวบ้านกันบริเวณที่เป็นขุนน้ำในลำห้วยที่ใช้สำหรับบริโภคในหมู่บ้านตั้งแต่ตาน้ำจนถึงจุดที่ลำห้วยบรรจบกันได้แก่ ลำห้วยเปนและลำห้วยปลาหมู พันธุ์ไม้ที่สำคัญ เช่น ยางแดง มะค่าโมง เป็นต้น พื้นที่ป่าชั้นล่างจะไม่หนาแน่นและค่อนข้างโล่งเตียน จะไม่อนุญาตให้ใช้ประโยชน์มากนัก

3) ป่าใช้สอย เป็นป่าที่เป็นไร่เหล่าเก่าของชาวบ้านที่ไม่ได้มาเพาะปลูกหรือแผ้วถางมาเป็นเวลาเกินกว่า 5 ปีชาวบ้านจะกันบริเวณนี้เป็นพื้นที่ส่วนรวมให้ทุกคนสามารถใช้ประโยชน์ได้ ทั้งการเก็บเห็ด ลำสัตว์ หน่อไม้ ไม้พื้น ไม้สำหรับสร้างบ้าน ตลอดจนเป็นที่เลี้ยงวัว ควาย ลักษณะทั่วไปเป็นป่าโปร่ง พื้นที่ป่าไม้ไม่รกทึบ มีไม้ไผ่ชนิดต่างๆ ขึ้นอยู่มาก มีป่าหญ้าเกิดจากการทำลายสภาพป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ดินมีความเสื่อมโทรม มีฤทธิ์เป็นกรด ต้นไม้ไม่สามารถเจริญเติบโตได้ จึงมีหญ้าต่างๆ เข้าไปแทนที่ ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในของป่าประเภท พืชก่อสร้าง และจักสาน หญ้าคา

4) ป่าอนุรักษ์ เป็นป่าที่ชาวบ้านร่วมกันอนุรักษ์ไว้และให้ใช้ประโยชน์โดยมีเงื่อนไขในการใช้ประโยชน์เข้มงวดกว่าป่าใช้สอยทั่วไป เป็นป่าดงดิบ ประกอบด้วยพันธุ์ไม้มากมายหลายร้อยชนิด ต้นไม้ชั้นบนซึ่งส่วนใหญ่เป็นไม้ตระกูลยาง มักมีลำต้นสูง และมีขนาดใหญ่มาก ถัดลงมา เป็นต้นไม้ขนาดเล็กและขนาดกลาง ซึ่งสามารถขึ้นอยู่ได้ร่มเงาของต้นไม้ใหญ่ได้ รวมทั้งต้นไม้ในตระกูลปาล์มชนิดต่างๆ พื้นที่ป่ามีกรกทึบ ประกอบด้วยไม้พุ่ม ไม้ล้มลุก กระจ่าง หวาย ไม้ไผ่ต่างๆ บนลำต้นมีพันธุ์ไม้จำพวก เฟิร์น และมอส ขึ้นอยู่ทั่วไป ไม้พื้นล่าง เช่น ไม้ไผ่ หลายชนิด นอกจากนั้นก็มีไม้ในตระกูลปาล์มต่างๆ เช่น ต้าวหรือลูกชิด เต่าร้าง เฟินต้นและหวาย ชาวบ้านจะใช้ประโยชน์ในผลไม้อาหารโดยเฉพาะต้าว และสมุนไพรต่างๆ

4.8.3 การจัดการและการใช้ประโยชน์แสดงถึงความเข้าใจในเรื่องขีดความสามารถในการรองรับการใช้ประโยชน์ (carrying capacity) ของป่า

ชาวบ้านสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นเพื่อกำหนดเป็นแนวทาง วิธีการและข้อห้าม เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการใช้ประโยชน์ป่ามากเกินไปจนทำลายสมดุลธรรมชาติ โดยได้กำหนดกฎเกณฑ์การใช้เป็นระเบียบของหมู่บ้าน โดยป่าแต่ละประเภทจะแตกต่างกันไปและมีข้อกำหนดในการใช้เครื่องมือที่เป็นตัวกำหนดปริมาณการใช้ประโยชน์จากป่า เช่น

1) มอง เป็นเครื่องมือที่นำเชือกในลอนมาถักเป็นตาข่ายความยาว 1-2 เมตร ปลายทั้งสองข้างมีไม้ไผ่เป็นด้ามจับสำหรับกางมองออกเป็นตาข่ายดักสัตว์น้ำ เหมาะสำหรับการจับสัตว์น้ำในลำห้วยที่น้ำไม่ลึกมากและไหลตลอดเวลา ชาวบ้านใช้มองจับสัตว์น้ำตลอดทั้งปี สัตว์ที่จับได้ เช่น ปลาจาด ปลาจะลิด เป็นต้น

2) แฉ่ง เป็นเครื่องมือจับสัตว์น้ำที่มีลักษณะเป็นตาข่ายขนาดใหญ่ สำหรับกั้นลำห้วยใช้ดักสัตว์ที่ไหลมากับน้ำโดยมีเหล็กถ่วงด้านล่างให้จมน้ำ ชาวบ้านใช้แฉ่งจับสัตว์น้ำตลอดทั้งปี สัตว์ที่จับได้เช่น ปลาแก้ม ปลาตะเพียน ปลานิล ปลาจาด ปู เป็นต้น

3) หิงหรือสวิง หิงมีลักษณะเป็นตาข่ายที่ถักจากเชือกในลอนแล้วผูกกับไม้เป็นด้ามจับ จะไม่มีการระเบิดหรือเบี่ยงปลาเด็ดขาด เนื่องจากมีค่าปรับสูง

นอกจากนี้ยังพบข้อกำหนดเรื่องวิธีการในการ เก็บ หา ล่า ที่ชัดเจนว่าป่าบริเวณใดสามารถ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้อะไรได้บ้าง เช่น ป่าประเพณีอนุญาตให้เก็บหาพืช ผัก สมุนไพร แต่ไม่อนุญาตให้ตัดไม้ ป่าใช้สอยจะตัดไม้ได้ต้องได้รับอนุญาตจากที่ประชุมหมู่บ้านก่อน เป็นต้น และยังมีการปลูกต้นไม้เพื่อทดแทนต้นไม้ที่ถูกตัดหรือตายลงในอัตราส่วน ตัดต้นไม้ 1 ต้นต้องปลูกทดแทน 10 ต้น

จากข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า ด้วยข้อกำหนดในการใช้ทรัพยากรป่าไม้ในป่าแต่ละประเภท เครื่องมือในการเก็บ หา ล่า ที่สามารถจับสัตว์ได้ในปริมาณน้อย เพื่อตอบสนองการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น กฎระเบียบที่ห้ามใช้วิธีการในการเก็บ หา ล่าที่ทำลายธรรมชาติเช่น การระเบิด การเบี่ยงปลา เพื่อให้สัตว์ไม่สูญพันธุ์ และมีกิจกรรมที่ช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับป่าเช่น การปลูกต้นไม้ทดแทน เป็นเครื่องยืนยันให้เห็นถึงความเข้าใจของชาวบ้านในเรื่องขีดความสามารถในการรองรับการใช้ประโยชน์ของป่าไม้ได้เป็นอย่างดี

4.8.4 การใช้ประโยชน์จากป่าแสดงถึงการรักษาธาตุอาหารในดินและความเชื่อมโยงของมวลชีวภาพในระบบนิเวศเขตร้อน

การใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้านจะต้องแสดงถึงการรักษาธาตุอาหารในดินและความเชื่อมโยงของมวลชีวภาพในระบบนิเวศเขตร้อน พบลักษณะที่แสดงออกถึงความพยายามผ่านวิธีการทำเกษตรและวิถีชีวิต มีรายละเอียดดังนี้

1) การปลูกข้าวนา จะพบว่าชาวบ้านมีวิธีการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและเพิ่มแร่ธาตุในดิน เช่น การปล่อยยให้ตอซังเน่าแล้ว ไถกลบ การปลูกถั่วเหลืองและถั่วมะแฮะหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเพื่อลดต้นทุนการผลิต เพิ่มแร่ธาตุและอินทรีย์วัตถุให้กับดิน ทั้งนี้ชาวบ้านจะไม่ใช้ยาฆ่าหญ้าและยาฆ่าแมลงเนื่องจากนาทั้งหมดของหมู่บ้านจะใกล้กับแหล่งน้ำ อาจเกิดการปนเปื้อนได้

2) การปลูกข้าวไร่ พบว่าชาวบ้านจะใช้วิธีการหมุนเวียน สลับสับเปลี่ยนที่ทำไร่ข้าวในทุกๆปี โดยจะวนกลับมาใช้พื้นที่เดิมในปีที่ 5 เพื่อให้แร่ธาตุในดินมีเวลาในการฟื้นความสมบูรณ์ โดยก่อนทำการเพาะปลูกจะมีการไถพรวนพื้นที่และจุดไฟเผา เนื่องจากดินมีความเป็นกรดสูง จึงเฝ้าจากการเผามีค่าเป็นด่าง ทำให้ดินมีค่าเป็นกลางมากขึ้น หลังจากเก็บเกี่ยวจะนำถั่วเหลืองและถั่วมะแฮะ มาปลูกในไร่เพื่อเพิ่มแร่ธาตุให้กับดิน และปล่อยยให้ดินฟื้นตัวตามธรรมชาติ โดยจะวนกลับมาใช้พื้นที่เดิมอีกใน 3 – 5 ปี ในกรณีที่ไม้กลับมาทำภายใน 6 ปีจะมีการขอกินพื้นที่ไร่เหล่า ปรับเปลี่ยนไปเป็นป่าใช้สอยของหมู่บ้านต่อไป

3) การเลี้ยงสัตว์ พบว่าชาวบ้านนิยมนำสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควายและแพะ ไปเลี้ยงในป่าชุมชนและไร่เหล่าของตนเอง เพื่อให้มูลสัตว์เพิ่มปุ๋ยและอินทรีย์วัตถุให้กับดินนอกจากนี้สัตว์เลี้ยงที่กินลูกไม้ต่างๆ และขับถ่ายมูลในบริเวณป่าก็เป็นวิธีการขยายพันธุ์พืชโดยวิธีธรรมชาติอีกทางหนึ่ง

4) ในการสร้างบ้าน สร้างที่พักอาศัย ที่มีการตัดต้นไม้ในเขตป่าใช้สอยมาสร้าง จะต้องมีการปลูกทดแทนในอัตราส่วน ตัดต้นไม้ 1 ต้น ปลูกต้นไม้ทดแทน 10 ต้น ส่วนในกรณีที่มีการใช้ประโยชน์เพื่อส่วนรวม เช่น การตัดไม้เพื่อนำมาทำฝาย ซ่อมแซมศาลเจ้าที่ จะมีการปลูกทดแทนเป็นกิจกรรมของหมู่บ้านที่ทุกคนต้องร่วมกันปฏิบัติ

5) มีการจัดกิจกรรมที่ซ่อมบำรุงและสร้างเสริมที่จัดขึ้นเพื่อเพิ่มพื้นที่ป่า และพัฒนาป่าที่ถูกทำลายให้ฟื้นคืนสภาพ มีกิจกรรมต่างๆ เช่น การปลูกป่าในวันแม่แห่งชาติ วันสำคัญทางศาสนา การทำแนวกันไฟในช่วงแล้ง การทำฝายเพื่อสร้างความชุ่มชื้นให้กับป่า เป็นต้น

จากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การทำเกษตร และวิถีชีวิตของชาวบ้าน ทั้งการรักษาแร่ธาตุในดิน การเพิ่มอินทรีย์วัตถุให้กับดิน การขยายพันธุ์พืชโดยมูลสัตว์ และการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับป่าไม้ แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการรักษาแร่ธาตุและเพิ่มอินทรีย์วัตถุให้กับดินและมีความเชื่อมโยงกับมวลชีวภาพในระบบนิเวศเขตร้อน

4.8.5 การใช้ประโยชน์จากป่าต้องมีการทดแทนในสังคมพืชหลังจากมีการรบกวนระบบนิเวศ

ในการใช้ประโยชน์จากป่าต้องมีการทดแทนในสังคมพืชหลังจากมีการรบกวนระบบนิเวศ ชาวบ้านมีลักษณะการจัดการโดย

1) การปล่อยให้ธรรมชาติและผืนป่าฟื้นตัวเอง พบว่าการทำไร่ข้าวที่มีการแผ้วถางนั้น จะมีการหมุนเวียนกันไปเพื่อให้สภาพป่า และแร่ธาตุในดินฟื้นตัวสามารถเพาะปลูกได้ผลผลิตดี ดังเดิมโดยจะปลูกข้าวแก่พอกินใน 1 ปีและจะเว้นไม่กลับมาทำที่เดิมอีก 5 ปี โดยระบบการปลูกไร่ หมุนเวียน จะเน้นการปลูกข้าวไร่ที่เป็นข้าวพื้นบ้านประมาณ 20 สายพันธุ์เป็นพืชหลัก ผสมกับการปลูกพืชอาหาร เช่น พริก มะเขือ งาคำ พักเขี้ยว พักทอง น้ำเต้า มะระ ถั่วเขียว ถั่วดำ พืชตระกูล แตง และหลังจากเก็บเกี่ยวชาวบ้านจะนำถั่วเหลืองและถั่วมะแฮะ มาปลูกในไร่เพื่อเพิ่มแร่ธาตุ ให้กับดิน และปล่อยให้พื้นที่ซึ่งเพิ่งทำการผลิตได้มีการพักตัวตามธรรมชาติ โดยอาศัยกลไก ธรรมชาติจากพื้นที่ป่าที่อยู่โดยรอบแปลงในการฟื้นฟูความอุดม สมบูรณ์ของดิน โดยระบบ การเพาะปลูกลักษณะนี้เน้นการเพาะปลูกพืชอาหารสำหรับไว้บริโภคในครัวเรือน นอกจากนี้ ยังพบว่าชาวบ้านจะนำสัตว์เลี้ยงมาเลี้ยงในไร่เหล่าของตนเอง ให้มูลสัตว์เพิ่มอินทรียวัตถุให้กับดิน และมูลสัตว์ที่กินลูกไม้จากในป่ามาถ่ายในไร่เหล่าเป็นการขยายพันธุ์พืชไร่ให้เกิดการสืบลำดับ ในสังคมพืชอีกทางหนึ่ง

2) การทำกิจกรรมเพื่อซ่อมแซมและบำรุงรักษาทรัพยากร เพื่อให้ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า มีสภาพที่สมบูรณ์ตลอดเวลาชาวบ้านได้พยายามจัดกิจกรรมต่างๆเพื่อช่วยให้ธรรมชาติฟื้นตัวเร็วขึ้น โดยป่าแต่ละประเภทจะมีกิจกรรมที่ต่างกันออกไป เช่น ป่าไผ่สอย ซึ่งเป็นป่าที่ชาวบ้าน ใช้ประโยชน์มากทั้งในส่วนของไม้พื้น ไม้สำหรับสร้างบ้าน หางของป่า เลี้ยงสัตว์ หาดปลา สมุนไพร ป่าประเภทนี้จึงมีกิจกรรมที่ช่วยให้ทรัพยากรฟื้นตัวเร็วขึ้น เช่น การปลูกป่าทดแทนในวันสำคัญ โดยจะเลือกต้นไม้ที่สามารถโตได้ดีในพื้นที่และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้เช่น ต้นโต้ม ต้นตะกู ต้นมะโหลคำ ต้นตำว เป็นต้น และเมื่อมีการตัดไม้เพื่อนำไปสร้างบ้าน สร้างที่พักอาศัย จะต้องมีการปลูกทดแทนในอัตราส่วน ตัดต้นไม้ 1 ต้น ปลูกต้นไม้ทดแทน 10 ต้นอีกด้วย

จะเห็นได้ว่าหลังจากมีการใช้ประโยชน์จากป่าชาวบ้านมีการทดแทนในสังคมพืช ทั้งการปล่อยให้ธรรมชาติโดยทิ้งระยะเวลาให้ธรรมชาติฟื้นตัว ด้วยตนเอง และทำกิจกรรม เพื่อซ่อมแซมและบำรุงรักษาทรัพยากรทั้งการปลูกต้นไม้ทดแทน ที่เน้นพืชท้องถิ่นที่หลากหลาย ทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพและมีกฎเกณฑ์ที่ชัดเจนเรื่องข้อปฏิบัติหลังการใช้ประโยชน์ แสดงออกให้เห็นถึงความพยายามในการปฏิบัติให้เกิดการทดแทนในสังคมพืชหลังจาก มีการรบกวนระบบนิเวศของหมู่บ้าน